

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Kış/Vesna/Spring 2014 ■ Yıl/Год/Year 6 ■ Sayı/Число/Volume 24
ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

ISSN: 1308-6200 – <http://www.karadenizdergi.com>

Sahibi/ Учредитель/ Owner

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA (+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Erhan İVGİN

Editör/ Главный редактор/ Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Yayın Kurulu/ Редакция/ Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ ■ Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ ■ Prof. Dr. Ahmet BURAN ■ Prof. Dr. Anatoly A. BURTSEV ■ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ■ Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN ■ Prof. Dr. Sivtseva-MaksimovaPrasovya VASILYEVNA ■ Prof. Dr. Bekir DENİZ ■ Prof. Dr. Caval KAYA ■ Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV ■ Prof. Dr. Dimitri D. VASİLEV, Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA ■ Prof. Dr. Yakup ÇELİK ■ Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH ■ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ■ Prof. Dr. Hüseyin TÜRK ■ Prof. Dr. İhsan BULUT ■ Prof. Dr. Mustafa ÜNAL ■ Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA ■ Prof. Dr. Remzi KILIÇ ■ Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ ■ Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ ■ Prof. Dr. Enver TÖRE ■ Prof. Dr. VasiliyVasilyevič İLLARIONOV ■ Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN ■ Prof. Dr. Tina GELAŞVİLİ ■ Prof. Dr. Elena ARABADJİ ■ Prof. Dr. Natalie KONONENKO ■ Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ ■ Prof. Dr. Kadir Gulkayran ■ Doç. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL ■ Doç. Dr. Nadya TİDİKOVA

Redaksiyon/ Редакция/ Redaction

Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK – Yrd. Doç. Dr. Ayhan ÇELİKBAY – Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ – Yrd. Doç. Dr. Zekiye TUNÇ – Öğr. Gör. Göknil ARDA

Teknik Sorumlu/ Ответственный потехнической части / Technical Manager

Öğr. Gör. Arif Cem TOPUZ : arifcemtopuz@hotmail.com

Eser KARADENİZ : eser_karadeniz@hotmail.com

Uluslar Arasilliskiler / Международные отношения / international relationsexpert

Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU : vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

Yabancı Dil Danışmanları/ Советники по иностранным языкам/ Foreign Language Consultants

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Yazışma Adresi/ Адрес издательства/ Correspondance Address

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE

Tel.: (+90) 5308852928 – (+995) 597054760 e-mail: dergikaradeniz@gmail.com

Baskı/ Типография/ Press

Sage Yayıncılık (ANKARA)

Bu dergi Tubitak/ULAKBİM, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA), Proquest ve ASOS Index tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by Tubitak/ULAKBİM, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA), Proquest and ASOS Index.

Hakem Kurulu/ Консультативный совет – Редколлегия/ Editorial Board

Hakem Kurulu

- Prof. Dr. Ali AKAR – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Walter ANDREWS – (ABD)
- Prof. Dr. Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Erman ARTUN – Çukurova Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aygün ATTAR – Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hasan BAHAR – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cevat BAŞARAN – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Vladimir BELYAKOV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Uwe BLAESING – (Hollanda)
- Prof. Dr. Bernt BRENDMEON – (Norveç)
- Prof. Dr. Valerij BOVTUN – Altay Devlet Teknik Üniversitesi (Altay Kray – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. İhsan BULUT – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet BURAN – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ömür CEYLAN – Kültür Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet CİHAN – Nevşehir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Maria CİKİA – (Gürcistan)
- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halit ÇAL – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Necati DEMİR – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bekir DENİZ – Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Remzi DEVLETOV – Kırım Devlet Pedagoji ve Mühendislik Üniversitesi, (Kırım)
- Prof. Dr. Abide DOĞAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Gavril GAVRILEVIÇ FILIPPOV – (NEF Üniversitesi Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hande BİRKALAN–GEDİK – Yeditepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan GÖKÇE – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN – İran
- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Figen GÜRSOY – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Tacida HAFİZ – (Bosna–Hersek)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV – (Bulgaristan)
- Prof. Dr. VasiliyVasilyeviçILLARIONOV (SAHA Cumhuriyeti –Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alimcan İNAYET – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. BravinaRozalia INNOKENTYEVNA (SAHA Cumhuriyeti Bilimler Akademisi –Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr.Ruslan KADİROV, Moħaçkale Devlet Üniversitesi, (Dağıstan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Fitnat KAPTAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ – İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Kerem KARABULUT – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Recai KARAHAN – Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ – (Gürcistan)
- Prof. Dr. Ceval KAYA – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (CHUI Üniversitesi – Kırgızistan)
- Prof. Dr. İsmail KERİMOV – (Kırım)
- Prof. Dr. Remzi KILIÇ – Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Faruk KOCACIK – Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK – Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özdemir KOÇAK – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ – İnönü Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL – Ahi Evran Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Victoria V. KRASNİYKH – (Moskova Lomonosov Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Olga MELNITCHOUK, (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. AlekseyevAnatoly NIKOLAYEVIC (RAN Kuzey Sibirya Halkları Bölümü – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Mehmet OKUR – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÖNER – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Haydar ÖZTAŞ – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hakan POYRAZ – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Svetlana PROKOPIEVA – (NEF Üniversitesi Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Abdulkerim RAHMAN – (Çin)
- Prof. Dr. Hülya SAVRAN – Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hatice ŞAHİN – Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN – Osman Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ – Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN – Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU – Rize Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Berrak TARANÇ – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halil İbrahim USTA – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÜNAL – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İlyas ÜSTÜNYER – (Gürcistan)
- Prof. Dr. Olga MELNİCUK – (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kamil VELİ – İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sivtseva-MaksimovaPraskovya VASILYEVNA (NEF Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. ObayevNikolay VYACESLAVOVIC (Tuva Devlet Üniversitesi – Rusya Federasyonu)

- Prof. Dr. Hakkı YAZICI – Kocatepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA – (Altay)
- Doç. Dr. Liudmila S. ZAMORSCHIKOVA (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Doç. Dr. Alexander D. VASILYEV (Sosyal Bilimler Ens. Şarkiyat Bölümü – Moskova – Rusya Federasyonu)
- Doç. Dr. MukhoplevaSvetlana DMITRIEVNA (Yakut Folklor Enstitüsü RAN – Rusya Federasyonu)
- Dr. Stale KNUDSEN – (Norveç)
- Doç. Dr. Ergali ESBOSUN – (Abay Üniversitesi, Kazakistan)
- Dr. SayzanaTovuu, (Tuva Üniversitesi, Tuva, Rusya Federasyonu)

Temsilcilikler/ Представители/ Representative

YURT İÇİ / Турция / Interior:

Prof. Dr. Bekir DENİZ – ANTALYA * Yrd. Doç. Dr. Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Yrd. Doç. Dr. Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Yrd. Doç. Dr. Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Doç. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Yrd. Doç. Dr. Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ * Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN – KARS * Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL – KİLİS * Dr. Erkan KALIPÇI – KONYA-NEVŞEHİR * Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Doç. Dr. Hikmet KORAŞ – NİĞDE * Doç. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN * Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON * Yrd. Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – DİYARBAKIR

YURT DIŞI / Другие страны / Abroad:

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ■ Jale İSMAİLOV – AZERBAJCAN ■ İlya İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ■ Serpil KUP – FRANSA ■ Maria ÇIKİA – GÜRCİSTAN ■ Mehmet TÛTÛNCÛ – HOLLANDA ■ Harid FEDAİ – KKTC ■ Prof. Dr. Tacide HAFİZ –KOSOVA ■ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ■ Lübov ÇİMPOYEŞ – MOLDOVA ■ Eden MAMUT – ROMANYA ■ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVİÇ – SİRBİSTAN ■ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – RUSYA FEDERASYONU ■ Hakan KARAKOÇ – RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ■ Doç. Dr. Nadya TİDİGOVA – ALTAY ■ Murat TOYLU – TATARİSTAN M.C. ■ Natalya BUDNİK – KIRIM – UKRAYNA ■ Dr. İrina KAYAN – POKROVSKAYA – UKRAYNA ■ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ■ Prof. Dr. Ramesh DEOSARAN – TRİNİDAD-TOBAGO ■ Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV – İNGİLTERE ■ Prof. Dr. Charlyn DYERS – GÜNEY AFRİKA ■ Prof. Dr. Shih–chung HSIEH – TAYVAN ■ Doç. Dr. Rainer CZICHON – ALMANYA ■ Doç. Dr. RamileESXADULLAKIZI – TATARİSTAN M.C. ■ Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL – ÖZBEKİSTAN ■ Doç. Dr. Gholam VATANDOUST – KUVEYT ■ Dr. Anarhan NADİROVA – KIRGIZİSTAN ■ Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ – NAHÇIVAN ■ Prof. Dr. Rukiye HACI – ÇİN ■ Prof. Dr. Cengiz HAKOV – BULGARİSTAN ■ Prof. Dr. MarikaÇikia – GÜRCİSTAN ■ Prof. Dr. Dosay KENÇATAY – KAZAKİSTAN ■ Prof. Dr. Kopy KYÇYKU – ROMANYA ■ Dr. Maria MAVROPOULOU – YUNANİSTAN ■ Dr. Emna CHIKHAOUİ – TUNUS ■ Yrd. Doç. Dr. Damuta CMMİELWSKA – POLONYA ■ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ■ Doç. Dr. Kadir GÜLDİKEN – İRAN ■ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ■ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ■ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ■ Ertuğrul KULAÇ – RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ■ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (Dağıstan Cumhuriyeti, RUSYA FEDERASYONU)

İÇİNDEKİLER

Söz Başı Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK ..... <i>Presentation</i>	9
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde Bulunan Denizcilikle İlgili Belgeler (1939-1945) The Documents İn Related To Maritime İn Prime Ministry Republic Archive (1939-1945) Документы Связанные С Мореходством Из Государственного Республиканского Архива Премьер Министра (1939 - 1945) Çağatay Benhür	11
Душевные Мелодии Родственных Сердец Kültürel Damarlarımızdan Akan Melodiler Melodies Flowing Through Our Cultural Veins Botir Matyakubov	43
Sınıf Öğretmenlerinin Organ Bağışı Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi Отношение Преподавателей Начальных Классов К Пожертвованию Внутренних Органов The Examination Of The Classroom Teachers' Attitudes Toward Organ Donation İn Terms Of Different Variables (The Sample Of Ardahan City) Alptürk Akçöltekin	52
От Модернизмакпостмодернизму From The Modern To Postmodernizm Modernizmden Postmodernizme Tamilla Aliyeva	64
XVI. Yüzyılda Çıldır Eyaleti Büyük Ardahan Sancağı'nda Su Değirmenleri ve Bezirhaneler The Water Mills And Creameries İn The Big Ardahan Sanjak Of Childir Province İn The XVI Century Водяные Мельницы И Маслобойны В Большом Ардаганском Санджакев Провинции Чилдырв 16. Веке Doğukan Özcan	71
Проблемы Духовно-Нравственноговоспитания В Бразовании Eğitimde Eğitim Manevi ve Ahlaki Sorunları <i>Problems Of Spiritual And Moral Upbrnking İn Education</i> Leyla Mansurova	88

SÖZ BAŞI

Saygı değer okuyucular,

24 sayımızla huzurlarınızdayız. İnternet adresimizde, domainimiz istenmeyen kişilerin eline geçmiş durumdadır. Bu nedenle adımızı ve adresimizi değiştirdik. Lütfen dostlarınızı da, dergimizin başına gelen bu tatsız hadiseden dolayı haberdar ediniz.

Dergimizin yeni adresi, Ardahan Üniversitesi adresinden hareketle: www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org olarak değiştirilmiştir. Bu adreslere girdiğiniz takdirde arşivlerimiz de dahil olmak üzere istediğiniz bilgilere ulaşabilirsiniz.

Dergimizin yazarlarından G. G. Levin, bizlere makalesini gönderdikten sonra vefat etmiştir. Son makalesini bu sayımızda bulabilirsiniz.

Dergimizin pek çok ülkede takdirle karşılanması ve her geçen gün daha fazla makale gönderilmesi bizleri fazlasıyla memnun etmektedir. Bu nedenle dergimizin muhtevasını dil – kültür – edebiyat alanı ile sınırlandırdık.

Tubitak'ın “Dergipark” projesi kapsamında dergimizde yer alan makalelere DOI numarası da verilmektedir. Dergimize gönderilen makaleler „TurnIt In.com“ intihal sorgulama sistemi tarafından taranmaktadır. Bu şekilde dergimize gönderilen ve yayınlanan makalelerin uluslararası alanda denetlenmesi de sağlanmış olacak ve prestiji daha da artmış olacaktır.

Akademik yükselme sağlayanlara başarılarının devamı, aramızdan ayrılan sosyal bilimcilere Tanrıdan rahmet diliyoruz.

Çalışmalarınızda kolaylık ve başarılar dilerim.

Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

PRESENTATION

Dear Readers;

We are in your presence with the 24th issue. Unfortunately, our web-site was attacked and so we decided to change its name and address. Could you please kindly inform our colleagues about this unfortunate event?

The new address of our journal is given in a link in Ardahan University's domain as www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; and www.dergikaradeniz.org. In the new address, you can achieve both the archival documents as well as the new articles to be published in the new issues.

We are glad that our journal is increasingly receiving attention in many countries and that many more academics are sending articles to us. Thus, we limited the content of our journal with language – culture and literature.

Within the scope of the TÜBİTAK project named “Dergipark”, every article published by the journal is given a DOI number. The papers sent to us are scanned for plagiarism with a programme called, “Turn It In.Com”. By this way, all the papers sent to us will be filtered and accepted worldwide with a better scientific reputation.

We congratulate the academicians who have attained new titles and pay tribute to those who have passed away.

We wish you a bright period of success.

Associate Professor Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемый читатель,

Перед вами 24-й номер нашего журнала. Наш интернет адрес и домен находится в руках у не желательных лиц. В связи с этим, мы поменяли наше имя и адрес. Прошу Вас уведомить ваших друзей о случившемся.

Войти на новый адрес нашего журнала www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org можно через электронный адрес Ардаганского университета. Здесь расположены архивы и нужны для Вас материалы.

Мы довольны тем, что наш журнал за служило добром во многих странах и ежедневно получаем ещё больше научных статей. В связи с этим содержание журнала ограничили материалами на языке ведения, культуре и литературе.

Статьи, которые подготовлены в рамках проекта “Dergipark” финансируемых Турбюро, обозначены номерами DOI. Доступно всем докладам можно осуществлять по системе “Turn It In.com”. Этим они становятся доступны на международном уровне и более престижными.

Учёным желаю высоких научных достижений, царство не только всем деятелям общественных наук, покинувших нас.

С уважением,

Доцент Доктор Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Редактор журнала

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİNDE BULUNAN DENİZCİLİKLE İLGİLİ BELGELER (1939-1945)***THE DOCUMENTS IN RELATED TO MARİTİME İN PRİME MİNİSTRY REPUBLIC ARCHİVE (1939-1945)****ДОКУМЕНТЫ СВЯЗАННЫЕ С МОРЕХОДСТВОМ ИЗ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕСПУБЛИКАНСКОГО АРХИВА ПРЕМЬЕР МИНИСТРА (1939 - 1945)****Çağatay BENHÜR******ÖZET**

İkinci Dünya Savaşı, yalnızca 20. yüzyılın değil, dünya tarihinin gördüğü en yıkıcı savaşlardan birisidir. Milyonlarca insanın ölmesine, milyonlarcasının da sakat kalmasına veya göç etmesine neden olan bu savaşta; Türkiye tarafsız kalmış fakat savaşın siyasî, ekonomik ve psikolojik etkilerinden tam olarak kurtulamamıştır. Savaşın sınırlarına dayandığı Türkiye, 1939-1945 yılları arasında hem askerî hem de sivil birtakım önlemler almaya ve çeşitli alanlarda düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. İşte bu alanlardan birisi de, denizcilik olmuştur. Bu çalışmada; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde, 1939-1945 yılları arasında denizcilikle ilgili belgeler gözden geçirilecek ve çeşitli değerlendirmelere tabii tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Arşiv / Denizcilik / Askeri / İkinci Dünya Savaşı / 1939-1945

ABSTRACT

World War II is not only the war of twentieth century but also one of the most devastating wars in world history. In this war which caus eddying, hurting or migrating of millions of people, Turkey remained neutral but did not get rid of the political, economical and psychological effects of war completely. Turkey pressed upon with war, tried to make some pre catuti on sragulations on both military and civilare as between 1939-1945. One of theseareaswasmaritime. In this study, documents related to mari time in Prime Ministry Republic Archive 1939-1945, will be reviewed and exposed to a variety of assesments.

KeyWords : Archive / Marine / Military / Second World War / 1939-1945

АННОТАЦИЯ

Вторая мировая война является самой сокрушающе войной не только 20-го века, но и во всей истории человечества. В этой войне, который стал причиной смерти

* Bu çalışma, 1-4 Kasım 2013 tarihlerinde Bodrum'da gerçekleştirilen, Uluslararası 2.Turgutreis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumunda aynı adla bildiri olarak sunulmuş fakat basılmamıştır.

**Assist.Prof.Dr. / Selçuk UniversityFaculty of Letters / Department of History / Yrd.Doç.Dr. / Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / cbenhur@selcuk.edu.tr

милионов людей, их искалечения, эмиграций, Турция сохранила нейтралитет. Однако, не обошлось без экономических и психологических воздействий. Граничив с воюющими сторонами Турция в 1939-1945 гг. была вынуждена принимать некоторые меры безопасности в военной и гражданской сфере. Одним из этих сфер стало мореходство. В данной статье рассмотрены документы 1939-1945 гг. из Государственного республиканского архива премьер министра.

Ключевые слова: Архив, мореходство, военные, Вторая мировая война, 1939-1945.

Giriş

Tarihin kelime anlamı tanımlanırken, yazılı kaynaklarda genellikle kullanılan bir ibare de, tarihe yardımcı olan ya da tarihin yararlandığı bilimler şeklinde görülmektedir. Listenin her geçen gün uzadığı bu bilimler arasında; arkeoloji, antropoloji, nümizmatik, epigrafi ve coğrafya yaygın olarak bilinenlerdir. Gelişen teknoloji ve ilerleyen bilim dalları sonucunda, bahsi geçen liste gelişmekte, tarihe yardımcı bilimlere, tarihçilerin kullandığı alet, makine, vb. unsurların da eklendiği görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde önemli bir konumda bulunan *tarih* ve *tarih araştırmacılığı*, verilen desteklerle birlikte tarihçileri, araştırmalarını yaparken farklı yönlere yönelmeye, yeni bakış açıları oluşturmaya ve yeni veri tabanları yaratmaya itmektedir. Oluşturulmaya gayret edilen bu veri tabanlarından birisi de; matematik, istatistik ve tarihin birlikte sunulduğu ortamlardır. Tarihi bilgilerin, sayılar ve grafiklerle oluşturduğu birliktelik temeline dayanan bu alanda; tarihi belgelerin, olayların ya da dönemlerin rakamsal olarak incelenmesi, grafiklendirilmesi ve değerlendirilmesi hedef olarak alınmıştır.

Türkiye’de, sayısı az olmakla birlikte, örnekleri görülen bu tür uygulamaların geliştirilmesi gerekliliğine olan inanç, bu çalışmanın yapılmasının temel nedenlerinden birisidir. Eskiçağ ve Yeniçağ alanlarında daha çok görülen bu tarz çalışmaların, Cumhuriyet Tarihi alanında da uygulanması noktasında örnek çalışmalardan birisi olma arzusu, özelde *Türk Denizcilik Tarihi* ve genelde de *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye* çalışma alanlarına küçük de olsa katkıda bulunma isteği ve tüm bu temennilerin, tarihi belgelerin rakamlar ve tablolar birlikteliği ile sunulmaya çalışılması heyecanı, aşağıdaki satırların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Konu olarak *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde Bulunan Denizcilikle İlgili Belgeler (1939-1945)* temasının seçilmesinin nedeni ise: Türkiye’de, üzerinde yeterince durulmadığına inandığımız İkinci Dünya Savaşı dönemi ile ilgili yeni bilgileri gün ışığına çıkartma isteğidir.

Türkiye’de, İkinci Dünya Savaşı ile ilgili yapılan çalışmalar, gelişmiş ülkelerdekilerle kıyaslanamayacak kadar azdır. Bunun yanı sıra, yapılan çalışmaların çeşitliliği olarak da, Türkiye, diğerlerine nazaran daha geri bir durumdadır. İşte bu nedendir ki, bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye’de yapılan çalışmalara bir katkı sağlama, farklı bir açıdan yaklaşma çabası sergilenecektir.

Çalışmada uygulanan yöntem gelince: Öncelikle, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi elektronik kataloglarında, *denizcilikle* alakalı tarama yapmak için çeşitli anahtar kelimelerin (kelime ve cümleler) tespiti yapılmıştır. Toplamda; deniz, denizcilik, vapur, şilep, gemi,

sahil, balıkçılık vb. gibi 68 adet anahtar *kelime / anahtar cümle* tespit edilmiştir¹. Yapılan taramanın ardından 3541 adet arşiv belgesi bulunmuştur. Kelime / cümle tarama metodu ile tespit edilen 3541 belgenin konu özetleri okunarak bunlardan denizcilikle doğrudan ilgisi olmayanlar elenmiş ve geriye üzerinde çalışmak için 1101 belge kalmıştır. Denizcilikle ilgili olduğu anlaşılan 1101 belge, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde okunarak tasnif edilmiş ve çalışma için değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İlerleyen kısımlarda, çalışmada elde edilen belge istatistikleri tablolar şeklinde sunulacak; bu yapılırken de, geri planda İkinci Dünya Savaşının akışı anlatılarak okuyucuların verilmeye çalışılan istatistikleri daha geniş bir açıdan değerlendirmesi sağlanmaya çalışılacaktır.

Arşiv Belgelerin Dağılımı

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden 1939-1945 dönemine ait, denizcilikle ilgili olduğu tespit edilen 1101 belge, okunduktan sonra, ilk tasnif belgelerin sivil ve askerî şekilde ayrılması olmuştur. Elde edilen sonuç: 371 Askerî belge, 730 Sivil belge şeklindedir.

Tablo 1: Askerî ve Sivil Belgeler

Askerî ve sivil belgeleri, İkinci Dünya Savaşının gerçekleştiği yıllara göre ayırmamız gerekir ise, ortaya çıkan tablo şöyle olacaktır:

Yıllar	Askerî	Sivil

¹Tarama yapılan anahtar kelimeler şunlardır: Ada, denizcilik, deniz, gemi, gemicilik, navlun, donanma, bahriye, denizaltı, savaş gemisi, plaj, iskele, Denizbank, deniz bakan, deniz müsteşar, deniz taşımacılığı, deniz ulaşım, deniz bilet, deniz ücret, deniz fiyat, deniz malzeme, deniz araç, deniz koruma, liman, vapur, kayık, kabotaj, sandal, kotra, yat, feribot, dalgakıran, kıta sahanlığı, kıyı, sahil, sahil güvenlik, deniz harp, deniz lise, deniz ürünü, denizci, marina, barınak, adalar, yarım ada, körfez, deniz harb, deniz mahsulü, dere, göl, gümrük, şilep, tanker, deniz feneri, fener, sahil feneri, balık, balıkçılık, balıkçı, yem, balıkçı gemisi, tekne, balıkçı teknesi, deniz av, taka, deniz ticaret, deniz gümrük, ırmak, motor.

1939	36	122
1940	41	97
1941	77	170
1942	59	137
1943	57	84
1944	66	63
1945	35	57

Tablo 2: Yıllara göre belge dağılımları

İlk tasnifte askerî ve sivil olmak üzere 2 kısma ayrılan arşiv belgeleri, ardından kendi içlerinde konularına göre yeniden düzenlenmiştir. Bunun sonucunda *askerî belgeler* 22 farklı konuya, *sivil belgeler* ise, 37 farklı konuya ayrılmıştır. Aşağıda askerî ve sivil belgelerin tüm tasnifleri ve bunların içerisinde bulunan belge adetleri verilmiştir. Çalışmanın detaylandırılması ile istatistiki dağılımların daha kolay incelenebilmesi ve daha sonraki yıllarda yapılması muhtemel çalışmalar için küçük bir ilham ve başlangıç noktası olması hasebiyle listenin önemli olacağı inancındayız.

Askerî belgelerin konu ve adet dağılımları aşağıdaki gibidir:

- Askerî gemi alımı (20 belge)
- Askerî gemilerin bakım ve onarımı (1 belge)
- Askerî işlerde yabancıların çalıştırılması (33 belge)
- Askerî kanun ve kararlar (26 belge)
- Askerî liman ve iskeleler (2 belge)
- Askerî personelin seyahatleri (21 belge)
- Askerî üretim (1 belge)
- Bağış ve yardımlar (1 belge)
- Batan ve hasar gören askerî gemi (5 belge)
- Casusluk (1 belge)

- Çatışma (3 belge)
- Esirlerle ilgili (3 belge)
- Gerçekleştirilen ihaleler (37 belge)
- Saldırıya uğrayan, kaçırılan, gözetim altına alınan Türk gemileri (10 belge)
- Savaşın seyri ile ilgili alınan bilgi (31 belge)
- Sivil gemiler ve askerî malzeme (2 belge)
- Tayin, atama, emeklilik (92 belge)
- Türk karasuları ve kıyılarında kaza – patlama (12 belge)
- Türk limanlarına gelen savaş gemileri (14 belge)
- Türk limanlarına sığınan askerî gemi (5 belge)
- Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler (39 belge)
- Yabancı ülkelerle görüşmeler / istekler (12 belge)

Sivil belgelerin konu ve adet dağılımları ise şu şekilde ortaya çıkmıştır:

- Alım – Satım (76 belge)
- Bakım / onarım (4 belge)
- Bütçe / ödenek (70 belge)
- Çeşitli kurumlarda çalışanların seyahat giderleri (14 belge)
- Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri (88 belge)
- Devir (22 belge)
- Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar (3 belge)
- Envanter (7 belge)
- Gelen yabancı gemi (22 belge)
- Gemi batma ve kaza (19 belge)
- Gemi isimlerinin değiştirilmesi (23 belge)
- Gerçekleştirilen ihale (25 belge)
- Haberleşme izni (3 belge)
- İhtiyaç belirlenmesi (3 belge)
- İskele isimlerinin değiştirilmesi (1 belge)
- İstimlak (5 belge)
- İş yaptırılması (20 belge)
- Kadro tahsisi (26 belge)
- Kanun, tüzük, yönetmelik (94 belge)
- Konferans (1 belge)
- Limanlar / Gemi hareketleri (10 belge)
- Mektup / Makale (3 belge)

- Ödül verilmesi (2 belge)
- Özel şirketler hakkında (7 belge)
- Özlük hakları (17 belge)
- Sözleşme, planlama ve projeler (32 belge)
- Tayin, atama, emeklilik (24 belge)
- Tazminat konuları (10 belge)
- Teftiş (3 belge)
- Turistler ve turizm (5 belge)
- Yabancı ticaret gemileri (5 belge)
- Yabancı uzmanları çalıştırma (31 belge)
- Yabancılara verilen çeşitli faaliyet izinleri (16 belge)
- Yakıt konusu (3 belge)
- Yardım (12 belge)
- Yeni hat açılması (1 belge)
- Zam – indirim / Tarife değişiklikleri (33 belge)

İkinci Dünya Savaşı ve Arşiv Belgeleri

1 Eylül 1939 tarihinde, Almanya'nın Polonya'ya saldırması ve bu ülkeye garanti vermiş olan İngiltere ve Fransa'nın da, Almanya'ya karşı tavır alması ile, İkinci Dünya Savaşı resmen başlamıştır (Artuç, 2003:12-13). Savaşın başlangıcında, Fransa, herhangi bir Alman taarruzuna karşı Maginot hattını güçlendirmeye çalışıyor, Alman cephesine karşı ufak saldırılarla yetiniyordu (Sander, 2003:125). Savaşın daha ilk günü, konu Türk basınınca hemen kamuoyuna duyurulmuş, hatta ilk günden itibaren önemli yazarlar, Türk basınında savaşı yorumlamaya başlamışlardır (Safa, 1 Eylül 1939) *Cumhuriyet*, s.5, nu 5498.

Bu arada, 23 Ağustos 1939 tarihinde Almanya ile Saldırmazlık Pakti² imzalamış olan Sovyetler Birliğide, Nazi Almanya'sı ile yaptıkları anlaşma sonrası Polonya topraklarından pay alma isteğiyle, Polonya üzerine harekete geçmiş ve Sovyet orduları, Polonya topraklarına girmişlerdir (Armaoğlu, 2004:362). Sovyetlerin, Polonya harekâtı sonrası hedefi ise, Baltık ülkeleri olmuştur. Eylül ve Ekim 1939 tarihlerinde sırası ile Estonya, Letonya ve Litvanya ile pakt anlaşmaları imzalayan Sovyetler Birliği, bu ülkelerde açtığı üslere, Ekim 1939 tarihinden itibaren asker sevkiyatına başlamış ve Baltık ülkelerini kontrolü altına almıştır. http://en.wikipedia.org/wiki/Occupation_of_the_Baltic_states (11.10.2013).

Baltık ülkelerini kontrolüne alan Sovyetler Birliğinin bir sonraki hedefi Finlandiya olmuştur. Sovyetlerin Finlandiya'ya karşı düzenlediği harekât, Milletler Cemiyeti tarafından da tepkiyle karşılanmış, 14 Aralık 1939 tarihinde, Sovyetler Birliği üyelikten

---

² Alman Sovyet Saldırmazlık Pakti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., http://tr.wikipedia.org/wiki/Alman-Sovyet_Sald%C4%B1rmazl%C4%B1k_Pakt%C4%B1 (10.10.2013).

çıkarılmıştır. Finlilerin gayretli direnişine rağmen, önceleri zorlanan Sovyet kuvvetleri, 1940 başından itibaren başarılı olmuşlardır (Barraclough, 1980:267).

1939 yılı Cumhuriyet Arşivi belgelerine bakacak olur isek, karşımıza 36 adet askerî, 122 adet de sivil denizcilik belgesi çıkmaktadır. Bu belgelerin daha önce yaptığımız tasnife göre, konu dağılımları ise şu şekilde gerçekleşmektedir:

• Askerî gemi alımı	5
• Askerî gemilerin bakım ve onarımı	1
• Askerî işlerde yabancıların çalıştırılması	2
• Askerî kanun ve kararlar	3
• Askerî liman ve iskeleler	-
• Askerî personelin seyahatleri	3
• Askerî üretim	-
• Bağış ve yardımlar	-
• Batan ve hasar gören askerî gemi	1
• Casusluk	-
• Çatışma	-
• Esirlerle ilgili	-
• Gerçekleştirilen ihaleler	8
• Saldırıya uğrayan, kaçırılan, gözetim altına alınan Türk gemileri	-
• Savaşın seyri ile ilgili alınan bilgi	5
• Sivil gemiler ve askerî malzeme	-
• Tayin, atama, emeklilik	7
• Türk karasuları ve kıyılarında kaza – patlama	-
• Türk limanlarına gelen savaş gemileri	1
• Türk limanlarına sığınan askerî gemi	-
• Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler	-
• Yabancı ülkelerle görüşmeler / istekler	-

Tablo 3: 1939 yılı Askerî Belgelerin dağılımı

Görüldüğü üzere, askerî belgeler içerisinde en fazla olanı, 8 adet ile *Gerçekleştirilen ihaleler* konu başlığı iledir. 12 konuda hiç belge olmaması da dikkat çekici bir diğer özelliktir. Savaşın ilk yılı olması noktasından bakılırsa, ilerleyen yıllardaki belge dağılımı daha fazla fikir edinmemize yardımcı olacaktır. Belgeleri yüzde şeklinde vermemiz gerekirse, en çok belgenin bulunduğu *Gerçekleştirilen ihaleler* kısmı, askerî belgelerin %22.22 sini teşkil etmektedir.

Sivil belgelerin konu ve adet dağılımları ise aşağıdaki şekilde olup, incelendiğinde en fazla belgenin, 26 adet ile *Alım-Satım* başlığında toplandığını, 12 adet konuda ise, herhangi

KARADENİZ

(Black Sea-Черное Mope) Yıl 6 Sayı 24

bir belge bulunmadığını görmekteyiz. Yüzdelerik şekilde yaklaştığımızda ise *Alım-Satım* belgelerinin ilgili kısmın, %21.31'ini oluşturduğu bilgisi ortaya çıkmaktadır.

- Alım – Satım	26
- Bakım / onarım	2
- Bütçe / ödenek	11
- Çeşitli kurumlarda çalışanların seyahat giderleri	2
- Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri	5
- Devir	3
- Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar	-
- Envanter	1
- Gelen yabancı gemi	1
- Gemi batma ve kaza	8
- Gemi isimlerinin değiştirilmesi	5
- Gerçekleştirilen ihale	3
- Haberleşme izni	-
- İhtiyaç belirlenmesi	-
- İskele isimlerinin değiştirilmesi	1
- İstimlak	-
- İş yaptırılması	2
- Kadro tahsisi	7
- Kanun, tüzük, yönetmelik	15
- Konferans	-
- Limanlar / Gemi hareketleri	2
- Mektup / Makale	-
- Ödül verilmesi	-
- Özel şirketler hakkında	1
- Özlük hakları	1
- Sözleşme, planlama ve projeler	2
- Tayin, atama, emeklilik	9
- Tazminat konuları	1
- Teftiş	-
- Turistler ve turizm	5

- Yabancı ticaret gemileri	1
- Yabancı uzmanları çalıştırma	4
- Yabancılar verilen çeşitli faaliyet izinleri	2
- Yakıt konusu	-
- Yardım	1
- Yeni hat açılması	-
- Zam – indirim / Tarife değişiklikleri	1

Tablo 4: 1939 yılı Sivil Belgelerin dağılımı

1940 yılı, İkinci Dünya Savaşının Avrupa’da hızla yayıldığı bir yıl olmuştur. İngiltere tarafından denizden ablukaya alınma ihtimaline karşın, öncelikli olarak Danimarka ve Norveç’i işgal etmeye karar veren Nazi Almanyası, kendisine göre oldukça güçsüz olan bu ülkelere, 9 Nisan 1940 tarihinde saldırmıştır. Birkaç saat içerisinde Danimarka sınırını geçen Alman kuvvetleri, bazı önemli kentleri işgal etmişlerdir. Aynı şekilde, Norveç’te de başarılı olan Alman askerleri, bazı kentleri işgal ettiği gibi, Danimarka ve Norveç limanlarını mayınlamıştır. Ardından, Alman hükümeti yaptığı açıklama ile ilgili ülkelerin Almanyanın korumasına alındığını bildirmiş, buna karşılık olarak da İngiliz Dışişleri Ofisi, Danimarka ve Norveç’e İngiliz-Fransız ortak yardımı sözü vermiştir (Royal Institute of Affairs, 1975:19). 10 Mayıs 1940 tarihinde ise, Alman birlikleri Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’a saldırarak, İkinci Dünya Savaşının alanını genişletmişlerdir. http://en.wikipedia.org/wiki/World_War_II#Western_Europe (11.10.2013).

Belçika ve Hollanda, kısa süren bir direnişin ardından Alman kuvvetlerine teslim olmuş dünya kamuoyunda ve Almanyanın Fransa’ya saldırısı beklenmeye başlamıştır.

Kamuoyunun beklentisi fazla sürmeyecek ve Benelüks ülkeleri harekâtını tamamlayan Almanyaya, Fransa’ya yönelecektir. 13-14 Mayıs 1940 tarihinde, Fransız sınırı, Almanlarca aşılmaya başlamış ve savaş Fransız coğrafyasına kaymıştır. Fransızlar, hükümet merkezlerini önce Touraine, ardından Bordeaux’ya taşıdıysa da, Alman işgalinden kurtulamamışlardır (Davies, 2001:3-4). Bu arada 10 Haziran 1940 tarihinde, İtalya’da Almanyanın yanında savaşa katılmış ve akabinde Fransa’nın bir kısmını işgal etmiştir (Roberts, 2010: 671).

Fransa’nın işgalini sonlandıran Almanyaya, Ağustos 1940’dan itibaren İngiltere’ye yönelecek ve hava saldırılarının şiddetini arttıracaktır (Hart, 2002:830-831). Alman hava kuvvetlerinin Britanya adasını bombaladığı günlerde, İngiltere’ye karşı bir darbe de İtalya’dan gelmiş, 13 Eylül 1940 tarihinde Libya’da bulunan İtalyan kuvvetleri, Mısır sınırını geçmiştir. Tarihler 16 Eylül 1940’ı gösterdiğinde, SidiBarrani bölgesi, General Graziani’nin eline geçmiştir (Collier, 2003, 10).

Yukarıda bahsedilen hadiselerin dışında, 1940 yılının son aylarına; Almanyanın Romanya’ya girmesi, Japon birliklerinin Hindicini’ne çıkması, İtalyanların, Yunanistan’a saldırması ve İngiliz birliklerinin Kuzey Afrika’da toplanarak, İtalyanlara karşı başarılar elde etmesi olayları da sığımıştır.

1940 yılı, Türkiye Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde, denizcilikle ilgili askerî belgelere bakıldığında, karşımıza 41 adet belge çıkmaktadır. En çok belgenin bulunduğu konu başlığı, *Tayin, atama, emeklilik*, alanında olup, 10 konu başlığında hiç belge

KARADENİZ

(Black Sea-Черное Море) Yıl 6 Sayı 24

bulunmamaktadır. Bir önceki yıla göre en çok belge olan konu başlığındaki artış %100 den fazla olurken, belge olmayan konu başlığında azalma görülmektedir. Fakat bu değerlendirme yapılırken, 1939 yılında, savaşın Eylül ayında çıktığını, 1940 yılında ise tüm yıl boyunca devam ettiğini göz ardı etmemek gerekmektedir. 1940 yılının en çok belge ihtiva eden *tayin, atama, emeklilik* konu başlığı, aynı yılın belge toplamının %41 ini oluşturmuştur.

• Askerî gemi alımı	2
• Askerî gemilerin bakım ve onarımı	-
• Askerî işlerde yabancıların çalıştırılması	-
• Askerî kanun ve kararlar	1
• Askerî liman ve iskeleler	2
• Askerî personelin seyahatleri	3
• Askerî üretim	1
• Bağış ve yardımlar	-
• Batan ve hasar gören askerî gemi	-
• Casusluk	-
• Çatışma	1
• Esirlerle ilgili	-
• Gerçekleştirilen ihaleler	7
• Saldırıya uğrayan, kaçırılan, gözetim altına alınan Türk gemileri	2
• Savaşın seyri ile ilgili alınan bilgi	2
• Sivil gemiler ve askerî malzeme	-
• Tayin, atama, emeklilik	17
• Türk karasuları ve kıyılarında kaza – patlama	1
• Türk limanlarına gelen savaş gemileri	-
• Türk limanlarına sığınan askerî gemi	-
• Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler	-
• Yabancı ülkelerle görüşmeler / istekler	2

Tablo 5: 1940 yılı Askerî Belgelerin dağılımı

1940 yılının sivil belgelerinin toplamı 97 olup, bir önceki yıla göre azalma göstermektedir. Bir önceki yıl belgelerinin savaşın çıktığı Eylül-Aralık dönemini kapsadığı, 1940 yılı belgelerinin ise Ocak-Aralık periyodundan alındığı düşünülürse, savaşın sivil denizciliği olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmak yanlış olmaz.

97 sivil belgenin içerisinde, en fazla adedin bulunduğu konu başlığı: 13 belge ile *Bütçe / ödenek* kısmıdır. Toplam belgelerin %13 ünü oluşturan bu alt başlık bize, bir önceki yıla göre sivil belgelerin yüzdesinin de düştüğünü göstermektedir.

1940 yılında sivil belgeler tasnifinden 13 alt başlıkla ilgili herhangi bir belge bulunamamıştır. Bir önceki yıla göre, belge bulunamayan alt başlık sayısında 1 adet artış görülmüştür.

- Alım – Satım	7
- Bakım / onarım	-
- Bütçe / ödenek	13
- Çeşitli kurumlarda çalışanların seyahat giderleri	3
- Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri	8
- Devir	1
- Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar	-
- Envanter	1
- Gelen yabancı gemi	1
- Gemi batma ve kaza	3
- Gemi isimlerinin değiştirilmesi	2
- Gerçekleştirilen ihale	4
- Haberleşme izni	-
- İhtiyaç belirlenmesi	-
- İskele isimlerinin değiştirilmesi	-
- İstimlak	-
- İş yaptırılması	3
- Kadro tahsisi	7
- Kanun, tüzük, yönetmelik	11
- Konferans	-
- Limanlar / Gemi hareketleri	1
- Mektup / Makale	1
- Ödül verilmesi	-
- Özel şirketler hakkında	-
- Özlük hakları	4
- Sözleşme, planlama ve projeler	3
- Tayin, atama, emeklilik	2
- Tazminat konuları	1
- Teftiş	-
- Turistler ve turizm	-

- Yabancı ticaret gemileri	4
- Yabancı uzmanları çalıştırma	8
- Yabancılar verilen çeşitli faaliyet izinleri	5
- Yakıt konusu	-
- Yardım	1
- Yeni hat açılması	-
- Zam – indirim / Tarife değişiklikleri	3

Tablo 6: 1940 yılı Sivil Belgelerin dağılımı

1941 yılında, savaş, coğrafyasını genişletmiş, tam bir dünya savaşı halini almıştır. Yılın ilk günlerinde, 12 Şubat 1941 tarihinde Trablus'a gelen Alman General Rommel, Kuzey Afrika da komutayı ele aldıktan sonra, atak bir mihver politikası belirlemiştir(Olive&Edvars, 2012: viii). Bu tarihten sonra Kuzey Afrika'da savaş, Bingazi etrafında yoğunlaşmış, kent taraflar arasında gidip gelmiştir.

1 Mart 1941 tarihinde Bulgaristan, mihver güçlerine katılmış ve topraklarını Alman askerlerin geçişine açmıştır (Tuğlacı, 1984:109). Almanya, Balkanlarda oluşturduğu yeni oluşumlar neticesinde Yugoslavya topraklarını ele geçirmiş, Yunanistan'da başarısız olan İtalyanlara destek olmak amacıyla da, Selanik üzerinden Atina'ya doğru ilerlemiştir. Sadece kıta Yunanistan'ına saldırmakla yetinmeyen Almanya, Girit vb. bazı önemli adaları da işgal ederek denizlerde de stratejik yerleri ele geçirmiştir (Ribard, 1983:592).

Londra bombardımanlarının en üst seviyeye çıktığı, karşı tarafın da Berlin'e hava saldırılarını başlattığı 1941 yılının en önemli olaylarının başında şüphesiz, 22 Haziran 1941'de, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması gelmektedir(Armaoğlu, 2004:374-375).Barbarossa harekâtı olarak da bilinen ve 6 ay gibi kısa bir sürede Sovyetleri yenmeyi hesaplayan plan çerçevesinde harekete geçen Alman birlikleri, bu harekâta umduklarını bulamayacak ve Alman-Sovyet savaşı uzun süre devam edecektir (Clark, 2001).

Bu arada, Almanların özellikle Balkanlar ve Akdeniz deki ilerleyişi neticesinde, müttefikler Irak ve Suriye'yi işgal etmişlerdir. Savaşa giren Sovyetler Birliğine müttefiklerce yapılacak destek için en uygun noktanın Basra Körfezi ve İran olarak tespit edilmesinden sonra ise, İngiliz ve Sovyet kuvvetleri, 25 Ağustos 1941 tarihinde İran'ı ortaklaşa işgal etmişlerdir. İran'ın işgalinin sadece Sovyetlere yardım meselesi olmayıp, özellikle Japonya'nın Endonezya ve bu bölgedeki petrol rezervlerini alması sonucunda, Ortadoğu'daki müttefik savaş makineleri için İran petrolünün elzem olduğu yolunda da görüşler mevcuttur (Nurimand, 1968:38).

1941 yılında, İkinci Dünya Savaşının seyrini değiştiren bir başka olay da, 7 Aralık 1941 tarihinde yaşanan, Japonya'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin, PearlHarbour deniz üssüne saldırısı olayıdır (http://en.wikipedia.org/wiki/Attack_on_Pearl_Harbor) (12.10.2013). Savaşa, Amerika Birleşik Devletlerinin katılmasını sağlayan ve güçler dengesinin değişmesinde önemli rol oynayan bu saldırı, Japonların beklentisini karşılayacak ölçüde büyük olmamış, Amerika'nın ise, kenetlenerek savaşa girmesine vesile olmuştur.

1941 yılında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki denizcilikle ilgili belgelere baktığımızda toplamda 77 askerî belge olduğunu görmekteyiz. İkinci Dünya Savaşının

1941 yılındaki genişlemesi adeta, arşiv belgelerine de yansımış ve önemli bir artış yaşanmıştır. En fazla belge, 17 adet ile *Tayin, atama, emeklilik* alt başlığına aittir. Bir önceki yıl ile aynı başlıkta en fazla belgenin bulunmasını, acaba Türk Deniz Kuvvetlerinde önemli bir hareketlilik mi yaşanmıştır şeklinde yorumlamak da olasıdır. *Tayin, atama, emeklilik* başlığındaki belgeler, toplam askerî belgelerin %22 sini oluşturmaktadır. Belge yüzdesi bir önceki yıllara kıyaslandığında ciddi bir azalma görülmektedir. Bunun yansıması olarak da, belge olmayan askerî tasnif alt başlıkları 6 adettir. Bu kısmı da, savaşın gelişmesiyle birlikte, askerî faaliyetler ve doğru orantılı olarak belge çeşitliliği artmaktadır şeklinde yorumlamak mümkündür.

• Askerî gemi alımı	3
• Askerî gemilerin bakım ve onarımı	-
• Askerî işlerde yabancıların çalıştırılması	6
• Askerî kanun ve kararlar	4
• Askerî liman ve iskeleler	-
• Askerî personelin seyahatleri	5
• Askerî üretim	-
• Bağış ve yardımlar	-
• Batan ve hasar gören askerî gemi	1
• Casusluk	1
• Çatışma	2
• Esirlerle ilgili	-
• Gerçekleştirilen ihaleler	6
• Saldırıya uğrayan, kaçırılan, gözetim altına alınan Türk gemileri	2
• Savaşın seyri ile ilgili alınan bilgi	12
• Sivil gemiler ve askerî malzeme	-
• <i>Tayin, atama, emeklilik</i>	17
• Türk karasuları ve kıyılarında kaza – patlama	1
• Türk limanlarına gelen savaş gemileri	2
• Türk limanlarına sığınan askerî gemi	3
• Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler	11
• Yabancı ülkelerle görüşmeler / istekler	1

Tablo 7: 1941 yılı Askerî Belgelerin dağılımı

1941 yılında sivil belgelerde de sayıca önemli bir artış olmuş ve toplam belge sayısı 170'e çıkmıştır. Bunların içerisinde %30'luk yüzdesi ve 51 adedi ile en çok belge, *Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri* adlı başlıktadır. 11 adet alt başlığın ise belgesi bulunmamaktadır. Belgesi bulunmayan alt başlıklar önceki yıla göre düşüş göstermiştir.

KARADENİZ

(Black Sea-Черное Mope) Yıl 6 Sayı 24

İkinci Dünya Savaşının en hareketli yıllarından birisi olan 1941 de, Türk Sivil Denizciliğine ait belgelerin artış göstermesi, savaşın Türk Denizcilik sektöründeki hareketlenmeyi arttırmış olması şeklinde de yorumlanabilir. Sivil denizcilikle ilgili olarak en çok görülen belge çeşidinin de; *Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri* kısmından olması, bu hareketliliği net olarak açıklamaktadır.

- Alım – Satım	13
- Bakım / onarım	1
- Bütçe / ödenek	14
- Çeşitli kurumlarda çalışanların seyahat giderleri	2
- Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri	51
- Devir	2
- Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar	-
- Envanter	1
- Gelen yabancı gemi	10
- Gemi batma ve kaza	2
- Gemi isimlerinin değiştirilmesi	5
- Gerçekleştirilen ihale	2
- Haberleşme izni	1
- İhtiyaç belirlenmesi	-
- İskele isimlerinin değiştirilmesi	-
- İstimlak	2
- İş yaptırılması	4
- Kadro tahsisi	2
- Kanun, tüzük, yönetmelik	16
- Konferans	-
- Limanlar / Gemi hareketleri	6
- Mektup / Makale	-
- Ödül verilmesi	-
- Özel şirketler hakkında	-
- Özlük hakları	3
- Sözleşme, planlama ve projeler	5
- Tayin, atama, emeklilik	2
- Tazminat konuları	2
- Teftiş	1

- Turistler ve turizm	-
- Yabancı ticaret gemileri	-
- Yabancı uzmanları çalıştırma	7
- Yabancılara verilen çeşitli faaliyet izinleri	5
- Yakıt konusu	-
- Yardım	4
- Yeni hat açılması	-
- Zam – indirim / Tarife değişiklikleri	7

Tablo 8: 1941 yılı Sivil Belgelerin dağılımı

1942 yılında İkinci Dünya Savaşına bakacak olur isek, karşımıza karmaşık bir manzara çıkmaktadır. Yıl boyunca dünyanın dört bir yanında taraflar; kara, hava ve deniz savaşlarına devam etmişlerdir. Durmaksızın savaşan ordular, tarifsiz yıkımlara sebep olurken, savaş stratejisi olarak da, sürekli ilerleme ve gerilemeler ortaya çıkmıştır. Yıl boyunca pek çok kent ve bölge, taraflar arasında el değiştirmiştir. Yılın en belirgin olaylarından birisi de, Stalingrad'da yaşanan Alman-Sovyet savaşı olmuştur. Almanların üstünlüğü ile başlayan cephe, yılın sonlarına doğru, Almanlar için tam bir kâbus haline dönüşmüş, 1943 başlarında ise bir Sovyet zaferi halini almıştır (Wijers, 2008:1-204).³

İkinci Dünya Savaşının en kanlı yıllarından birisi olan 1942 de, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde denizcilik ile alakalı askerî belgeler, önceki yıla oranla düşüş göstererek 59 adet bulunmaktadır. En fazla belgenin bulunduğu alt başlık, önceki 2 yıla aynı olup, *Tayin, atama, emeklilik* şeklindedir. 1942 ye ait askerî belge toplamının %22 sini oluşturan bu sayı; yüzde olarak bakıldığında bir önceki yıla aynı oranda kalmıştır. Bu alt başlıktaki toplam belge sayısı 13'tür. Askerî belgeler kısmında, 7 adet alt başlığa ait belge bulunmamakta ve bu sayı bir önceki yıla nazaran 1 adet artış göstermektedir.

• Askerî gemi alımı	2
• Askerî gemilerin bakım ve onarımı	-
• Askerî işlerde yabancıların çalıştırılması	10
• Askerî kanun ve kararlar	8
• Askerî liman ve iskeleler	-
• Askerî personelin seyahatleri	4
• Askerî üretim	-
• Bağış ve yardımlar	1
• Batan ve hasar gören askerî gemi	-
• Casusluk	-

³ Stalingrad savaşı hakkında pek çok eser mevcuttur. Bunlar arasında savaşı Alman askerleri ve zırhlı birlikleri açısından ele alan çalışma farklı bir yere konabilir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: HansWijers, *Eastern Front Combat*, StackpoleMilitaryHistory Series, Mechanicsburg, 2008, s.1-204.

• Çatışma	-
• Esirlerle ilgili	2
• Gerçekleştirilen ihaleler	8
• Saldırıya uğrayan, kaçırılan, gözetim altına alınan Türk gemileri	1
• Savaşın seyri ile ilgili alınan bilgi	2
• Sivil gemiler ve askerî malzeme	1
• Tayin, atama, emeklilik	13
• Türk karasuları ve kıyılarında kaza – patlama	2
• Türk limanlarına gelen savaş gemileri	1
• Türk limanlarına sığınan askerî gemi	-
• Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler	3
• Yabancı ülkelerle görüşmeler / istekler	1

Tablo 9: 1942 yılı Askerî Belgelerin dağılımı

Yukarıda askerî belgeleri hakkında bilgi verilen 1942 yılının, sivil belge toplamı 137'dir. Bu sayı önceki yıla göre azımsanmayacak bir düşüşü ihtiva etmektedir. Buradan, 1942 yılı itibarı ile savaşın gelişim evreleri de göz önüne alınarak, Türk Sivil Denizciliğinin olumsuz etkilendiği varsayımını çıkartmak yanlış olmayacaktır.

Sivil denizcilikle alakalı 1942 belgelerinde en fazla sayı; 15'er adetlik nüfusları ile 2 alt başlıkta toplanmıştır. Bunlar, *Alım – Satım* ve *Kanun, tüzük, yönetmelik* alt başlıklarıdır. İlgili alt başlıklar tek olarak ele alındığında toplam belge içerisindeki yüzdeleri %10.94 şeklinde oluşurken, en çok belge ihtiva eden iki alt başlık beraber değerlendirildiğinde bu oran, %21.89 a çıkmaktadır. Sivil belgeler içerisinde 9 alt başlıkla ilgili belge bulunmamakta, bu durum bir önceki yıla oranla sayı olarak azalma göstermektedir. Bu durumu, önceki yıla göre sivil denizcilik belge ve faaliyetlerinde çeşitliliğin artması şeklinde yorumlamamız da mümkündür.

- Alım – Satım	15
- Bakım / onarım	-
- Bütçe / ödenek	13
- Çeşitli kurumlarda çalışanların seyahat giderleri	4
- Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri	9
- Devir	3
- Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar	-
- Envanter	3
- Gelen yabancı gemi	5
- Gemi batma ve kaza	4
- Gemi isimlerinin değiştirilmesi	3

- Gerçekleştirilen ihale	9
- Haberleşme izni	1
- İhtiyaç belirlenmesi	2
- İskele isimlerinin değiştirilmesi	-
- İstimplak	2
- İş yaptırılması	1
- Kadro tahsisi	4
- Kanun, tüzük, yönetmelik	15
- Konferans	-
- Limanlar / Gemi hareketleri	1
- Mektup / Makale	-
- Ödül verilmesi	1
- Özel şirketler hakkında	1
- Özlük hakları	4
- Sözleşme, planlama ve projeler	9
- Tayin, atama, emeklilik	3
- Tazminat konuları	2
- Teftiş	-
- Turistler ve turizm	-
- Yabancı ticaret gemileri	-
- Yabancı uzmanları çalıştırma	3
- Yabancılara verilen çeşitli faaliyet izinleri	2
- Yakıt konusu	1
- Yardım	6
- Yeni hat açılması	-
- Zam – indirim / Tarife değişiklikleri	11

Tablo 10: 1942 yılı Sivil Belgelerin dağılımı

1943 yılı, İkinci Dünya Savaşı açısından, bir önceki yıla göre önemli farklılıklar göstermiştir. Yıla Stalingrad yenilgisi ile başlayan Almanlar, ayrıca Kafkasya'dan da çekilmek zorunda kalmıştır. Yılın ilerleyen dönemlerinde, müttefikler Sicilya harekâtını başlatmış, İtalya'da, Mussolini önce tutuklanmış, sonrasında yeniden hükümeti kurmuştur. 8 Eylül 1943 tarihinde teslim olan İtalya, yakın zamana kadar müttefiki olan Almanlarca işgal edilmiştir. Bir önceki yıla göre 1943'ün en büyük farkı; mihver devletlerinin eski başarılarından uzak bir görüntü sergilemesi ve pek çok cephede yenilmeye başlamasıdır

http://tr.wikipedia.org/wiki/II._D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1_kronolojisi#1943
(12.10.2013).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi 1943 yılı askerî belgeleri toplamı 57 adettir. Görüldüğü üzere bir önceki yıldan sadece 2 belge eksiktir ve bu yıl en fazla belge ihtiva eden alt başlık, önceki 3 yıldan farklılık göstererek, 14 adet ile *Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler* kısmı olmuştur. Savaşın gelişimi ve Türkiye'nin uluslararası rolü hiç şüphesiz bu maddenin öne çıkmasında etkili olmuştur. *Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler* alt başlığı, askerî belge toplamının %24.56'sını oluşturmaktadır.

9 alt başlıkta herhangi bir belgenin bulunmadığı 1943 yılında, belge bulunmayan alt başlık sayısının önceki yıla göre artması, belge çeşitliliğinin azaldığı yönünde bir değerlendirmenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

• Askerî gemi alımı	4
• Askerî gemilerin bakım ve onarımı	-
• Askerî işlerde yabancıların çalıştırılması	6
• Askerî kanun ve kararlar	1
• Askerî liman ve iskeleler	-
• Askerî personelin seyahatleri	2
• Askerî üretim	-
• Bağış ve yardımlar	-
• Batan ve hasar gören askerî gemi	-
• Casusluk	-
• Çatışma	-
• Esirlerle ilgili	-
• Gerçekleştirilen ihaleler	4
• Saldırıya uğrayan, kaçırılan, gözetim altına alınan Türk gemileri	2
• Savaşın seyri ile ilgili alınan bilgi	3
• Sivil gemiler ve askerî malzeme	-
• Tayin, atama, emeklilik	8
• Türk karasuları ve kıyılarında kaza – patlama	5
• Türk limanlarına gelen savaş gemileri	4
• Türk limanlarına sığınan askerî gemi	1
• Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler	14
• Yabancı ülkelerle görüşmeler / istekler	3

Tablo 11: 1943 yılı Askerî Belgelerin dağılımı

1943 yılı sivil belgelerinin toplamı, önceki yıla göre önemli bir düşüş göstererek toplamda 84 adettir. Bu düşüşün sebebi olarak, dünya savaşının yıllar süren yıkıcılığının

tüm ülkelerde sivil hayata vurduğu darbelerin artık daha fazla hissedilmesi öngörülebileceği gibi, Türkiye'nin askerî belgelerinde 1943 yılında büyük bir azalma görülmemesi, Türkiye'nin denizcilik faaliyetlerinde ağırlığı askerî alanlara kaydıracağı şeklinde de algılanabilir.

Sivil belgeler içerisinde en fazla belge adedini, toplam 14 belge ve %16.66'lık yüzde ile *Kanun, tüzük, yönetmelik* alt başlığı almıştır. Bir önceki yılın en çok belge ihtiva eden 2 alt başlığından birisi olan *Kanun, tüzük, yönetmelik* kısmı, 1943 yılında öne çıkarak tek başına en fazla adede ulaşmıştır. Bu durumu, Türk Sivil Denizcilğinde dünya konjonktürüne uygun yapılanma çabaları şeklinde değerlendirmek mümkündür.

1943 yılı sivil denizcilik belgelerinde 15 alt başlıkta hiç belge bulunmamaktadır. Belge ihtiva etmeyen alt başlık sayısı önceki yıla göre ciddi bir artış göstermiş, genel manada sivil denizcilik belgelerinin azalması ile de paralel olarak, sivil denizcilikte ciddi bir alan daralması olduğu gözlemlenmiştir.

- Alım – Satım	8
- Bakım / onarım	-
- Bütçe / ödenek	8
- Çeşitli kurumlarda çalışanların seyahat giderleri	2
- Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri	3
- Devir	4
- Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar	3
- Envanter	1
- Gelen yabancı gemi	3
- Gemi batma ve kaza	1
- Gemi isimlerinin değiştirilmesi	2
- Gerçekleştirilen ihale	3
- Haberleşme izni	-
- İhtiyaç belirlenmesi	-
- İskele isimlerinin değiştirilmesi	-
- İstimlak	-
- İş yaptırılması	6
- Kadro tahsisi	2
- Kanun, tüzük, yönetmelik	14
- Konferans	-
- Limanlar / Gemi hareketleri	-
- Mektup / Makale	-
- Ödül verilmesi	-

- Özel şirketler hakkında	3
- Özlük hakları	1
- Sözleşme, planlama ve projeler	6
- Tayin, atama, emeklilik	3
- Tazminat konuları	1
- Teftiş	-
- Turistler ve turizm	-
- Yabancı ticaret gemileri	-
- Yabancı uzmanları çalıştırma	4
- Yabancılara verilen çeşitli faaliyet izinleri	1
- Yakıt konusu	-
- Yardım	-
- Yeni hat açılması	-
- Zam – indirim / Tarife değişiklikleri	5

Tablo 12: 1943 yılı Sivil Belgelerin dağılımı

1944 yılında, İkinci Dünya Savaşı, mihver devletleri açısından gerileme, müttefikler için ise ilerleme yılı olmuştur. Bu yıl itibarı ile savaşın müttefiklerce kazanılacağı anlaşılmaya başlanmıştır. 1944 yılında Sovyet orduları, Polonya sınırını geçmiş, Sivastopol, Odessa gibi Alman işgalindeki stratejik önemdeki kentleri kurtarmışlardır. Yılın en önemli olaylarından birisi hiç şüphesiz, 6 Haziran 1944 tarihinde başlayan Normandiya çıkartması olmuştur. Müttefikler, başta zorlansa da, gerek hazırlık safhasına gösterilen ihtimam ve gerekse sayısal fazlalık, çıkartmanın başarılı olmasını sağlamıştır (François, 2013: 69 ve sonrası). Normandiyada başarısızlığa uğrayan Almanlar, kısa süre içerisinde batı Avrupa topraklarından çekilmek zorunda kalmış ve Paris, Brüksel gibi kentler müttefiklerce kurtarılmıştır. 17 Eylül 1944 tarihi ise, müttefik kuvvetlerin Alman sınırını geçtiği ve Almanların artık ana vatanı savunma savaşına başladığı tarihtir (Uçarol, 1995: 609).

1944 yılında, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde 66 adet askerî belge mevcuttur. Bir önceki yıla göre artış gösteren belge sayısını, Türkiye'nin sonu yaklaşan savaşta daha aktif olma çabalarının bir yansıması olarak da görmek mümkündür. 66 belgenin en fazla yer aldığı alt başlık; *Tayin, atama, emeklilik* şeklinde olup, belge sayısı 19 ve toplam belgeler içerisinde yüzde oranı, %28.78'dir.

1944 yılında, askerî belgeler kısmında 8 alt başlıkta belge yoktur ve bu bir önceki yıla göre 1 adet azalma anlamına gelmektedir. Bu vesile ile hem belge sayısının hem de alt başlıklarının artmasını, askerî faaliyetlerin çoğalması ve çeşitlenmesi olarak yorumlamak mümkündür.

• Askerî gemi alımı	-
• Askerî gemilerin bakım ve onarımı	-
• Askerî işlerde yabancıların çalıştırılması	8
• Askerî kanun ve kararlar	2
• Askerî liman ve iskeleler	-
• Askerî personelin seyahatleri	3
• Askerî üretim	-
• Bağış ve yardımlar	-
• Batan ve hasar gören askerî gemi	2
• Casusluk	-
• Çatışma	-
• Esirlerle ilgili	-
• Gerçekleştirilen ihaleler	4
• Saldırıya uğrayan, kaçırılan, gözetim altına alınan Türk gemileri	3
• Savaşın seyri ile ilgili alınan bilgi	6
• Sivil gemiler ve askerî malzeme	1
• Tayin, atama, emeklilik	19
• Türk karasuları ve kıyılarında kaza – patlama	3
• Türk limanlarına gelen savaş gemileri	3
• Türk limanlarına sığınan askerî gemi	1
• Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler	8
• Yabancı ülkelerle görüşmeler / istekler	3

Tablo 13: 1944 yılı Askerî Belgelerin dağılımı

1944 yılı sivil belgelerinde toplam sayı 63 olup, önceki yıla göre yine ciddi bir azalma söz konusudur. 1941 yılından beri devam eden sivil denizcilik belgelerindeki azalma, bu yıl da devam etmiştir. 15 alt başlıkta hiç belgenin olmaması, bir önceki yıl ile aynı durumu gösterirken, sivil denizcilik faaliyetleri ve çeşitliliğinin daraldığına da işaret etmektedir.

1944 yılında en çok belge ise 8 adet ile bir önceki yıl olduğu gibi, *Kanun, tüzük, yönetmelik* alt başlığına aittir. En fazla belgenin olduğu alt başlıkta bile sadece 8 belgenin bulunması, sivil denizcilikteki daralmayı gösteren önemli ipuçlarından biri olsa gerektir. *Kanun, tüzük, yönetmelik* alt başlığındaki belge sayısının, toplam belgelere yüzde olarak oranı: %12.69'dur.

KARADENİZ

(Black Sea-Черное Море) Yıl 6 Sayı 24

- Alım – Satım	2
- Bakım / onarım	-
- Bütçe / ödenek	7
- Çeşitli kurumlarda çalışanların seyahat giderleri	-
- Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri	2
- Devir	7
- Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar	-
- Envanter	-
- Gelen yabancı gemi	1
- Gemi batma ve kaza	1
- Gemi isimlerinin değiştirilmesi	5
- Gerçekleştirilen ihale	3
- Haberleşme izni	1
- İhtiyaç belirlenmesi	-
- İskele isimlerinin değiştirilmesi	-
- İstimlak	1
- İş yaptırılması	2
- Kadro tahsisi	3
- Kanun, tüzük, yönetmelik	8
- Konferans	-
- Limanlar / Gemi hareketleri	-
- Mektup / Makale	-
- Ödül verilmesi	-
- Özel şirketler hakkında	1
- Özlük hakları	2
- Sözleşme, planlama ve projeler	4
- Tayin, atama, emeklilik	3
- Tazminat konuları	2
- Teftiş	1
- Turistler ve turizm	-
- Yabancı ticaret gemileri	-
- Yabancı uzmanları çalıştırma	2
- Yabancılara verilen çeşitli faaliyet izinleri	-

- Yakıt konusu	1
- Yardım	-
- Yeni hat açılması	-
- Zam – indirim / Tarife değişiklikleri	4

Tablo 14: 1944 yılı Sivil Belgelerin dağılımı

1945 yılının en önemli olaylarından birisi, savaş süresince ülkesinin başında bulunan ve müttefikler arasında da önemli bir nüfuzu olan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt'in 12 Nisan 1945 tarihinde vefatı olmuştur(http://en.wikipedia.org/wiki/Franklin_D._Roosevelt(14.10.2013)).

1945 yılında Almanya, müttefiklerce işgal edilmiş, Berlin doğudan Sovyetler, batıdan ise Amerikan, İngiliz ve Fransızlarca paylaşılmıştır. 30 Nisan 1945 tarihinde Adolf Hitler, Berlin'de intihar etmiştir(<http://en.wikipedia.org/wiki/Hitler>(15.10.2013)). Tüm direnci kırılan Almanya, 7 Mayıs 1945 tarihinde kayıtsız şartsız teslim olmuştur (Akalin, 2003:34).

6 Ağustos 1945 tarihinde Hiroşima ve 9 Ağustos 1945'te Nagazaki'ye atılan atom bombaları da son Japon direnişini kırmış ve 2 Eylül 1945 tarihinde son teslim belgelerinin de Japon yetkililerce imzalanması üzerine İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir. http://en.wikipedia.org/wiki/World_war_2 (15.10.2013).

İkinci Dünya Savaşının bittiği yıl olan 1945'te, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki denizcilikle ilgili belgelerin dağılımına bakacak olur isek; askerî denizcilikle ilgili toplam 35 belge olduğunu görürüz. Bu bir önceki yıla nazaran nerede ise yarı yarıya bir düşüş anlamına gelmektedir ve savaşın son yılı itibarı ile Türk askerî denizciliğinin durumunu gözler önüne sermektedir. En fazla belgenin bulunduğu alt başlık, önceki yıllara aynı olup; *Tayin, atama, emeklilik* şeklindedir. 11 belgeden oluşan bu alt başlıktaki belge sayısı da, önceki yıla oranla düşüş göstermektedir ve toplam belge sayısının %31.42 sine tekabül etmektedir.

1945 yılında, 11 alt başlıkta ise herhangi bir belge bulunmamaktadır. Bu sayı, bir önceki yıla göre artış göstermiş, bu da askerî denizcilik faaliyetlerindeki daralmanın bir yansıması olmuştur.

• Askerî gemi alımı	4
• Askerî gemilerin bakım ve onarımı	-
• Askerî işlerde yabancıların çalıştırılması	1
• Askerî kanun ve kararlar	7
• Askerî liman ve iskeleler	-
• Askerî personelin seyahatleri	1
• Askerî üretim	-
• Bağış ve yardımlar	-
• Batan ve hasar gören askerî gemi	1
• Casusluk	-
• Çatışma	-

• Esirlerle ilgili	1
• Gerçekleştirilen ihaleler	-
• Saldırıya uğrayan, kaçırılan, gözetim altına alınan Türk gemileri	-
• Savaşın seyri ile ilgili alınan bilgi	1
• Sivil gemiler ve askerî malzeme	-
• Tayin, atama, emeklilik	11
• Türk karasuları ve kıyılarında kaza – patlama	-
• Türk limanlarına gelen savaş gemileri	3
• Türk limanlarına sığınan askerî gemi	-
• Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler	3
• Yabancı ülkelerle görüşmeler / istekler	2

Tablo 15: 1945 yılı Askerî Belgelerin dağılımı

1945 yılı sivil denizcilik belgelerinin toplamı ise 57'dir. 1941 yılından beri devam eden belge azalması, önceki yıla göre az da olsa, bu yıl da gerçekleşmiştir. *Tayin, atama, emeklilik* alt başlığının, 15 belge ile en çok yer işgal ettiği 1945 yılı sivil denizcilik belgelerinde, alt başlığın aynı kalması fakat belge sayısının çoğalması, savaşın sonu ile birlikte, Türk sivil denizciliğinde yeni yapılanmalar şeklinde de değerlendirilebilir. Alt başlığın, yıl içindeki genel belge toplamına yüzde olarak yansımaları ise, %26.31'dir.

10 alt başlıkta hiç belgenin olmadığı 1945 yılında, belge olmayan alt başlık sayısı önceki yıla göre ciddi şekilde azalmış, bu da Türk Sivil Denizciliğinde yeni yapılanma ve hareketlilik hipotezimizi kuvvetlendiren bir veri olarak ortaya çıkmıştır.

- Alım – Satım	5
- Bakım / onarım	1
- Bütçe / ödenek	4
- Çeşitli kurumlarda çalışanların seyahat giderleri	1
- Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri	-
- Devir	2
- Dış ülkelerle yapılan anlaşmalar	-
- Envanter	-
- Gelen yabancı gemi	1
- Gemi batma ve kaza	-
- Gemi isimlerinin değiştirilmesi	1
- Gerçekleştirilen ihale	1
- Haberleşme izni	-
- İhtiyaç belirlenmesi	1

- İskele isimlerinin değiştirilmesi	-
- İstimlak	-
- İş yaptırılması	2
- Kadro tahsisi	1
- Kanun, tüzük, yönetmelik	15
- Konferans	1
- Limanlar / Gemi hareketleri	-
- Mektup / Makale	2
- Ödül verilmesi	1
- Özel şirketler hakkında	1
- Özlük hakları	2
- Sözleşme, planlama ve projeler	3
- Tayin, atama, emeklilik	2
- Tazminat konuları	1
- Teftiş	1
- Turistler ve turizm	1
- Yabancı ticaret gemileri	-
- Yabancı uzmanları çalıştırma	3
- Yabancılara verilen çeşitli faaliyet izinleri	1
- Yakıt konusu	1
- Yardım	-
- Yeni hat açılması	1
- Zam – indirim / Tarife değişiklikleri	2

Tablo 16: 1945 yılı Sivil Belgelerin dağılımı

Sonuç

Tarih boyunca en büyük can ve mal kaybının yaşandığı çatışma olan İkinci Dünya Savaşına; sembolik olarak savaşa dahil olduğu, çatışmaların artık sonlanmaya yüz tuttuğu döneme kadar girmeyen, uzun süre tarafsız kalan, müttefiklerle aynı düşüncede olduğu dönemlerde bile denge politikası güden Türkiye; savaş boyunca askerî ve ekonomik gücünü bilerek hareket etmiştir.

Türkiye'nin gücü nispetinde gerçekleştirdiği hamleler, bu çalışmanın konusu olan arşiv belgelerine de direk yansımıştır. 1939 yılının 1 Eylülünde resmen başlayan savaşta, aynı yıl Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde toplanan belgelere bakıldığında, askerî olarak en çok belgeyi *Gerçekleştirilen ihaleler* alt başlığının aldığını görüyoruz ki, bu yeni başlayan ve muhtemelen gelişip yayılacak savaş için, Türk Deniz Kuvvetlerinin gerçekleştirdiği yeniden yapılanma hareketinin altyapı çalışmasının işaretidir. Aynı yıl sivil denizcilikle

ilgili en çok belgenin de *alım-satım* alanında görülüyor olması, başlayan savaşla birlikte Türk Sivil Denizciliğinin de malzeme ve alt yapıyı yenileme konularına yöneldiğinin kanıtıdır.

1940 yılında askerî belgelerin artışı, tüm yılın belgelerinin incelenmesi olarak görmek mümkün olduğu gibi, denizcilikte artan faaliyetler olarak düşünmek de mümkündür. Askerî belgelerin, *Tayin, atama, emeklilik* alt başlığında yoğunlaşması, önceki yıl başlayan askeri alt yapı hazırlıklarının, insan kaynakları noktasında devam ettiğinin sinyallerini vermektedir. Sivil denizcilikte ise, belgelerin önceki yıla oranla azalması, savaşın yayılması ile birlikte, Türk Sivil Denizciliğinin kendisinin bir adım geri çektiği şeklinde yorumlanabilir. Bu yıl sivil denizcilik belgelerinin en çok *bütçe / ödenek* alt başlığında olması da, bu geri çekilmenin, mali yapılandırılmasının bir sonucudur.

1941 yılında, Türkiye'nin komşusu Sovyetler Birliği'nin savaşa dahil olması ile, Karadeniz'in savaşta farklı bir konuma taşındığı şüphesizdir. Bunun arşiv belgelerine de yansıdığı görülmektedir. 1941 yılında hem askerî, hem de sivil yıllık belge sayılarının, tüm savaş yıllarındaki en üst noktada olması; Karadeniz'in savaşta etkinliğinin artması, Türkiye'nin savaş ve denge politikasına daha fazla alışmasının bir sonucu olsa gerektir.

1941 yılında askerî belgelerin, bir önceki yıl gibi *Tayin, atama, emeklilik* alt başlığında yoğunlaşması, savaşın devamında ordunun yapılanmasının devamının bir işaretidir. Sivil denizcilik alanında ise, *Deniz araçlarına verilen çalışma ve sefer izinleri* alanında yoğunlaşan belgeler, savaşa ve savaş yönetimine alışan Türk Sivil Denizciliğinin yeniden özellikle Akdeniz sularında etkin ticarete katıldığı bir göstergesidir.

1942 yılında, askerî ve sivil belgelerde görülen azalma, bir önceki yıl bir hayli artan faaliyetlerden bazılarının beğenilmeyip gerçekleştirilmemesi, bazılardan umulan sonuçların elde edilememesi nedenlerine bağlanabileceği gibi, savaşın dünya çapındaki yıpratıcılığının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu yılın askerî belgelerinin yoğunlaştığı alt başlıkta, önceki yıla göre bir değişiklik olmamış, *Tayin, atama, emeklilik* ile Türk Donanması yapılanmaya devam etmiştir. Sivil belgelerde bu yıl, 2 alt başlığın ortaklaşa liderliği görülmektedir. *Alım-satım* ile *Kanun-tüzük-yönetmelik* alt başlıklarında yoğunlaşan belgeler, sivil denizcilikte de yeni düzenlemelerin devam ettiğini göstermektedir.

1943 yılında, askerî ve sivil belgelerde azalma devam etmiştir. Bu azalma askerî belgelerde çok az iken, sivil belgelerde hatırı sayılır biçimde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda, askerî denizciliğin bir önceki yıllara aynı durumda olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Askerî denizcilikte yoğunlaşan belgelerin, *Türkiye'ye sığınan personel ve mülteciler* şeklinde olması da, hem savaşın seyrinin takibi hem de Türkiye'nin rolü noktasında, konuyla ilgilenenlere net bilgiler sunmaktadır.

1943 yılının sivil belgelerindeki keskin azalma, savaşın 5. yılında yıpranan sivil denizciliğin ve artan Akdeniz çatışmalarının bir göstergesidir. Bu yıl sivil belgeler, Türk denizciliğinde devam eden düzenleme çalışmalarına vurgu yapar şekilde; *Kanun-tüzük-yönetmelik* konularında yoğunlaşmıştır.

Önceki 2 yılın aksine, 1944 yılında askerî belgelerde bir artış söz konusudur. Bu durumu, İkinci Dünya Savaşının genel çerçevesinden değerlendirdiğimizde; savaşın yaklaşan sonu ile birlikte, daha etkin bir rol peşinde olan Türkiye'nin, artan faaliyetlerine bağlamak yanlış olmayacaktır. Yaklaşan yeni konjonktürde, yeni bir rol almak isteyen

Türkiye, donanmasında da düzenlemelere devam etmiş, 1944 yılının askerî belgeleri *Tayin, atama, emeklilik* alt başlığında yoğunlaşmıştır.

1944 yılı ile ilgili sivil denizcilik belgelerinde, 1941'den beri devam eden sayı azalmasında bir değişiklik olmamıştır. Dünya savaşının ekonomiye ve denizcilige yansımaları daralma ve yavaşlama olmuştur. Bu yıl, önceki yıllar aynı şekilde *Kanun- tüzük-yönetmelik* alanında yoğunlaşan belgeler, Türk Sivil Denizciliğinin şartlara uyum çabaları olarak da değerlendirilebilir.

Savaşın son yılı olan 1945'te, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki askerî denizcilik belgelerinde görülen önceki yıla göre neredeyse yarı yarıya azalmasını, savaşın artık bilinen yönü ile Türkiye için bir tehdit unsuru teşkil etmemesi ve bunun neticesinde de askerî konularda önceliğin başka alanlara verilmesi şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktır. Türk donanmasında devam eden düzenlemelerin yansımaları olarak da, belge yoğunluğunun *Tayin, atama, emeklilik* alt başlığında toplandığını görmek mümkündür.

Aynı yılın sivil belgelerinde, önceki yıllarda gerçekleşen azalma yine görülmekle birlikte, bu yıl belge sayısı çok az bir nispette düşüş göstermiştir. Nihayet sonlanan savaşla birlikte sivil denizciliğin ivme kazanmış olması muhtemel olmakla birlikte, savaşın getirdiği ekonomik yıkımın, adı geçen ivmeyi çok yavaşlatacağı da bir gerçektir. Önceki yıllarda olduğu gibi, sivil denizcilikteki düzenlemeler de devam etmiş ve en fazla belge, *Kanun- tüzük-yönetmelik* alt başlığında görülmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye, İkinci Dünya Savaşı boyunca denge politikası izlemiş bir ülkedir. İzlediği politikanın denizcilige yansımaları ise, arşiv belgelerinden net bir şekilde takip edilebilmektedir. Savaşın hararetli günlerinde neredeyse sabit kalan askerî belgeleri, 1941 yılından itibaren azalan sivil denizcilik faaliyetlerini, belgelerin tasniflerine bakıldığında faaliyet çeşitliliklerini, Türkiye'nin yapmak istediği ve gerçekleştirdiği hamleleri arşiv belgeleri üzerinden gözlemlemek mümkündür.

Bu gözlem, sadece kendi başına tam bir sonuç teşkil etmeyecek olsa da, hem bir fikir vermesi, hem de ilerleyen yıllarda buna benzer çalışmalar ile adeta farklı parçaları tamamlanmış olacak bir yapboz gibi, Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşındaki genel siyasi ve sosyo-ekonomik durumu daha net bir şekilde ortaya konabilecektir.

KAYNAKÇA

A. Arşivler

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B. Kitap ve Makaleler

AKALIN, Cüneyt, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye -I*, İstanbul 2003.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul 2004.

ARTUÇ, İbrahim, *II. Dünya Savaşı*, C.I., İstanbul 2003.

BARRACLOUGH, Geoffrey, *Dünya Tarihi Atlası*, (Çev.Zeki Okar), İstanbul 1980.

CLARK, Alan, *Barbarossa The Russian German Conflict 1941-1945*, London 2001.

COLLIER, Paul, *The Second World War: The Mediterranean 1940-1945*, Oxford 2003.

DAVIES, Peter, *France and the Second World War*, London 2001.

FRANÇOIS, Dominique, *Normandy*, Minneapolis 2013.

HART, Liddell, *II.Dünya Savaşı Tarihi*, (Çev.Kerim Bağrıaçık), C.II, İstanbul 2002.

NURİMAND, Bahman, *Hür Dünyanın Diktatörlüğü İran*, Ankara 1968.

OLIVE, Michael – Robert EDWARDS, *Rommel's Desert Warriors 1941-1942*, Mechanicsburg 2012.

RIBARD, Andre, *İnsanlığın Tarihi*, İstanbul 1983.

ROBERTS, John Morris, *Avrupa Tarihi*, (Çev.Fethi Aytuna), İstanbul 2010.

ROYAL INSTITUTE OF AFFAIRS, *Chronology and Index of the Second World War 1938-1945*, Reading 1975.

SAFA, Peyami, “İki Eylül Arasında”, *Cumhuriyet*, nu:5498, 1 Eylül 1939, s.5.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara 2003.

TUĞLACI, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1995.

WIJERS, Hans, *Eastern Front Combat*, Mechanicsburg, 2008.

C. İnternet Kaynakları

http://tr.wikipedia.org/wiki/Alman-Sovyet_Saldirmazlık_Pakti

http://en.wikipedia.org/wiki/Occupation_of_the_Baltic_states

http://en.wikipedia.org/wiki/World_War_II#Western_Europe

http://en.wikipedia.org/wiki/Attack_on_Pearl_Harbor

http://tr.wikipedia.org/wiki/II.Dünya_Savaşı_Kronolojisi.

http://en.wikipedia.org/wiki/Franklin_D._Roosevelt

<http://en.wikipedia.org/wiki/Hitler>

http://en.wikipedia.org/wiki/World_war_2

EKLER

T. C.
SİHHAH VE İÇTİMAİ
MUAVENET VEKÂLETİ
İçtimai Muavenet İşleri
Dairesi Reisliği
Ankara
15 Nisan 1942
— 194
İzmir limanında mübadele
edilen yaralı ve mahul İngi-
liz ve İtalyan esirleri h.

Genel No. 124
Osai No. 3185

İlişik: 1 rapor

Ek: 9/4/1942 tarih ve 2939 sayılı
yazıya.

İzmir limanında mübadele edilen ya-
ralı ve mahul İngiliz ve İtalyan esirlerinin
mübadelesinin çeryan sureti ve yapılan ziya-
retler hakkında İzmir Valiliğinden alınan
10/4/1942 tarih ve Emniyet Müdürlüğü Ş.l, Kı-
sım 4, 638 sayılı rapor suretinin ilişik ola-
rak sunulduğunu derin saygılarımla arz ederim.

Sihhat ve İçtimai Muavenet
Vekili

Dr. PPA. Kalkan

28.4.1942

Fon No: 30 10 0 0 - Kütü No: 124 - Dosya No: 881 - Sıra No: 11

SURET

T. C.
Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti
İçtimai Muavenet İşleri
Dairesi Reisliği
İzmir Vilayeti Em. Müdürlüğü şube 1 kısım 4 dün 10/4/1942 tarih ve 638
T. C. sayılı yazılı suretidir.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ
Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâletine

9/4/1942 gün ve Emniyet Ş.l 633 sayılı şifreye aktir:

- 1- Malid harp esirlerini mübadele etmek üzere limanımıza gelmiş olan İngiliz ve İtalyan hastane gemileri İzmir limanına muvafakatından evvel kılavuzluk yapmak üzere 7/4/1942 salı günü Kor komutanlığınca deniz komutanlığından tefrik edilen iki bahriye plot kaptanı saat altıda deniz komutanlığına ait bir motörle (Kösten) Unnadaya gönderilmişlerdir.
- 2- İtalyan hastane gemisi plot ismail kaptan ve İngiliz hastane gemisi de plot Salih kaptanın bu gemilere bilmek suretiyle kılavuzluğu ile saat 15,30 da İtalyan, saat 16 da İngiliz gemisi körfize girerek kıyıla önünde ve açıkta ve yekdiğerine 300 metre mesafe ile demirleşmiş ve İngiliz gemisinde 919 İtalyan, ve İtalyan gemisinde de 129 İngiliz harp esiri bulunduğuna öğrenilmiştir.
- 3- Vapurlar İzmir limanına geldikler gün hariften ve mensup oldukları konsolosluklardan gemilere kimse gitmemiş, yalnız heyet halinde Kor komutanlıktan Kurmay başkanı ve üç deniz subayı ve bunla müteakiben de kıyılay cemiyetinden bir heyet ile benimsizel Kızıllıhaç Ankara delegesi Raymond Kourveşeler gemilere gitmişler ve vaktin geç olması dolayısıyla mübadeleye ertesi günü saat 7 de bağlanmaları kararlaştırılmıştır.
- 4- Gemilerin geldiği gün İtalyan gemisinden karaya çıkan kimse olmamış ve yalnız İngiliz gemisinden 10 hastabakıcı kadını Doktor ve mürettebattan mürekkep 50 kişilik bir kafilenin saat 20 de kendi motorlarıyla şehre çıkmışlar ve şehrin temayaşa değer mahallerini gezdikten sonra çam kanlardan kırkı saat 22 de gemiye avdet etmişler geri kalan 20 erkek ve kadın doktor ve hastabakıcılarına İngiliz konsolosluğu tarafından Deniz gazinosunda verilen ziyafete iştirak etmişler ve saat 23 de gemiye dönmüşlerdir.
- 5- 8/4/1942 çarşamba günü saat 7 de mübadeleye bağlanmış ve mübadele için tahsis edilen bayraklı vapurlarla esirler nakledilmiş ve mübadele o gün saat 15 de biten bulmuştur.
- 6- Mübadele esnasında İngiliz hastane gemisinden İtalyan gemisine üç seferde nakledilen İtalyan harp maddileri İtalyan gemisine yasaştıkları zaman geminin güvertesine çıkan üç İtalyan tarafından sırasla ellerinde beyaz, kırmızı ve yeşil mendil germek suretiyle İtalyan bayrağı şeklini vererek hep bir ağızdan müteddifi defalar (vivo dipe) diye bağırarak ve bunla müteakip İtalyan millî marşını söyledikler görülmüştür.

030 10

Fon No: 30 10 0 0 - Kütü No: 124 - Dosya No: 881 - Sıra No: 11

Ek 1: İzmir Limanına sığınan İtalyanlar hakkındaki belge

T. C. BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ
ANKARA

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
27/11/1942

Ş. S. VEZİ. Ks. 2.
Sayı: 86330

Or Bilinar vapuru hamlesi Hk.
Yüksek Baş Vekaletine.

1- 30/9/342 tarihinde İskenderun limanına gelen Pelencak
Bendirali S.G. Bilinar vapurunda bulunan askeri malzemeye ait manifeste-
to tercümesi suretininix ilişik olarak sunulduğumu saygılarımla arz
ederim.

2- Y. Yüksek Baş Vekaletine, Riyaseti cumhur Umur Kâtipliğine
Gümrük ve İhtisariyat Vekaletine ve Genel Kurmay Başkanlığına arz olun-
muştur.

M. M. V. Y.
6.11.1942

-6-

Şifre ve No.	Miktarı.	Yenisi.	Ünvanı.	Adı.
011 07/1972/7/30	13 sandık		Batmanlıye	(1) 4.400
21/33	20 sandık		Elektrik aksamı	
24/35.HB.1/20	3		Ayut elkes ve sair	
34/6	10		Banak ve sair	
37/46	10		elkes torba ve sair	
47/9	3		havul ve sair	
50	1		halı, yağ deri ve sair	
51/8	8		İstik class ve sair	
59/55	5		gas m. ske ve sair	
64/9	6		havul ve sair	
70/2	3		sandık kırık ve sair	
73	1		duman beşliği	
74 1/20	20			
77/30.HB.21/4	4		11.994 Sinema teğizatı V.S.	
H.V.155/1-12	6		.050 Film teadır teğizatı	
012 07692	1 adet	4.089	Fordson İtfalye otomobil	
0149624	1 adet			
0167527	1			
0175040	1			
0178217	1			
0182297	1			
0176 427	1			
0167377	1			
0170283	1			
013 9666 740/TUR/96-109				
/LİNET 112 silindir		0.880	Ges CO2 1/5	
014 2540/TUR/260	1 sandık	.052	Hayare akşam	
2540/TUR/262	1 sandık	.015		
015 TUR/102	1 sandık	.028	yeşek akşam	
340/TUR/232				
TUR/103				
340/TUR/233	1 sandık	.212	Burdavat demir	
(TUR/204				
340/TUR/232/7	2	.227	Demir depo	
340/TUR/ 324	1	.282	Burdavat demir	
340/TUR/235	1	.045		
016 400/30/1-30				
97/1-30				
98/1-30				
99/1-30				
100/1-30				
101/1-30				
102/1-30				
103/1-30				
104/1-30				
105/1-30				
106/1-30				
107/1-30				
108/1-30				
109/1-30				
457/1-1	2 sandık	1.077	Benin depo	
455	1 sandık	.020	Sesmen	
456	1	.017	Yağ silgel	
453	1 adet	.020	Ty. par. akşam	
454	1	.152	Çanta	
017 H.S.09810/41	10 kumgal	2.550	çelik tel halat	
	21	26.523		
	65	83.424		
	22	16.500		
	10	5.830		
	20	10.980		

T. C. BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

404 fişli 10.994 duman

52 342 2

Ek 2: İskenderun Limanına gelen yabancı gemideki malzeme listesi

T. C. BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

MÜNAKALAT VEKALETİ 28.7.1943

Deniz Nakliyat Dairesi Reisliği

Şube : Kabotaj İş. Karadağ adındaki motör-
lü çekirmenin yeni is-
mi K.

Sayı : 1890 3460
2914

Yüksek Başvekalete

İstanbul limanının 1910 sicil ve 290
Şile bağlama sayılarında kayıtlı 10,14 gayri-
safı tonilatoluk Karadağ adındaki motör-
lülük çekirmenin Enginyer adile anılması sahipleri
tarafından talep edildiği İstanbul Mıntaka
Liman Reisliğinden alınan tezkereden anlaşıl-
mıştır.

Deniz ticaret kanununun 1469 uncu mad-
desinin 3 üncü fıkrası hükmüne tevfiakan makte-
zasının ifasını yüksek tasviplerine üstün say-
gılarımla arz ederim.

Münakalât Vekili y.
Oruç Selvan

Yazı Talebine
29.3.938

030	10			191	312	19
-----	----	--	--	-----	-----	----

N1

19-3-938 2064 2

T. C. BAŞBAKANLIK
Yaz İşleri Dairesi
Müdürüğü
Sayı : 28/7

Doğru işaretleri

T. C. BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Çıkış Tarihi	1.2.2064
Çıkış Yeri	Münakalât Vekilliğine
Wazirlik	29.3.1943
Formül Tarihi	
Mühür	25
Formül Tarihi	
Makuliyet notları	
Çıkış Tarihi	6-263
Çıkış Yeri	968
Makuliyet notları	Deniz Nakliyat Dairesi Reisliği, Kabotaj İşleri:
Çıkış Tarihi	27.3.1943 tarihli ve 1790-2914/3460 sayılı tekte-
Makuliyet notları	leri kurguludur.
	İstanbul limanının 1910 sicil ve 290 Şile bağlama
	sayılarında kayıtlı Karadağ adındaki motör- lülük çekirmenin (Enginyer) adile anılmasının uygun görüldüğünü arz
	ederim.

Resmî

030 10 191 312 19

2-

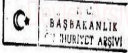
Ek 3: Gemi ismi değiştirme ile alakalı belge

KARADENİZ

(Black Sea-Черное Море) Yıl 6 Sayı 24

NO165
L1 367

Haydarpaşa 29.5.944

Ör: Haydarpaşa Limanının
teftişine dair.

Teftiş Heyeti Retelâhine

Umum Müdürlük makamının emir ve tensipleri vechile,15.4.944 tarihinde (1) numaralı trenle Ambar'dan hareket ve 17.4.944 tarihinde Haydarpaşa'ya muvassalat oluncak Haydarpaşa Liman ve ambarlarının umumî teftişine başlanmıştır.

Limanın mühtelif kısımlarına ait filiz vasıfıtor yerinde tetkik ediltilen dönce bu husustaki çalışmaları herveçli şti programlanmıştır.

- 1- Vagon sipariş ve tahsis işleri.
- 2- Müessiler emrine verilen vagonların ilânı.
- 3- Nevrude vagonların ilânı ve somaj işleri.
- 4- Manevra işleri.
- 5- Vesin işleri.
- 6- Daba muamelâtı.
- 7- Kapalı ve açık antrepo muamelâtı.
- 8- Vına,tahmil,tahliye işleri.
- 9- Mersule ve nevrude ambarları muamelâtı.
- 10- Silolar.
- 11- Gümrük muamelâtı.

Yukardaki mevzuların muamara sırasile ele alınıp incelenecek neticesi aşejâde arz olunmuştur.

I

- Vagon sipariş ve tahsis işleri-

A) Sipariş

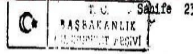
Vagon siparişlerinde göze çarpan nokticlukları; dahilli nakliyat için biri yeni iskelede ve diğeri Büyük ambarde olmak üzere ayrı ayrı iki vagon sipariş defterleri tutulmaktadır olup bu vaziyet Haydarpaşa Limanının umumî tahsis sırasını bozmakta ve fazla vagona ihtiyacı olanların aynı günde her iki ambara birden vagon sipariş edilmesi imkânını hasırlanmaktadır.

Hitekin Anatalye ambarı tarafından 17.3.944 tarihinde,İstifi Ardi adında bir hüccar tarafından 27.3.944 tarihinde ve Barcam adında bir komisyonom tarafından da 11.4.944 tarihinde hem yeni iskele hem de Büyük ambar defterlerine birer vagonluk sipariş yastarıldığı bittetikli anlaşılmıştır.

(1) numara altında bu raporunsa iliştirilmiş bulunan 11.5.944 tarihli teftiş işhiyamanın birinci maddesine Liman Baş müfettiği Baydar Altınar (İçişletme Müdürlüğünün emirleriyle Yeni iskele ve Büyük ambarın ayrı ayrı ambarlar telekiki olunduğu ve yeni iskelede tahmilâtın kâmilan el ile müessiler tarafından İora edildiği ve fakat yine hameliye ücreti tahsil edildiği) cevabını vermiştir.

İşletme Müdürlü Bay Cevat Türünc ile bu hususta yapılan görüşmelerden muamlayehin (Büyük ambar) ile (Yeni iskele)yi ayrı ayrı iki ambar olarak kâballettiği anlaşılmıştır. Bir olunan iş yerlerini bir birinden ayrı ve müstakil ambarlar farz edip bunların her biri için ayrı sipariş sırası ve siktari kabul etmek mevzuata mühaliftir.

030 10 215 458 1

6- Mersule ambarında 21445 sicil numaralı Nusret Balamir kayıt muamelesi yapılmadan rampada ve ambarde günlerce bekliyen gabuk demirlerin tahliyat ovetveline (ardıye ücreti alınması lazım geldiğini) yazılmamakta suçludur.

İSLAHAT HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER:

Haydarpaşa limanında büyük bir idareesalâhın yanbaşında tesiat kıfayetsizliği de göze çarpmaktadır.

Şöyleki Limanda tren teşkil ve tahriki ve gelecek trenlerin kabildü en işlek yollar üzerinde yapılmakta ve bu sebepten tren zamanları manevara faaliyeti basam bitişbütün durmaktadır.

Tahmil,tahliye,katkar ve duba yolları üzerinde dahli ekseriyet manevara yapılması acuretü yitüdüden bu yolların muhtas bulundukları hizmetler sık sık sekteye uğramaktadır.

Rihtizna Gâletta cihetine mevzuat olan (rihtizna tesellüm) jeftiği hınasa aramızdaki hatlar tek taraflıdır.Her nekadur galata cihetinde bir trambordör mevzuat da bu tesiat mahdut hatlar arasındaki mümkâlâtti temin edilemekte ve boyu usun olan vagonları da İstiap edememektedir.

Bu sebeple:

1- Kuşak ve Çayır hatlarından da istifade suretile bir tiraj garı vücüde getirilmesi,

2- Trambordör'ün o ovarda bulunan bütün yollar arasındaki münebatı temin eder bir hale İfrâç,

3- Tahmil ve tahliye yolları kabiliyetinin artırılması,

muasularının teşkiki ile beraber:

a- Liman hizmetlerinin gruplara ayrılması,işlerinin koordinasyonu edilmesi ve her grubun başına kadredeki Müfettişlerden birinin İkamesi,

b- Liman Başmüfettişinin nazım ve mürakıp vaziyette İroas,

c- En büyüğünden en küçüğüne kadar bütün emir ve memurların nazife,selâhiyet ve mes'uliyetlerinin ve her kısıma muamelâtı arasındaki İrtibatın açık tarifiğini yapan bir talimatnamenin vücüde getirilmesi muvafık olacağı kanaatindeyiz.

Kayıfıyeti yükeek takdir ve tensiplerine derin saygılarımızla arz ederim.

UMUMİ İdare Müfettişi

Hasanlet Müfettişi

Kenan Günel

Cevat Gükşin

2019-10
3938
23/6/935

030 10 215 458 1

Ek 4: Haydarpaşa Limanı teftiş raporu

ДУШЕВНЫЕ МЕЛОДИИ РОДСТВЕННЫХ СЕРДЕЦ**KÜLTÜREL DAMARLARIMIZDAN AKAN MELODİLER****MELODIES FLOWING THROUGH OUR CULTURAL VEINS****Botir Matyakubov*****АННОТАЦИЯ**

В данной статье автор исследует музыкальные особенности азербайджанских и узбекских, в частности, хорезмских дастанов (эпических сказаний), древнее, богатое, сложное искусство ашугов и бахши, взаимосвязь их творчества в целом и определенных дастанных мелодий.

Искусство народных сказителей и певцов корнями уходит в глубокое прошлое тюркских народов. Певцы и сказители, творчество которых сформировалось на принципах поэтической импровизации, являются народными творцами.

Исполняя песни, воспевая любовь к Родине, священные духовные ценности, общечеловеческую любовь, верность, демонстрируя жизненную философию, как основную суть искусства, бахши и ашики давали подпитку душам наших предков и формировали философию высокой духовности.

Ключевые слова: Дастан, узан, ашуг, бахши, голтук саз, дутар, тар, парда, нама, музыкальные особенности, мелодии дастана-эпоса.

ÖZET

Makalede Azeri ve Özbek (Özellikle Harezmi) destanların musiki özellikleri incelenmiştir. Makalede ayrıca aşıkların ve bahşilerin kadim, bileşik ve zengin sanatı tetkik edilmiştir. Her iki sanat arasındaki bağlantı ve destansal melodiler üzerinde durulmuştur.

Halk ozanların sanatı Türklerin çok eski köklerine dayanır. Poetik tarzında olan irticalen söylemeye dayalı ozan sanatı yaratıcı ozan olarak kabul edilmiştir.

Ozanlar ve Bahşilar Türkü söyleyerek, vatan sevgisine terennüm ederek, kutsal ruhani zenginlikleri taşıyarak, insan perverlik göstererek, sadık kalarak, sanatın asıl anlamı olarak hayat felsefesini sergileyerek dedelerimizin ruhlarını besliyorlardı ve üstün ruhani felsefeye şekil veriyorlardı.

Anahtar Kelimeler: Destan, ozan, aşık, bahşi, saz, tar, parda, nama, musiki özellikler, destan melodisi.

---

* Кандидат искусствоведения, профессор (Prof. Dr. Ardahan Üniversitesi. Guzal sanatlar fakültesi)

ABSTRACT

In this study, musical properties of Azerbaijani and Ozbek (particularly Harezmi) legends are examined. In particular, the ancient, composed and rich art of minstrels (ashiks) and bachis are focused on. The relationship between two types of art and legendary melodies are analysed.

Art produced by folk minstrels dates back to the ancient roots of Turks. Minstrelship art based on recitation in poetic style is accepted as creative minstrelsy. Minstrels and bachis used to feed the souls of our ancestors and shape spiritual philosophy by singing songs, giving voice to love of motherland, conveying sacred spiritual richness, showing philanthropy, keeping true to human nature and exhibiting life philosophy, which is the main essence of art.

Key Words : Legend, Minstrel, Bachi, Saz, Tar, Pardha, Nama, Musical properties, Legendary melody

Созданные народными творцами на основе исторических событий поэмы, сказки и легенды, считавшиеся духовным богатством тюркских народов, передавались в наследство от отца к сыну, от одного поколения к другому. Наши отцы и деды, создавая, рассказывая, распевая и слушая их, в течение многих веков, удовлетворяя духовные потребности, жили с верой в прекрасное будущее.

В трудах узбекских и азербайджанских ученых уже достаточно давно освещено то, что общетюркские сказания основаны на древней, богатой и сложной истории народов, в течение столетий тесно общавшихся между собой. Многие историки и искусствоведы описывают тесные историко-культурные связи народов Хорезма и Ширвана. В частности, это проявляется в общности ряда музыкальных инструментов: тара, саза, гармонь (кул сази), сантура, буламона, занга (ударный), дафа (бубен), также в наличие таких мелодий и песен как «Лазги», «Ганжи Корабог» и других.

Абулгазихан в своей книге «Генеалогия тюрков» говорит, что «За сто лет до моего рождения Амударья, изменив свое русло, начала впадать в Сир (Аральское море), прежде она впадала в Хазарское море, что способствовало развитию взаимоотношений, связей между Азербайджаном и Хорезмом с помощью водного пути». Естественно, в результате подобных культурных связей рождаются близость и аналогия во многих видах культуры, духовности, искусства.

Если сравнивать искусство народных сказителей и певцов, то мы становимся свидетелями схожести азербайджанских и узбекских сказаний, поэм, начиная с имен героев, близости сюжетного развития событий, композиционного построения произведений, заканчивая взаимоотношениями положительных и отрицательных образов.

Искусство народных сказителей и певцов на самом деле корнями уходит в глубокое прошлое тюркских народов. Певцы и сказители, творчество которых сформировалось на принципах поэтической импровизации, являются народными творцами.

Этих творцов в старину называли узан (впереди идущий, опередивший), жиров (певец). Многие ученые считают, что слово «ашик» заимствовано кавказскими народами у арабов. Однако, некоторые азербайджанские ученые и тюрковеды

(А.Набиев, В.Радлов) приводят факты свидетельствующие о том, что этот термин упоминался еще в IV-V веках и корень его - тюркское слово «ош». Таким образом, «ош-и-ла-мок» означает «переваривание», абсорбирование, впитывание своих мыслей, целей, желаний. Следовательно, корень слова ашула (песня), так же как «ош-и-лаш» (обработка кожи, впитывание соли и основания, переваривание) означает абсорбцию, впитывание (М.Тахмасиб). По-нашему мнению, эти суждения являются достоверными, так как значение слова «бахши» (сказитель, певец) - просветитель, учитель, этимологически меньше близко арабскому слову «ашик» - любящий, влюбленный.

В «Зафарнаме» Шарафуддина Али Язди есть миниатюра, она называется «Поход Амира Тимура на Карабах». На переднем плане слева миниатюры изображен бахши играющий на дутаре. Можно предположить, что он исполняет дастан «Сахибкиран»

Профессор А.Фитрат словосочетание бахши трактует таким образом: «Старинные термины тюркской музыки, которые дошли до нас - это бахши, узан, кобуз. Прежнее значение термина бахши означает народный поэт, инструменталист. Среди народа есть аккомпанирующие себе на кобузе или домбре исполнители дастанов - поэты и инструменталисты, мы их называем бахши. Кстати, во времена Алишера Навоий это слово использовалось в значении пишущего на уйгурском секретаря. Согласно выписке Куприлизاده из трактата «Зич илхани» «Бахши каждый месяц три дня держали пост и совершали обряды, употребляли определенную пищу». Следовательно, они воспринимались как посвященные предсказатели».

Опираясь на вышесказанное, можно сделать вывод о том, что бахши называли людей занимающихся народной медициной (парихан, шаман, фалбин). Примерно после XIV - XV веков сказителей дастанов называли бахши. Пример этому двустишье Лутфий в поэме «Гул ва Навруз» (Цветок и Навруз):

«Янадур ўхшатдим бир яхшилардин,

Мўгул савтин билган бахшилардин”

(И опять я сравнил с кругом избранных людей

бахши - знатоков монгольских савтов-мелодий).

Таким образом поэт определяет бахши как знатоков музыки и песнопений. В северном Узбекистане и Туркменистане термин бахши используется в значении певец и музыкант, кроме этого здесь используется термин «гуянда» (повествователь). У киргизов распространен термин жомокчи (сказитель), В Казахстане - акын, в локальных школах Сурхон-Шерабад-Камай Южного Узбекистана бахши-шаир, сокий, юзбаши; женщин исполнительниц дастанов называют кыз бахши, в Хорезме - халфа.

Характерной чертой азербайджанских сказителей является то, что они свою песню «Устоднаме» делают прелюдией, началом эпоса-поэм. Слушатели по звучанию, композиции «Устоднаме» могут узнать школу, которую прошел сказитель и чьим учеником он является. Начало поэм, песен у многих хорезмских сказителей аналогично начинается стихами, посвященными устозам. Например, в хорезмском стиле «Ширвани» в большинстве случаев во вступлении и в пятистишиях умело используются стихи Махтумкули, Мулла Гаиб, Эшвой, Матнияз Гуржа и других поэтов.

Существующие в узбекских поэмах термины «Ханг» и «Ханиш» помогают при составлении стихотворных слогов, стоп, связывании слогов с использованием гласных, дополняют возможные буквенные разрывы, пустоты, что служит полноценному исполнению песен. В азербайджанских эпических песнях существуют аналогичные термины «Зангулей» и «Зумзума» с подобными функциями.

Известно, что в узбекских школах эпоса названия нама (нагма - дастанных мелодий) различны, как различны их количество. Например, в хорезмском стиле «Ширвани» 72 нама, «Эрони» 32, школах Сурхон-Шерабад-Камай 64, Самарканд-Нурота-Курган составляет 20 нама. Значимо то, что в азербайджанских дастанах-поэмах существуют 193 «Мелодии саза», некоторые из них в узбекских поэмах называются «Мелодия бахши» или «Нама», схоже также их применение относительно

развития сюжета и других деталей. Для подтверждения нашего мнения можно сравнительно проанализировать схожие по названию и по художественным задачам некоторые мелодии саза Азербайджана, хорезмские Ширвани нама и мелодии бахши Сурхон-Шерабада и Нураты. Так, мелодия саза «От усти» (дословно «Верхом на коне») близка мелодиям Ширвани «Илгор» (Передовой) и бахши «От хайдаш» (Езда на коне). Можно наблюдать музыкальное соответствие азербайджанской мелодией «Бош мухаммас» и хорезмским «Бош мухаммас»ом, сазной мелодией «Гариби» (Одинокий, бесприютный) и мелодией бахши «Гарибнома», «Пошша кучди» (Переезд падишаха) - «Шох кучди» (Переезд шаха). Продолжая сравнения, упомянем наличие мелодий с одним и тем же названием как в азербайджанской, так и в хорезмской традициях - «Зоринжи», «Оксок Зоринжи», «Мунгли Зоринжи».

Кроме подобных соответствий имеются аналогии в названиях музыкальных ладов дутара и саза. В звуковом ряду саза имеются 16 ладов, из них 3 лада называются, так же как и лады дутара. Например, в музыке саза они называются Бош парда, Бош девони, Шах хатайн, в дутарных произведениях - Бош парда, Беш парда, Сар парда. Если лад «Лал» («Немой») сазного звукового ряда представлен 4 видами, то у дутара «Лал» парда имеется в 3 разновидности. В настройке саза есть «Етим парда» или «Сагир парда» («Сиротливый лад»), в ладе дутара этот лад именуется «Мискин» парда» («Нищий, жалкий лад»).

Основываясь на традициях своих школ, азербайджанские ашики настраивают свои музыкальные инструменты на семь различных высот («етти калитли созлаш»). Эти настройки имеют следующие названия: Дилгам, Урфони, Умумий, Мисри, Девони, Чупон баёти, Жанги. Несмотря на вышесказанную схожесть названий тонов во всех школах, они звучат различно. Имея одинаковое название и различную тональную высоту, тона указывали на ту или иную школу, где прошел обучение ашик.

В методах Ширвони музыкальный лад и строй двух струн дутара соответственно именуется «Аликамбар дузум» (квартвовый строй), «Мискин дузум» (квинтовый строй).

Музыкальные инструменты, настраиваемые бахши и ашиками, существовали с давних времен и первоначально дастаны, рассказы, сказки и легенды распевались под аккомпанимент кобуза (струнно-смычковый инструмент). По поводу изобретения кобуза существует много легенд, в одной из них говорится о том, что он сотворен Дада Коркутом (Коркут Ата) после того, как он стал свидетелем беседы чертей. В последующем аккомпанирующие сказителям музыкальные инструменты всех тюркских народов были сформированы в качестве двухструнных щипковых. Например, если у узбеков это были домбира (струнно-щипковый инструмент), дутар, то к XII веку у азербайджанцев они назывались «Жуфт саз» («парный саз») или «Гултук саз». В те времена благодаря развитию культурных связей заимствование музыкальных инструментов или изготовление знаменитыми мастерами инструментов различных народов было привычным явлением. Доказательством сказанному являются строки Муллы Гайиба из дастана Хирмондали, где Гуругли, придя к городу Ширвон, просит ученика Уста Бодома сделать музыкальный инструмент согласно своему описанию (здесь термин «саз», являясь символическим, используется в значении дутара):

Передайте Усте Бодому привет от нас,
Пусть сделает нам саз, прекрасный саз.
Из дерева плодового пусть будет весь,
Из кости рукоятка пусть будет сделан саз,

И в рукоятке ладов, да будет их двенадцать,
И в городе, селе услышим его глас,
На утро соловей услышав песнь, заплачет,
Цветок и кровь срастутся, когда играет саз.

И ладков он завяжет, их зная уместит,
И крышку он утопит, надежно приварит,
В минуты откровения саз с нами пусть заплачет,
И Во имя человека живую речь играет.

Пусть фразы, зазвучав, заставят мир стонать,
И кроме человека вся живность услышат тон,
Пусть все живое мира сей жизни глас услышит,
И языков три тысяч нам подарит Соломон.

И души всех людей хребтами гор воспрянут,
И струны-близнецы ветвями древ восстанут,
И золотом бахромы глаза слепит игра,
Павлином воплотится, звуча цветами рая.

Не каждый Ашик руками брать сможет,
Не каждый глупый умом понять сможет,
Акча невесты стан нам душу согревает,
И Шахсанама талию он миру воспевает.

Сотрясутся тела Алпов от его звука,
Меджнун, Тахир, Гариб от вопли, крика,
И слов хвалебных никогда не найти,
В Хорезме к единственному сазу подойти.

Гуругли на Гире взлетит на небеса,
Венера звезда сотворит с Землей чудеса,
Обнявшись с Ашик Айдин Пиром,
Родится саз, звучащий с миром.

В этом стихотворении глубоко отображены любовь, восхищение к сазу (дутару).

На сегодняшний день бахши Хорезма поющие в стиле Ширвани приняли и используют тар как аккомпанирующий инструмент. Историю того, как и когда тар вошел в хорезмскую музыку, органично войдя в стиль исполнения хорезмских бахши сообщили Народный бахши Узбекистана, член Объединения Ашиков Азербайджана Бола бахши (Курбанназар Абдуллаев) и доктор филологических наук Отаназар Мадрахимов. - Во время правления Хорезмом Мухаммадрахимхана II (носившего поэтический псевдоним Феруз) в Хиву прибыли музыканты из Азербайджана и перед ханом, играя мелодии, исполняя песни, продемонстрировали свое мастерство. И Феруз, очарованный звучанием тара, богатством его штрихов, благозвучием танцевальных композиций, техническими возможностями инструмента, обратился к искусному певцу и мастеру музыкальных инструментов Каландару Дунмасу: «Ты сможешь смастерить инструмент-тар?».

- «Если получу образец, то сделаю, Ваше величество», ответил последний. Каландар Дунмас взяв образец, в течение нескольких дней изготовил тар из тутового дерева и показал хану. Однако хан не разрешил играть на таре в составе дворцового макомного ансамбля. Причина этого заключалась в том, что звук тара подавлял звучание танбуров и дутаров, что вело к искажению тембровой палитры ансамбля. В последующем изготовленный Каландар Дунмасом тар перейдет в руки Отажон Девона - ученика и родственника Каландара Дунмаса. Примерно в 1929 году Мадрахим Якубов Шерази так же играл на этом инструменте.

Матякуб Атаджанов (доира), Мадрахим Якубов-Шерозий (тар), Худайберган Курбанов (буламан), Матякуб Харратов (танбур), Раззакберган Аманов (танбур), Сафа Аллаберганов-Муганний (саз-гармон) фото 1930 ых годов.

В 1933 году Бола бахши (Курбанназар Абдуллаев), взяв за образец данный инструмент, смастерит (будучи левшой) другой тар, с которым, начиная от времени руководства ансамблем музыкантов Хивинского народного театра, он не будет расставаться до конца своей жизни. Во время свадеб и выступлений он будет исполнять дастаны под аккомпанимент этого тара. Видимо, манера игры на таре Бола бахши, звучание его дутара и адаптация тара стилю Ширвони, в последующем тар будет принят хорезмскими бахши в качестве любимого, благозвучного инструмента и распространится на весь Узбекистан. Таким образом, тар не войдя в макомные ансамбли, получил распространение среди хорезмских бахши.

Наряду с вышеуказанными данными можно упомянуть о бытовании близких тару инструментов в глубокой древности. Напомним следующие факты: находка из Айритама изображения инструмента в форме тара со смежными резонаторами (относящаяся к культурным памятникам I века нашей эры); знаменитый исполнитель мелодий на ребабе Устод Махмуд творивший при дворце Султанмухаммада Алавууддина Хорезмшаха (1200-1220); изображения музыкальных инструментов в виде тара со смежными резонаторами на миниатюрах, созданных во времена правления Тимуридов и Шайбанидов, древнеисторические свидетельства использования тара народами Кавказа, Моварауннахра и Хорезма.

В 60-70-х годах XX века в Узбекистане, так же как и в Азербайджане, было запрещено исполнение песен под аккомпанемент тара. На сегодняшний день данные факты забыты, бахши и музыканты, используя предпочитаемые ими музыкальные инструменты в составе ансамблей, ведут заслуженную, неустанную деятельность перед Родиной, выступают на свадьбах, на праздничных и памятных днях.

В общем, исполняя песни, воспевая любовь к Родине, священные духовные ценности, общечеловеческую любовь, верность, демонстрируя жизненную философию, как основную суть искусства, бахши и ашики давали подпитку душам наших предков и формировали философию высокой духовности.

Благодаря Независимости, культурные связи народов Узбекистана и Азербайджана стремительно развиваются и возносятся на новый **уровень**. В качестве доказательства можно привести пример, что на Международном конкурсе фестиваля «Шарк тароналари» (Мелодии Востока), проведенном в 1997 году в Самарканде молодая азербайджанская певица Самара Иманова была удостоена высшей награды, что очень обрадовало наших земляков и все мы приняли ее, как свою дочь. Наряду с этим, в 2005 году на международном конкурсе оперных певцов, прошедшем в Баку, под названием «Булбул» (Соловей) Грань При был удостоен узбекский оперный певец Абдумалик Абдукаюмов, что не оставило равнодушным азербайджанских знатоков искусства. В 2009 году на международном конкурсе «Макома и мугама» молодая макомистка из Узбекистана Юлдуз Турдиева исполнила «Карабах шикестеси» и завоевала первое место. Певица Нодира Пирматова тоже отмечалась на этом конкурсе. Можно привести много таких примеров.

Проведение таких мероприятий и конкурсов является свидетельством процветания молодых талантов двух братских тюркоязычных народов и способствует их сближению посредством звучанию душевных мелодий родственных сердец.

БИБЛИОГРАФИЯ

Абулғозихон “Шажарайи турк” Т., “Чўлпон”, 1992 й., 9.

Абулғозихон “Шажарйи тарокима” Т., “Чўлпон”, 1995 й.

Дервиш Али «Музыкальный трактат». 1948 г. Гос.Муз.Издат. (в переводе А.Семенова)

Жуманиёзов Р. “Қадимий Хоразм тарихи”. Урганч, 1993 й., 27.

Mulla Bekjon Rahmon og'li, Muhammad Yusuf devonzoda “Xorazm musiqiy tarixchasi”.

Т., “Mumtoz so'z”, 2014 у., 39.

Матёкубов Б. “Достон наволари”. Т., 2009 й.

Рўзимбоев С. “Хоразм достонлари”. Т., “ФАН”, 1985 й., 22.

Тахмасиб М.Г. «Азарбайджанские народные дастаны». А.Д.Д., Баку, 1965 г.

Фитрат А. «Ўзбек классик музыкаси ва унинг тарихи». Т., “ФАН”, 1993 й.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ORGAN BAĞIŞI TUTUMLARININ FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ**ОТНОШЕНИЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ПОЖЕРТВОВАНИЮ ВНУТРЕННЫХ ОРГАНОВ****THE EXAMINATION OF THE CLASSROOM TEACHERS' ATTITUDES TOWARD ORGAN DONATION IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES (THE SAMPLE OF ARDAHAN CITY)****Alptürk AKÇÖLTEKİN*****ÖZET**

Bu çalışmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin organ bağışına yönelik tutumlarını incelemektir. Betimsel bir niteliğe sahip olan bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu amaçla Ardahan ilinde görev yapan 93 sınıf öğretmenine, bir grup demografik sorular ile birlikte organ bağışı tutum ölçeği uygulanmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin organ bağışı hakkında olumlu bir tutuma sahip oldukları sonucu elde edilmiştir. Öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının demografik değişkenler açısından değişimi incelendiğinde ise, öğretmenlerin cinsiyet ve ailelerinin yaşadığı yer değişkenleri ile organ bağışı tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucu elde edilirken, yaş, hizmet yılı ve bilgi edinme kaynağı değişkenleri ile organ bağışı tutumları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin yaşları ile organ bağışı tutumları arasında bulunduğu tespit edilen istatistiki farkın ise 25 yaş altı öğretmenler ile 26-35 yaş aralığında yer alan öğretmenlerden kaynaklandığı, hizmet yılı değişkeni ile organ bağışı arasında bulunduğu tespit edilen istatistiki farkın ise 1 yılın altında ve 6-10 arasında hizmet süresine sahip öğretmenlerden kaynaklandığı, bilgi edinme kaynağı ile organ bağışı arasında bulunduğu tespit edilen istatistiki farkın ise yazılı basın ve görsel medyayı takip eden öğretmenlerden kaynaklandığı sonucu elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre, öğretmenlerin yaşları ile hizmet yılına ait verilerin birbirini destekler nitelikte olduğu ve öğretmenlerin organ bağışı konusunda olumlu tutum sergilemelerinde kitle iletişim araçlarından görsel medya ve yazılı basının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Organ bağışı, Sınıf öğretmeni, Biyoloji Eğitimi

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается отношение преподавателей начальных классов к пожертвованию внутренни органов. Наше исследование имеет описательный характер. В нём применены штриховые методы исследования. Было опрошено 93 преподавателей начальных классов Ардаганской области. Наряду с демографическими вопросами были применены вопросы в отношении

---

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, alpturkakcoltekin@ardahan.edu.tr

пожертвования внутренних органов. По итогам исследования было выявлено, что преподаватели начальных классов одобряют пожертвование внутренних органов. Не изменяется отношение педагогов к исследуемому вопросу относительно пола и месту жительства. Разница в позиции установлена среди педагогов разного возраста, рабочего стажа и информирования. Разница в отношении к пожертвованию внутренних органов установлено между возрастными группами педагогов до 25 лет и 26-35 лет. По разному относятся к вопросу педагоги со рабочим стажем до 1- го года и со стажем 6-10 лет. Отличаются отношения и у педагогов имеющих разные источники информирования. Итоги исследования показывают, что на позицию педагогов в отношении к вопросу пожертвования внутренних органов большое влияние имеет медиа и органы печати.

Ключевые слова: Пожертвование органов, педагог начальных классов, изучение биологии

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate attitudes of class teachers towards organ donation. Survey model was used in this descriptive study. To this end, organ donation attitude scale in conjunction with a set of demographic questions was applied to a total of 93 class teachers employed in Ardahan. Results obtained from the study revealed that class teachers take a positive attitude about organ donation. When attitudes of teachers towards organ donation are considered with regards to demographic variances, no statistically important difference was found between the variances of sex and homeland of teachers and their attitudes towards organ donation, in contrast to a statistically meaningful difference between the variances of age, service time and source of knowledge acquisition and attitudes towards organ donation. The statistical difference found between age of teachers and their attitudes about organ donation bounds up with teachers under 25 years of age and those having ages of between 26 and 35 years, in spite of the difference determined for variances of service time and organ donation for teachers having period of service under 1 year or between 6 and 10 years. The statistical difference between source of knowledge acquisition and organ donation is, on the other hand, caused by teachers who keep up with press and visual media. According to results obtained, data regarding ages and service times of teachers are in good agreement and the positive attitudes of teachers about organ donation is associated with visual media and press as mass communication.

Keywords: Organ donation, Classroom teacher, Biology Education

GİRİŞ

Organ bağıışı ve halk sağlığı arasında sosyal sorumluluktan kaynaklanan bir bağ vardır. Yapılan bölgesel araştırmalarda, toplumun organ bağıışına genelde olumlu bakması, ancak bunu aynı oranda davranışa dđnüřtörememiř olması ve yanlış inanışların bulunması, organ bağıışının sosyal yönünün ağır bastığı kapsamlı çalışmaların yeterince yapılmadığını düşündürmektedir (Özer ve ark. 2010). Bir toplumdaki organ bağıışı sayısı o toplumun gelişmişlik düzeyini göstermenin yanında, insanların tutum ve davranışları, dini inanışları, gelenekleri ve kültürel değerleriyle yakından ilgili bir konudur.

Organ nakli tamamen hekimlerin çalışma alanında olmasına rağmen, organ bağışının özendirilmesi ve yaygınlaştırılması çalışmaları toplumdaki dini, yasal ve eğitim kurumlarının aktif çalışmalarıyla halkın bilgi eksikliği, tedirginlik ve korkularının giderilmesi gerekmektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi için başta sağlık çalışanları olmak üzere toplumun her bireyinin yeterli bilgi ve bilince sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Ülkemizde organ bağışı konusunda istenen yeterliliğe ulaşılamaması organ naklini sınırlandıran en önemli problemlerin başında gelmektedir. Çünkü organ ve doku bekleyen hastaların sayısı her geçen gün artmakta, ancak organ bağışında bulunanların sayısı bu artışın çok gerisinde kalmaktadır (Evans, 2003). Türkiye’de yeterli sayıda organ nakli merkezi ve deneyimli bilim adamı olmasına rağmen, nakil sayılarının henüz istenen düzeye ulaşmamasının nedeni toplumun organ bağışı konusuna duysuz kalmasıdır. Organ bağışını arttırabilmek için, halkın bu konudaki yetersiz bilgisini ve olumsuz tutumunu gidermek, toplumda bu alanda oluşmuş engelleri aşmak gerekmektedir (Naçar ve ark. 2001). Yapılan çeşitli çalışmalar insanların organ nakli konusundaki görüşlerini oluştururken eğitim, sosyo-ekonomik düzey, kültür ve dinin önemli faktörler olduğunu göstermiştir (Özer Gök ve ark. 2008). Toplumun her kesimine yönelik olarak organ bağışı konusunda yeterli ve doğru bilgilendirme yapılmalı ve düzenli aralıklarla organ bağışı konusunda toplumda ön plana çıkan çekinceleri ortaya koymaya ve bu çekinceleri gidermeye yönelik çalışmalar gerçekleştirilmelidir (Yaşar ve ark. 2008). Organ bağışını arttırmaya yönelik her türlü eğitimin planlı, sürekli ve kesintisiz olması halinde bir sonuç alınabileceği, aksi takdirde başarıya ulaşmanın mümkün olamayacağı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Bu sonuçlar doğrultusunda halka organ nakli konusunda bilgi verilerek eğitilmeleri sağlanmalıdır (Şipkin ve ark. 2010; Üstündağ ve ark. 2007). Organ bağışı oranının artırılmasında, ilköğretimden yükseköğretime kadar eğitimin her aşamasında okullarda bu konuda eğitime önem verilmesi, organ bağış kampanyalarının artırılması ve halkın bu noktada bilinçlendirilerek organ bağışına karşı olumlu bir tutum geliştirmesi sağlanmalıdır (Koçak ve ark. 2010). Tutumun ise birçok tanımı yapılmıştır. Aiken (1985)’ e göre; tutum; bireylerin insanlara nesnelere konulara olaylara yönelik zihinsel eğilimleri olarak tanımlanmaktadır. Kağıtçıbaşı’n a (1999) göre tutum; kendileri gözlenemeyen fakat gözlenebilen bazı davranışlara yol açtığı varsayılan eğilimler olarak ifade etmektedir. Bunlara ek olarak Tavşancıl (2002)’a göre tutum; Doğuştan gelmediği sonradan yaşanılarak kazanıldığını ve tutumların yaşantı yoluyla öğrenildiğini ifade etmektedir.

Bu noktadan hareketle çalışmada, Ardahan il merkezinde görev yapan ilköğretim sınıf öğretmenlerinin organ bağışına yönelik genel tutumları tespit edilerek cinsiyet, yaş, hizmet yılı, ailelerinin yaşadığı yer ve bilgi edinme kaynağı değişkenlerine göre tutumlarının farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

1. Öğretmenlerin organ bağışına yönelik genel tutumları hangi düzeydedir?
2. Öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumları, cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumları, yaş değişkenine göre farklılık göstermekte midir?
4. Öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumları, hizmet yılı değişkenine göre farklılık göstermekte midir?

5. Öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumları, ailelerinin yaşadığı yer değışkenine göre farklılık göstermekte midir?

6. Öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumları, bilgi edinme kaynağı değışkenine göre farklılık göstermekte midir?

Sınırlılıklar

1. Araştırma, 2011- 2012 eğitim- öğretim yılında Ardahan il merkezinde görev yapmakta olan sınıf öğretmenlerini kapsamaktadır.

2. Araştırma bulguları, veri toplama aracı ile elde edilen veriler ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin organ bağışına yönelik tutumlarının belirlenebilmesi amacıyla tarama modeli kullanılarak öğretmenlerin; cinsiyet, yaş, hizmet yılı, ailelerinin yaşadığı yer ve bilgi edinme kaynağı değışkenlerine göre organ bağış tutumlarının farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Tarama modeli; çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek veya örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar 1994: 79).

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Ardahan il merkezinde görev yapan 93 adet İlköğretim sınıf öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Demografik Özelliklerinin Frekans ve Yüzde Değerleri

Demografik Özellikler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	51	54.8
	Kadın	42	45.2
Yaş	<25	28	30.1
	26-35	52	55.9
	36-45	9	9.7
	>45	12	9.8
Mesleki Kıdem	<1	17	18.3
	1-5	43	46.2
	6-10	22	23.7
	>10	11	11.8

Ailelerinin Yaşadığı Yer	Köy	22	23,7	24,7	30,1
	Kasaba	23		21,5	
	Şehir	28			
	Büyük Şehir	20			
Bilgi Edinme Kaynağı	Yazılı Basın	10	10,8	71,0	18,3
	Görsel Medya	66			
	Bilimsel Etkinlik	17			

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde; araştırmaya katılan öğretmenlerin %54,8'nin erkek, %45,2'sinin kadın olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin yaşlarına bakıldığında %30,1'nin 25 yaşından küçük, %55,9'nun 26-35 yaş arası olduğu, %9,7'sinin 36-45 yaş arasından olduğu, %9,8'nin ise 45 yaşından büyük olduğu görülmektedir. Görev yapılan hizmet yılına göre öğretmenlerin %18,3'nün 1 yılın altında, %46,2'sinin 1-5 yıl aralığın da, %23,7'sinin 6-10 yıl arasında görev yaptığı, %11,8'nin ise 10 yılın üzerinde hizmet yılına sahip olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin ailelerinin, %23,7'sinin köyde, %24,7'sinin kasabada, %30,1'nin şehirde ve %21,5'nin ise büyükşehirde yaşadığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin bilgi edinme kaynağı olarak %10,8'nin yazılı basın, %71'nin görsel medya ve %18,3'nün ise bilimsel etkinlikler olduğu tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak iki kısımdan oluşan bir tutum ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin birinci kısmında, araştırmacılar tarafından geliştirilen öğretmenlerin cinsiyet, yaş, hizmet yılı, ailelerinin yaşadığı yer ve bilgi edinme kaynaklarını belirlemeye yönelik demografik bilgilerini içeren soruların yer aldığı “Demografik Bilgi Formu” kullanılmıştır. İkinci kısımda ise Doğan (2009) tarafından üniversite öğrencilerinin organ bağışi hakkındaki tutumlarını ölçmek amacıyla geliştirilen ve 20 önermeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Ölçek sınıf öğretmenlerine uygulanmış ve ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .72 olarak bulunmuştur. Kullanılan ölçek likert tipi ölçeğe göre hazırlanmış olup, sorulara verilen yanıtlar “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde sunulmuştur. Tutum ölçeği içerisinde yer alan olumlu önermeler 5-4-3-2-1, olumsuz önermeler ise 1-2-3-4-5 şeklinde puanlanmıştır. Bu ölçeğin uygulanması sonucu öğretmenlerin tutum ölçeğinde yer alan önermelere katılma derecesine göre alabilecekleri puanların düzeylere göre sınıflandırılması $(n-1)/n$ formülü kullanılarak bulunmuştur. Hesaplama sonucu 1 ile 5 arasındaki aralık genişliği 0.8 olarak belirlenmiştir. Buna göre (1-1.8) aralığı çok düşük düzeyi, (1.81- 2.6) aralığı düşük düzeyi, (2.61-3.4) aralığı orta düzeyi, (3.41- 4.2) aralığı yüksek düzeyi, (4.21-5) aralığı ise çok yüksek düzeyi temsil ifade etmektedir.

Verilerin Analizi

Uygulanan tutum ölçeğinden elde edilen veriler SPSS 17 istatistiksel analiz paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. İstatistiksel çalışmalarda pek çok analizi uygulayabilmek için verilerin dağılımının normal ya da normale yakın olması gerekmektedir. Değişkenler için aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri bulunmuştur. Değişkenler arasında fark olup olmadığı $p=0,05$ anlamlılık düzeyinde

bağımsız grup *t* testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi, fark varsa farkın hangi gruptan kaynaklandığı ise Tukey testi kullanılarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, elde edilen verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesinin ardından öğretmenlerin organ bağışına yönelik genel tutumları tespit edilerek bunların; cinsiyet, yaş, hizmet yılı, ailelerinin yaşadığı yer ve bilgi edinme kaynağı değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğine ait bulgular verilmektedir. Çalışmada incelenen alt problemlere ilişkin bulgular aşağıda tablolar halinde sunulmuştur. Uygulanan tutum ölçeklerinden elde edilen verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığını belirlemek için Kolmogrov-Smirnov testi yapılmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 2’de uygulanan tutum ölçeğinden elde edilen puanların normal dağılıma uygun olup olmadığını göstermektedir.

Tablo 2. *Tutum Ölçeğinden Alınan Puanlara Ait Kolmogrov- Smirnov Testi Sonuçları*

Ölçek	N	KS	p
Tutum	93	0,77	0,584

Tablo 2’deki veriler incelendiğinde; organ bağış tutum ölçeğine uygulanan Kolmogrov- Smirnov testi sonucunun, organ bağış tutum puanlarında (KS=0,77; $p>0,05$) olduğundan normal dağılım gösterdiği ve istatistiksel analize uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın birinci alt problemine ilişkin olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik genel tutumlarının seviyesine ait elde edilen bulgular Tablo-3’ de verilmiştir.

Tablo 3. *Tutum Ölçeğinden Alınan Puanların Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri*

Ölçek	N	$\bar{X}$	Ss
Organ Bağış	93	4,25	0,434

Tablo 3’deki veriler incelendiğinde; araştırmaya katılan öğretmenlerin organ bağış tutum ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalamasının $X=4,25$ olduğu tespit edilmiştir. Bu değerden sınıf öğretmenlerinin organ bağışına yönelik tutumlarının (4,21-5) aralığın da ve çok yüksek düzeyde ve olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın ikinci alt problemine ilişkin olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre değişim durumlarını belirlemek amacıyla bağımsız grup *t* testi uygulanmış ve analiz sonucu elde edilen değerler Tablo-4’de verilmiştir.

Tablo 4. *Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Grup-t Testi Sonuçları*

Cinsiyet	Erkek(n=51)	Kadın(n=42)	t	p
Tutum	x ss	x ss	0,996	0,32
	4,21 0,47	4,30 0,38		

Tablo 4'deki veriler incelendiğinde; sınıf öğretmenlerinin organ bağışısı tutum ölçeğinden aldığı puanlar arasında cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir ($t=0,996$; $p>0,05$).

Araştırmanın üçüncü alt problemi olarak öğretmenlerin organ bağışısına yönelik tutumlarının yaş değişkenine göre değişim durumlarını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Analiz sonucu elde edilen değerler Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Yaş Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

Değişkenler	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
<25	27	4,50	0,23		
26-35	52	4,16	0,46	5,084	0,003
36-45	10	4,12	0,44		
>45	4	4,02	0,45		

Tablo 5'deki veriler incelendiğinde; araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin yaşları ile organ bağışısına yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak ($F=5,084$; $p=0,003$) anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu farkın hangi yaş gruplarından kaynaklandığını belirlemek için Tukey testi uygulanmış ve analiz sonucu elde edilen değerler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Yaş Değişkenine Göre Tukey Testi Sonuçları

Yaş Aralığı		Standart Hata	p
<25	26-35	0,097	0,003
	36-45	0,157	0,075
	45>	0,219	0,133
26-35	<25	0,097	0,003
	36-45	0,147	0,994
	45>	0,212	0,922
36-45	<25	0,157	0,075
	26-35	0,147	0,994
	45>	0,245	0,980
45>	<25	0,219	0,133
	26-35	0,212	0,922
	36-45	0,245	0,980

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin organ bağışısına yönelik tutumları arasındaki farkın 25 yaş altı ve 25-35 yaş aralığında olan öğretmenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Araştırmanın dördüncü alt problemi olarak öğretmenlerin organ bağışısına yönelik tutumlarının hizmet yılı değişkenine göre değişim durumlarını belirlemek amacıyla tek

yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Analiz sonucu elde edilen veriler Tablo-7’de verilmiştir.

Tablo 7. *Hizmet Yılı Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları*

Değişkenler	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
<1	16	4,51	0,28		
1-5	43	4,21	0,43	2,768	0,046
6-10	22	4,12	0,47		
>10	11	4,28	0,44		

Tablo 7’deki veriler incelendiğinde, araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin, hizmet yılına göre organ bağışına yönelik tutumlarının anlamlı farklılık ($F=2,768$; $p=0,046$) gösterdiği belirlenmiştir ($p<0,05$). İstatistiki olarak tespit edilen anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için Tukey testi uygulanmış ve analiz sonucu elde edilen değerler Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. *Hizmet Yılı Değişkenine Göre Tukey Testi Sonuçları*

Hizmet Yılı	Hizmet Yılı	Standart Hata	p
<1	1-5	0,124	0,091
	6-10	0,139	0,034
	>10	0,165	0,540
1-5	<1	0,124	0,091
	6-10	0,111	0,841
	>10	0,143	0,959
6-10	<1	0,139	0,034
	1-5	0,111	0,841
	>10	0,156	0,725
10>	<1	0,165	0,540
	1-5	0,143	0,959
	6-10	0,156	0,725

Tablo 8’deki veriler incelendiğinde; görev yapılan hizmet yılına göre organ bağışına yönelik tutumun farklılaşmasına sebep olan grubun, 1 yılın altında hizmet yılına sahip olan öğretmenler ile 6-10 yıl arasında hizmet yılına sahip öğretmenlerden kaynaklandığı belirlenmiştir ($p<0,05$).

Araştırmanın beşinci alt problemine ilişkin olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının ailelerinin yaşadığı yere göre değişim durumlarını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Analiz sonucu elde edilen değerler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. *Ailelerinin Yaşadıkları Yere Göre Anova Testi Sonuçları*

Değişkenler	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Köy	22	4,32	0,55		
Kasaba	22	4,28	0,33	0,916	0,38
Şehir	28	4,14	0,45		
Büyükşehir	21	4,30	0,35		

Tablo 9'daki veriler incelendiğinde; araştırmaya katılan öğretmenlerin ailelerinin yaşadıkları yere göre organ bağışına yönelik tutumlarında istatistiksel olarak fark bulunmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Araştırmanın altıncı ve son problemi olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının bilgi edinme kaynağına göre değişim durumlarını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır. Analiz sonucu elde edilen değerler Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. *Bilgi Edinme Kaynağı Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları*

Bilgi Edinme K	N	$\bar{X}$	Ss	F	p
Yazılı Basın	10	4,58	0,32		
Görsel Medya	66	4,21	0,44	3,387	0,038
Bilimsel Etk.	17	4,22	0,39		

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin, bilgi edinme kaynağı değişkenine göre organ bağışına ($F=3,387$; $p=0,038$) yönelik tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0,05$). Bu farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için Tukey testi uygulanmış ve analiz sonucu elde edilen değerler Tablo-11'de verilmiştir.

Tablo 11. *Bilgi Edinme Kaynağı Değişkenine Göre Tukey Testi Sonuçları*

Bilgi Edinme Kaynağı	Bilgi Edinme Kaynağı	Standart Hata	p
Yazılı Basın	Görsel Medya	0,143	0,031
	Bilimsel Etk.	0,168	0,082
Görsel Medya	Yazılı Basın	0,143	0,031
	Bilimsel Etk.	0,115	1,000
Bilimsel Etk.	Yazılı Basın	0,168	0,082
	Görsel Medya	0,115	1,000

Tablo 11'deki veriler incelendiğinde; bilgi edinme kaynağına göre organ bağışına yönelik tutumun farklılık göstermesine sebep olan grubun, yazılı basın ve görsel medyayı takip eden öğretmenlerden kaynaklandığı belirlenmiştir ($p<0,05$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu bölümde, araştırılan alt problemler çerçevesinde elde edilen bulgulara dayanarak çalışmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumları genel olarak incelenmiştir. Öğretmenlerin, uygulanan tutum ölçeğinden almış oldukları ortalama puanlar neticesinde, ölçekte yer alan önermelere katılma derecelerine göre alınan puanların aralık genişliği baz alındığında, organ bağışına yönelik tutumlarının çok yüksek düzey (4,21-5) aralığında ve olumlu olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının çok yüksek olması, öğretmenlerin organ bağışının hayati öneminin farkında olmalarından kaynaklandığı şeklinde algılanabilir. Araştırmanın ikinci alt problemi olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Elde edilen tutum puanları ortalamaları incelediğinde, cinsiyete göre organ bağışına yönelik tutum konusunda gruplar arasında istatistikî olarak fark olmadığını saptandı. Bu sonuç, Edward et al. (2007), Tüney (2011) çalışmalarındaki sonucu destekler niteliktedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının yaş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, organ bağışına yönelik tutumun yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu farkın hangi yaş gruplarından kaynaklandığı incelendiğinde, 25 yaş altı ve 25-35 yaşları arasında yer alan öğretmenlerin 36-45 yaş aralığı ve 46 yaş üzeri öğretmenlere nazaran daha olumlu tutum sergilemelerinden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, Conesa et al. (2004), Öztürk ve vd. (2009), Vicdan vd. (2011) çalışmalarındaki sonucu desteklemektedir. Elde edilen sonuçlara göre, araştırma kapsamında ele alınan yaş grupları göz önüne alındığında kırklı yaş grubundaki öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının genç öğretmenlere nazaran olumsuz olduğu açıkça görülmektedir. Bu sonuçların ortaya çıkması, yeni nesil genç öğretmenlerin ileri yaştaki öğretmenlere oranla organ bağışıyla daha yakından ilgilendikleri ve organ bağışına karşı olumlu tutum geliştirdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının hizmet yılı değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, organ bağışına yönelik tutumun hizmet yılı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Organ bağışına yönelik tutumda meydana gelen bu farkın, 1 yılın altında hizmet yılına sahip öğretmenler ile 6-10 yıl arası da görev süresi bulunan öğretmenlerden kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu sonuçlardan hareketle, öğretmenlerin yaşlarına göre organ bağışına yönelik elde edilen tutum düzeylerinin orantılı olarak hizmet yılına yansıdığı görülmektedir. Bu sonuca göre mesleğinde yeni göreve başlamış öğretmenlerin organ bağışına daha ilgili, istekli ve alakalı oldukları ve organ bağış konusunda daha olumlu bir tutuma sahip oldukları sonucuna varılabilir.

Araştırmanın beşinci alt problemi olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumları ile ailelerinin yaşadığı yer değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Elde edilen tutum puanı ortalamaları incelendiğinde, ailelerinin yaşadıkları yer değişkenine göre organ bağışına karşı tutumlarında anlamlı bir fark bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, Kılıç ve vd. (2010)'nın eğitim fakültesi ağırlıklı olmak üzere farklı fakültelerde okuyan üniversite öğrencilerine yaptığı ve organ bağışına karşı genel tutumlarını araştırdığı çalışmasındaki sonucu destekler niteliktedir.

Araştırmanın altıncı ve son problemi olarak, öğretmenlerin organ bağışına yönelik tutumlarının bilgi edinme kaynağı değişkenine göre istatistiki olarak anlamlı bir fark gösterip göstermediği araştırılmıştır. Elde edilen tutum puanı ortalamalarına bakıldığında, organ bağışına yönelik tutumda bilgi edinme kaynağı değişkeni açısından anlamlı bir fark bulunduğu bu farkında görsel medyayı ve yazılı basını takip eden öğretmenlerden kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu sonuca, gruplar arasındaki farkın yazılı basın ve görsel medyayı takip eden öğretmenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, Akış ve ark. (2008), Bölükbaş ve ark. (2004), Cürcani ve Tan (2010), Özdag (2001), Üstüner ve ark. (2009) ve Piccoli et al. (2006) çalışmalarında öğrencilerin ve toplumun organ bağışıyla ilgili bilgileri, yazılı ve görsel medya gibi kitle iletişim araçlarıyla edindiğini ve bu durumun olumlu tutum geliştirmelerine yardımcı olduğu sonucunu destekler niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Aiken, L.R. (1985). *Psychological Testing and Assessment*. Boston: Allyn and Bacon, Inc., Fifth Ed.
- Akış, M. Katırcı, E. Uludağ, H.Y. Küçükılıç, B. Gürbüz, T. Türker, Y. Kayacan, H. Öngel, K. ve Gül, H. (2008). Süleyman demirel üniversitesi personelinin organ-doku bağış ve nakli hakkındaki bilgi ve tutumları. *S.D.Ü. Tıp Fak. Derg.*, 15(4), 28-33.
- Bölükbaş, N., Eyüpoğlu, A. ve Kurt, P. (2004). Organ bağış hakkında üniversite öğrencilerinin düşünceleri. *O.M.Ü. Tıp Dergisi*, 21(2), 73-77.
- Conesa, C., Zambudio, R.A., Ramirez, P., Canteras, M., Rodriguez, M.M. & Parrilla, P. (2004). Socia-personal profile of teenagers opposed to organ donation. *NephrologyDialysis Transplantation*, 19, 1269-1275.
- Cürcani, M. ve Tan, M. (2010). Diyaliz hastalarının böbrek nakli konusundaki bilgi ve tutumları. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(4), 59-64.
- Doğan, P. (2009). Afyon Kocatepe Üniversitesi öğrencilerinin organ bağış konusundaki bilgi tutum ve davranışları. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Afyan Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü İç Hastalıkları Hemşirelik Anabilim Dalı.
- Edward, M.T., Essman, C. & Thornton, D. (2007). Assessing radical and ethnic difference in medical student knowledge, attitudes and behaviors regarding organ donation. *Journal of the National Medical Association*, 99(2), 131-137.
- Evans. J.H. (2003). Commodifying life? A pilot study of Opinions regarding financial incentives for organ donation. *Journal of Health Politics, Policy and Law*, 28(6), 1003-1032.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. 10.Baskı, İstanbul: Evrim Basım YayınDağıtım.
- Karasar, N. (1994). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: 3A Araştırma ve Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Kılıç, S., Koçak, N., Türker, T., Hayriye, G. ve Gülerik, D. (2010). Kız üniversite öğrencilerinin organ bağış konusundaki tutumları ve bu tutumlarına etki eden faktörler. *Gülhane Tıp Dergisi*, 52, 36-40.
- Koçak, A., Aktaş, E.O., Şenol, E., Kaya, A. ve Bilgin, U.E. (2010). Ege üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin organ nakli ve bağış hakkındaki bilgi düzeyi. *Ege Tıp Dergisi*, 49(3), 153-160.
- Naçar, M. Çetinkaya, F. Kanyılmaz, D. Tokgöz, B. ve Utaş, C. (2001). Hekim adaylarının organ nakline bakış açıları. *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi*, 10(2) 123-128.

Özer, N.Sarıtaş, S. ve Özlü, Z.K. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin organ nakli ve bağıışı konusundaki bilgi ve düşüncelerinin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(2), 1-11.

Özer Gök, F. Yavuz, A. Beydağı, K. D. Fidancıoğlu, H. Akın, E. Sanlı, I. Tembela, H. Bozkurt, L. ve Urak, S. (2008). Pamukkale Üniversitesi Denizli Yüksek Okulu'nda öğrenim gören bir grup öğrencinin organ nakli ve bağıışına yönelik görüşleri ve bilgi düzeylerine eğitimin etkisi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 7(1), 39- 46.

Öztürk, A. Altuntaş, Y. Özsan, M. ve Gündüz, E. (2009). Hemodiyaliz tedavisi olan kronik böbrek yetmezliği olgularının hastalıkları ve hemodiyaliz hakkındaki bilgi, tutum ve davranışlarının incelenmesi. *Erciyes Tıp Dergisi*, 31(2), 119-125.

Özdağ, N. (2001). Organ nakli ve bağıışına toplumun bakışı. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5(2), 46-55.

Piccoli, G.B. Soragna, G. Putaggio, S. Mezza, E. Burdese, M. Vespertino, E. Bonetto, A. Jeantet, A. Segoloni, G.P. & Piccoli, G. (2006). Efficacy of an educational programme for secondary school students on opinions on renal transplantation and organ donation: a randomized controlled trial. *Nephrology Dialysis Transplantation*, 21, 499- 509.

Şıpkın, S., Şen, B., Akan, S. ve Malak, A.T. (2010). Onsekiz Mart Üniversitesi Tıfakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim elemanlarının organbağıışına bakış açılarının incelenmesi. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 11(1), 19-25.

Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Tüney, B. (2011). Kan bağıışında bulunan bireylerin organ bağıışına ilişkin bilgi ve düşünceleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hmeşirelik Anabilim Dalı.

Üstündağ, H., Gül, A., Zengin, N., ve Aydın, M., (2007). Böbrek nakli yapılan hastalarda yaşam kalitesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(6), 117-126.

Üstüner, F. Uysal, A. ve Kaya, B. (2009). Giresun Üniversitesi Sağlık Yüksekokuluöğrencilerinin organ bağıışı ve nakli hakkındaki bilgi, tutum ve düşünceleri. *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 8(1), 1-8.

Vicdan, K.A., Peker, S. ve Üçer, B. (2011). Akşehir Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin organ bağıışı ile ilgili tutumlarının belirlenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(2), 175-180.

Yaşar, M., Oğur, R., Uçar, M., Göçgeldi, E., Yaren, H., Faruk, T. ve Korkmaz, A. (2008). Bir sağlık meslek yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin tutumları ve tutumlarına etki eden faktörler, *Genel Tıp Dergisi*, 18(1), 33-37.

OT MODERNİZMAKPOSTMODERNİZMU
FROM THE MODERN TO POSTMODERNİZM
MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME

Tamilla ALİYEVA*

АННОТАЦИЯ

В статье «От модернизма к постмодернизму» проводится разграничение понятий модернизма и постмодернизма. Показывается эволюция постепенного перехода от модернизма к постмодернизму. Постмодернизм старается осмыслить современную действительность и в то же время вступает в полемику с модернизмом и переосмысливает данную реальность. Если представители модернизма стремятся к будущему, ищут новые методы, подходы, подвергают критике действительность, то представители постмодернизма этого стремления не имеют и нацелены на неопределенность.

Ключевые слова: Модернизм, постмодерн, постмодернизм, интертекстуальность, восприятие, смерть автора, герменевтика, кинизм, новое мировидение.

ÖZET

Makalede modernizm ve postmodernizmin anlamlar tefrik edilmiştir. Modernizmden postmodernizme geçiş süresinin tekamülü gösterilmiştir. Postmodernizm çağdaş gerçekleri benimsemeye yönelik olup aynı zaman modernizmle tartışır ve olan gerçeğin manasını yeniden idrak eder. Modernizm temsilcileri geleceğe yönelik hareketlenirken, yeni metotlar ve yaklaşımlar keşfederken, gerçeği eleştirirken, postmodernizm temsilcilerin ise buna benzeri emeller yok ve belirsizliğe yönelmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, postmodern, postmodernizm, metinlerarasılık, yazarın ölüm algısı, hermenötik, Sinisizm, dünyanın yeni bir vizyon

ABSTRACT

Modernism and postmodernism as a modern interpretation of the world both appeared as the original protest against the reality and have created new directions in philosophy and art. Widely debated with regard to their meaning and implications, they have also been said to refer to a philosophical and cultural movement. Having been a tendency in contemporary culture, postmodernism arose as polemic with modernism and at the same time it is some kind of summarizing, reconsideration and revaluation of values. Whereas modernism aimed

---

* Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

at search of definiteness and firm bases, postmodernism aims at daily occurrence, radical pluralism, vagueness and uncertainty.

Keywords: Modernism, Postmodern, Postmodernism, Intertextuality, The Perception of the Author's Death, Hermeneutics, Cynicism, A New Vision of the World.

Модернизм и постмодернизм, наиболее часто используемые сегодня термины. Исходя из названия ясно, что они отличаются и эти понятия по своей сути разные. Феномен постмодерна - это некое описание реальности, а генезис постмодерна – это объяснение явления и возникновение этого понятия. Герменевтика постмодерна – это понимание интерпретации этих явлений, которые в целом называются постмодерном, собственно говоря, феноменом постмодерна.

Постмодерн – это не партия, не течение, это не набор текстов, не группа людей. Постмодерн, как мы понимаем – это ситуация, некая реальность, которая случилась с нашим миром. Наиболее ясно эту ситуацию запечатлели некоторые философы, которых принято называть - постмодернистами, хотя, ни один из них себя сам таковым не называл. Почти никто не воспевал эту реальность, но они открывали некие новые способы мышления, которые во многом, как кажется, сегодня создали эту особую культуру постмодерна.

Постмодерн создал новое мироощущение, понятие, которое тесно связано с европейской культурой. При этом человек постмодерна вступал в противоречие с окружающим его миром. Модернизм XIX-XX века отличается от постмодерна Нововремени. Именно модернизм стал основой для появления нового направления в литературе и в других областях науки. Новонаправление - постмодернизм опирается не только на идеи модернитов, но стремится отличаться от него и раскрывает различные тенденции парадигмы, то есть постмодернизм характеризуется плюрализмом.

"В то время как модернизм создавал свои собственные формы художественного авторитета, постмодернизм развивался в сторону художественной анархии" (Hassan İ. 1975:25-60). Постмодернисты, по утверждению философа Ильина, хаос принимали как факт, а модернисты пытались защититься от надвигающегося хаоса. Модернизм больше связан с прошлым, а не с будущим. (Никитина И.В. 2004, №12: 73-80).

Модернизм состоит из разных школ: имажизм, дадаизм, экспрессионизм, конструктивизм, сюрреализм и др. Представители модернизма в русской литературе: В. Маяковский, В. Хлебников, Е. Гуро, Б. Лившиц, А. Кручёных, ранний Л. Андреев, С. Соколов, В. Лавренев, Р. Ивнев.

В тюркских литературах И. Шинаси, А. Гамид, Н. Камал, Зия Паша, Мидхад Эфенди, Али Суави, Р. Акрам, Муэллима Наджи, Назим Набизаде, Тофик Фикрет, Дженаб Шахабеддин, Сулейман Назиф, Рза Тофик, М. А. Юрдагюль, Эмин Бюленд и другие мастера слова.

Представители постмодернизма: Ролан Барт, Жак Лакан, Мишель Фуко, Ж. Бодрийар, Жиль Делёз, Ф. Гваттари, Ю. Кристева, Ж.Ф. Лиотар, Жак Деррида, Ричард Рорти и другие в основном все французы, но есть среди них и американцы.

Феномен постмодернизма возник как специфическая реакция на устоявшиеся формы предшествующей культуры ведущих стран Европы, Америки. По мнению американского теоретика Фредрика Джеймисона «появление постмодернизма можно датировать со времен послевоенного бума в США с конца 40-х — начала 50-х гг., а во Франции — с установления Пятой республики с 1958 г.» (Джеймисон Ф., 2001:111-122)

Сегодня постмодернистскую ситуацию в культуре выделяют в разных регионах, а самой постмодернистской страной, по мнению Жака Деррида (Деррида Ж., 1992:53-57), является Япония.

Понятие постмодерна встречается в философии Лиотара как новый подход к определению философии и ее роли в жизни общества. Термин «постмодернизм» был использован в 60-е годы американским литературоведом Хассаном для описания некоторых новых явлений в американской литературе.

В России тоже есть постмодернисты, которые открывают это новое мышление и по-своему его используют, но именно Франция стала интеллектуальным центром. Кажется, что Французская литература XX века растратила себя на теорию. Действительно, во Французской литературе XX века почти ничего не появилось, но есть некая фундаментальная теория, то есть в постмодерне происходит диверсификация функции. Причины возникновения диверсификации — это взаимосвязанные противоречия, возникающих на макро- и микро- уровнях. В разрешении противоречий реализуются функции диверсификации: то есть происходит выравнивание развития текстов; выравнивание нормы поэтики постмодернизма; сглаживание циклического развития, выравнивания объема текста. Слово диверсификация происходит от латинских слов *diversus*, что означает разное, удаленный и *fadere* - делать. Это экономический термин, но понятие диверсификация может употребляться и в литературоведении. Диверсификация означает проникновение форм текста в новые формы, благодаря чему они превращаются в многозначимые понятия. Акцент при этом делается на создании таких видов текста, которые не связаны с основным текстом.

Если американцы создавали некий базис для существующей реальности, то французы ее осмысливали, а немцы противились до последнего. Можно сказать, что немецких постмодернистов и не было.

Постмодернизм сложился во Франции. В России о постмодернизме пишет А.Г.Дугин (Дугин А.Г., 2006:45-90) и в основном опирается на мысли выше сказанных авторов постмодернистов. Его книга «Постфилософия», — это введение в постмодернистскую реальность.

Первые попытки, серьезного осмысления постмодерна на русский язык сделал так же и И.П.Ильин (Ильин И.П., 1996:47) в работе «Постмодернизм, постструктурализм, деконструктивизм».

Постмодернизм представляет собой своего рода реакцию на монотонность универсального видения мира в модернизме.

Выделяют четыре типа постмодернизма: первый тип опирается на традиции авангарда и ориентации на "сырую" реальность, противопоставляется высокоэлитарному искусству. Это американская контркультура 60-х годов. Первоначально постмодернисты сосредотачивали свое внимание на искусстве, позднее —

распространились на более широкий спектр явлений современной культуры. Большинство концепций постмодерна относится к сфере интеллектуальных феноменов.

Второй тип 60-70-х годов связан с развитием постструктурализма, проблематикой философии языка и деконструкцией традиционной метафизической парадигмы (Ж. Деррида).

Литературные произведения, представляющие постмодернизм этого плана, т.е. канонические примеры типа: "Женщина французского лейтенанта" Джона Фаулза; "Имя

Розы "Умберто Эко; "Радуга гравитации" Томаса Пинчона; "Жизнь: способ употребления"

Жоржа Перека.

Третья разновидность: постмодернистская поэтика. Поэтический коммерческий постмодернизм движется в русле неоконсерватизма.

Четвертая разновидность затрагивает социологические, философские, психологические аспекты постмодернизма.

Это общая атмосфера упадка эпохи, реакция на типовой конформизм западной цивилизации, постмодернистский стиль жизни, модус чувствования – человека эпохи постмодернизма. Так, американский философ Р. Рорти утверждает, что истины вовсе нет, она принадлежит высказываниям и потому-"там, где нет предложений, нет истины" (Рорти Р. 1996).

Как показывают исследования многих европейских и американских политологов и социологов, современное развитие стран Запада не может описано как строго упорядоченное. Уже спустя десятилетия после окончания второй мировой войны в них наметился поворот к новым постмодернистским структурам и отношениям. Известные имена прошлого или герои современной эпохи не завораживают постмодерниста, размываются социальные границы, дезорганизуются большие сообщества и структуры, растет культурная фрагментаризация, игра языка, смешение жанров, мода как код культуры, экзистенциальные мотивы.

«В настоящее время торжествует не порядок, а спонтанность, неорганизованность. Прежняя односторонняя ясность целей и средств человеческого поведения и действия сменяется многообразием, неопределенностью, неясностью, сложностью, которые с трудом воспринимаются, оцениваются и с обилием ошибок осуществляются.» (Барт Р., 1989:71)

Степень отказа от культуры модернизма различными теоретиками понимается по-разному: от категорического отрицания модернистских ценностей до многообразных способов их переосмысления. Постмодернизм, отвергает, прежде всего, модернистские ценности и стремится переосмыслить, заимствуя и эксплуатируя ранее выработанные формы.

Парадигма постмодернизма так же включает анализ термина "интертекстуальность", введенный в 1967 году теоретиком постмодернизма Ю. Кристевой, ученицы Р. Барта, пропагандиста и истолкователя идей М. М. Бахтина.

Интертекстуальность стала одним из основных при анализе художественного произведения постмодернизма и употребляется не только как средство анализа литературного текста, но и для определения того миро- и самоощущения современного человека, которое получило название постмодернистская чувствительность. В сфере научных интересов Кристевой — семиотика, лингвистика, литературоведение, психоанализ. Под влиянием структурализма Р. Барт, Жю Лакан, М. Фуко, Ж. Деррида и др., у Ю. Кристевой — сознание человека было отождествлено с письменным текстом. В результате все стало рассматриваться как текст: литература, культура, общество, история и сам человек. Этот взгляд привел к восприятию человеческой культуры как единого "интертекста". Концепция интертекстуальности тесно связана с теоретической "смертью субъекта" М. Фуко и "смертью автора", а также "смертью" индивидуального текста.

Юлия Кристева (Кристева Ю., 2003:36-67) считает, что человек постмодернизма, пытающийся найти себя в чем-то находит невозможное в самом себе. Это момент, когда субъект понимает, что оно само и есть нечто иное, как отвратительное. И вместо того, чтобы задаваться вопросом о своей сущности, он интересуется своим местом: он спрашивает себя скорее «Где Я?», чем «Кто Я?». Он путешественник в бесконечности и чем больше он блуждает, тем больше получает наслаждение, а это путь к его спасению.

Отвратительное, от которого он пытается скрыться — это забытые воспоминания, которые всегда возвращаются к нему. В забытом времени отвратительное должно было быть полюсом притяжения желания. Но забвение все воссоздает по-новому — чистое становится грязным, добро превращается в зло, прекрасное становится уродливым. Именно, внезапно возникшее время забвения концентрирует в яркой вспышке разрядку, подобную грому.

Постмодернизм — это поиск новых форм отношений человека с миром, новых ценностей и новых критериев. Постмодернизм несет в себе не только проблему исчерпанности модернистского типа сознания, а значит и культуры, которая просуществовала десятки столетий, но и проблему поиска того, что будет дальше, поиска новых принципов грядущей культуры. Сила постмодернистского мышления именно в признании культурного постмодернизма, который открывает простор для открытого

диалога, освобождает от догматизма.

Основные представители постмодернизма сконструировали литературу постмодернизма, которая покоится на суждении об интенциональности сознания. В сущности, предметность всякого акта сознания, то есть непрременная соотнесенность с каким-либо определенным предметом, будь то предмет реальный или воображаемый.

Философов-постмодернистов относят так же и к представителями номиналистической культуры. Номинализм (лат. *nomia* — "имя") — учение, согласно которому существуют только единичные вещи, а общие понятия (универсалии) — есть творение ума, в действительном мире им ничего не соответствует. Номиналистические установки постмодернизма сформировались под влиянием не только античного кинизма, но и философии языка, активно разрабатываемой такими философами и лингвистами, как Ф. Ницше, Ч. Пирс, Э. Сепир и Б. Уорф, М. Фуко, Ф.

де Соссюр. Так, например, лингвист Ф. де Соссюр постулировал произвольность связей между словом и предметом, знаком и означаемым. М. Фуко провел генеалогические исследования в области социального конструирования языка, Э. Сепир и Б. Уорф утверждали, что язык формулирует наше восприятие действительности, что человеческий познавательный опыт заранее *проструктурирован языком*. Постмодернизм, напротив, отдает предпочтение разнотипности и различию как освободительным силам в переопределении культуры (Постмодернизм и культура., 1991:57).

Таким образом, постмодернистская ситуация вносит новый опыт видения и оперирования своими и чужими культурными ценностями, стимулирует интеграцию различных культур и способствует выработке целостного воззрения на мир и формирует единую и взаимодополняющую систему коммуникаций различных культур человечества.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М., 1989.С.71
2. Деррида Ж. Письмо японскому другу // Вопросы философии. – 1992. - №4. - С.53-57.
3. Джеймисон Ф. Теории постмодерна // Искусствознание. №1, 2001. С. 111-122.
4. Дугин А.Г. Постфилософия. Три парадигмы в истории мысли. (Курс лекций МГУ) 2006.С.45-90
5. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструкция, постмодернизм. М., 1996.С.47
6. Кристева Ю.Силы ужаса: эссе об отвращении. СПб.: Алетейя, 2003, с. 36-67
7. Никитина И.В. О временах, о нравах:маски массовой культуры.// Человек.2004.,№12,с.73-80
8. Постмодернизм и культура. – М., 1991.С.57.
9. Рорти Р. Случайность, ирония и солидарность. М., 1996.
10. HassanĪ. Paracriticism:Seven Speculations of the times.Urbana/1975.P.25-60.

BIBLIOGRAPHY:

1. BartR.Izbranniyeraboti.Semiotika.Poetika.-M.,1989.S.71.
2. Derrida J.Pismoyaponskomudругu//Voprosi filosofii.-1992.-№4.-S.53-57.
3. Djeymison F. Teoriyapostmoderna//İskusstvoznaniye.№1, 2001. S.111-122.
4. DuginA.G.Postfilosofiya. Triparadigmi v istoriimisli.(Kurs lekcij MGU).2006.S.45-90.
5. İlyin İ.P. Poststrukturalizm.Dekonstruksiyua, postmodernism.M.,1996.S.47.
6. Kristeva Yu. Silujasa: esseob otvrashenii.SPb.:Aleteya, 2003, S.36-37.

7. Nikitina İ.V. O vremenah o nrvah: maskimassovoykulturu//Çelovek. 2004,№12, S.73-80
8. Postmodernizmi kultura.-M.,1991.S.57.
9. Rorti R. Sluçaynost, ironiya I solidarnost.M.,1996.
10. Hassanİ. Paracriticism:Seven Speculations of the times.Urbana/1975.P.25-60.

XVI. YÜZYILDA ÇILDIR EYALETİ BÜYÜK ARDAHAN SANCAĞI'NDA SU DEĞİRMENLERİ VE BEZİRHANELER**THE WATER MILLS AND CREAMERIES IN THE BIG ARDAHAN SANJAK OF CHILDIR PROVINCE IN THE XVI CENTURY****ВОДЯНЫЕ МЕЛЬНИЦЫ И МАСЛОБОЙНЫ В БОЛЬШОМ АРДАГАНСКОМ САНДЖАКЕВ ПРОВИНЦИИ ЧИЛДЫРВ 16. ВЕКЕ****Doğukan ÖZCAN*****ÖZET**

İnsan gücü yerine başka bir enerji gücü kullanmanın ilk örneklerinden biri olan değirmenler klasik dönemin (1300-1600) önemli sanayi tesislerindedir. Bu tesisler hakkında en detaylı bilgiler Osmanlı tahrir defterlerinde ve kanunnamelerde yer almaktadır. Çalışmamızdaki amaç XVI. yüzyıl Çıldır Eyaleti Büyük Ardahan Sancağı'ndaki değirmen ve bezirhanelerin durumlarını 1595 tarihli "Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan" tahrir defteri ışığında incelemekten ibarettir. Tahrir defteri verilerine göre Büyük Ardahan Sancağı'nda toplam 224 su değirmeni ve sekiz bezirhane bulunmaktadır. Su değirmenleri tahrir defterleri ve kanunnamelerde "asiyâb" olarak tanımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çıldır Eyaleti, Büyük Ardahan Sancağı, Mufassal Defter, Asiyâb, Bezirhane

ABSTRACT

The mills were one of the first examples of industrial facilities of the classical era (1300-1600), in which human power was replaced with another energy power. The most detailed information about the facilities is given in the Ottoman State records and codes. The purpose of our study is to research the XVI century's situation of mills and creameries of the Big Ardahan Sanjak of Childir province according to the Ottoman State records named "Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan" and dated 1595. According to the State records, there were 224 water mills and 8 creamery in Big Ardahan Sanjak. According to the State records and codes of laws, the water mills are known as "asiyâb".

Key Words: Childir Province, Big Ardahan Sanjak, State Records, Water Mills, Creamery.

АННОТАЦИЯ

Один из первичных примеров использования энергической силы вместо человеческой являются мельницы. Они, в ходе классического периода (1300-1600) являлись основными промышленными учреждениями. Получить детальные сведения об этих учреждениях можно в Оттоманских пространственных реестрах и

*Karadeniz Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Mezunu, e-mail: hanakli_dogucan@hotmail.com

законоположениях. Цель нашей работы исследовать на основе «Пространном Реестра Гюрджистанского Вилаета», датируемого 1595 г. о положение мельниц и маслобойниц в санджаке Большой Ардаган в провинции Чилдыр в 16 в. Согласно сведению пространного реестра в Санджаке Большой Ардаган был всего 224 водяных мельниц и 8 маслобойниц. Водяные мельницы в реестрах и законоположениях характеризуются как «асияб».

Ключевые слова: Чильдирская провинция, Большой Ардаганский Санджак, пространный реестр, мельница, маслобойня.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun ilk teknolojilerden biri olan değirmenlerin el, ayak ve su değirmenleri olarak meydana geldiği tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır (Bekadze, 2014a: 89). Ünlü coğrafyacı Strabon'un bildirdiğine göre ilk su değirmeni Karadeniz Bölgesi'nde Anadolu'nun kuzey kesimlerinde M.Ö. 1. yy'ın sonlarında Kabeira'da (Amasya'nın güneyinde) Lycus nehri üzerinde Mitridates Krallığı tarafından inşa edilmiştir (Strabon, 1994: 556). Osmanlı zamanında değirmenlerin önemi büyük olup hemen her bölgede bunun inşasına gayret gösterilmiştir. Çünkü bir gıda maddesi olup stratejik önem taşıyan buğdayın öğütülüp un haline getirilmesi değirmenler sayesinde mümkün olmuştur. Öğütülen undan da Osmanlı kültüründe "Nan-i Aziz" (Taş, 1998: 376, 379; Satış, 2012: 526-527) bilinen ekmeğe elde edilmektedir.

Su değirmenleri, akarsudan veya biriktirilerek akıtılan sulardan yararlanılarak elde edilen enerji gücü ile çalışan değirmen türüdür (Yörük, 2014: 639). Büyük Ardahan Sancağı'nda su değirmenleri Kür, Hanak Suyu, Kaynık Deresi, Türkmen Deresi nehirleri üzerinde kurulduğu tahmin edilmektedir.

Çalışmamız, 1595 tarihli "Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan" tahrir defterine verilerine dayanılarak incelenmektedir. Bu defterin Osmanlıca el yazısı Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-i Kadîme, Sayı 130'da (Kırzioğlu, 1998: 295) ve Gürcistan Devlet Müzesi'nin Türk Elyazmaları Bölümü'nde 1 no'lu Elyazması adı altında bulunmaktadır (Cikia, 1958: 015). Ayrıca bu tahrir defteri 3 kitap halinde Cikia tarafından 1940-1958 yıllarında yayınlanmış olup şu ciltlerden ibarettir:

1. Cilt I: Osmanlı Türkçesiyle, 1947, Gürcüce ve Rusça mukaddime ve metin mütalaalarıyla / XX+17+516 s.ve 15 Tablo/.

2. Cilt II: Metnin Gürcüce tercümesi, 1941, Gürcüce ve Rusça önsöz ve dipnot izahlarıyla /XV+503 s./.

3. Cilt III: (1958), Metnin esas ilmi değerlendirmesini ihtiva eden, biri manuskriptin tasviri, diğeri de metinle ilgili coğrafya ve yer isimleri bilimi /toponomastik/ bakımından mülâhazalardan meydana gelen iki bölüm halinde, yine Gürcüce ve Rusça önsözle birlikte /16+660 s./ (Bekadze, 2014b: 562).

XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı idari teşkilatı içerisinde yer alan Çıldır Eyaleti Büyük Ardahan Sancağı: Güney, Kuzay ve Meşe nahiyelerinden oluşmaktadır (Cikia, 1947: 404-410).

2. BÜYÜK ARDAHAN SANCAĞI'NDA KÜÇÜK SANAYİ TESİSLERİ

2.1. Büyük Ardahan Sancağı'nda Su Değirmenleri

XVI. yüzyıl sonlarında Büyük Ardahan Sancağı'nda bulunan küçük sanayi tesislerinin başında değirmenler geliyordu. Kaşgarlı Mahmud'un "Divanü-Lûgati it Türk" kitabında değirmen "teğirmen" olarak yer almaktadır (Kâşgarlı, 2006: 594). "Teğirmen" kelimesinin kökü olan "teğ" eski Türkçede değme, dönme, çevirme, yuvarlanma anlamlarına gelmektedir. Eski Uygurcada "teğ" köküne r-i-l-mek ekleri getirmekle "teğirmek" türetilmiş ki, bu da döndürmek, çevirmek, çevrilmek anlamlarını ifade etmektedir (Eyuboğlu, 2004: 173). Değirmenlerden alınan vergi Mufassal defterde "Resm-i âsiyâb" olarak kaydedilmiş reayadan alınan vergiler içerisinde (Kazıcı, 2005: 96-99). "Asiyab" iki kelimeden "asya" ve "ab" kelimelerinden teşkil olunmuştur. Fars dilinde "Asya" değirmen (Olgun ve Draşan, 1984: 57) ve "ab" su (Olgun ve Draşan, 1984: 403) anlamlarına gelmektedir. Bu durumda "Asyab" kelimesi "su değirmeni" anlamını ifade etmektedir (Şemseddin Sami: 2011: 36; Parlatır, 2011: 107). Değirmenler çalışma süresine göre vergilendiriliyordu. Değirmen vergisi olarak her çalıştırılan değirmen için ayda beş akçe alınır. Değirmenlerden yıl boyu çalıştırılrsa altmış akçe, altı ay çalıştırılrsa otuz akçe gelir alınmaktadır. Gürcistan Kanunnamesi'nde değirmen vergisi için defterde kaydolunduğu kadar alınsın diye yazılmıştı. Yeni yapılan değirmenler de eski değirmenler kadar vergiye tabi idi. Gürcistan Kanunnamesi'nde bu şöyle tanımlanmaktadır:

"Resm-i âsiyâb dahi defterde kaydolduğu üzere alınıb tamam yıl yürüyenden altmış akçe alına ve altı ay yürüyenden otuz akçe resm-i âsiyâb alına; ziyâde alınmaya. Ve Vilâyet tahririnden sonra eski ocakdanâsiyâbbinâ olunsa civârında olan âsiyâblardan ne alınmasâhib-i timâr anlara göre resmalubziyâde alınmaya. Ammâ eski ocak olmayub tahrirden sonra binâ olunsa, mevkûfcımdur; sâhib-i arz dahl eylemeye" (Akgündüz: 1994a: 580).

Büyük Ardahan Sancağı'nda toplam 224 adet değirmen olduğu kayıtlardan belli olmaktadır. Değirmenler su kaynaklarının durumuna göre üç, dört, altı, dokuz ve on iki ay çalıştırılmaktaydı. Değirmenlerin çoğunlukla 6 ay çalıştıkları tespit olunmuştur. Büyük Ardahan Sancağı'ndaki değirmenlerden 11 adedi yıl boyu, 3 adedi 9 ay, 168 adedi 6 ay, 11 adedi 4 ay ve 5 adedi 3 ay çalışmakta idi (Tablo 1, 2, 3). Sancaktaki 26 değirmen ise harap durumda olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4).

2.1.1. Büyük Ardahan Sancağı Güney Nahiyesi'ndeki Su Değirmenleri

Güney Nahiyesi, Büyük Ardahan Sancağı'nın birinci nahiyesi olarak defter kayıtlarından görülmektedir. Bu kayıtlara göre Güney Nahiyesi'nde 67 vergi ünitesi bulunmaktadır. Bunlar, 62 köy (Parakan Rabat Kale dahil), iki çiftlik, iki yayla ve bir mezradan teşkil olunmuştur. Tahrir dökümü verilen vergi ünitelerin sayısı 49'dur. Geri kalan 18 birimin ise yalnız vergi hasılatı gösterilmiş olup bu vergilerin kimler tarafından ödendiği hakkında defter kayıtlarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nahiyenin yıllık toplam vergi miktarı 472766 akçedir (Cikia, 1947: 403-439). Ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayalı olan Güney Nahiyesi'nde küçük sanayi tesisleri de bulunmaktadır. Nahiyenin en önemli küçük sanayi tesisi olan değirmenler defter kayıtlarından yararlanılarak düzenlediğimiz tabloda belirtilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Büyük Ardahan Sancağı Güney Nahiyesi'ndeki Su Değirmenlerinin Bâb (Taş) Sayıları, Çalıştığı Süreler ve Vergileri (Cikia, 1947: 413-447).

No	Karye (Köy)	Asiyab, bâb	Süre, ay	Akçe
1	BeberekMaa Mezra-i Gora (Beberek KöyüGora Mezrasıyla) ¹	4	[6] ²	120
2	Droş	2	6	60
3	Siskvilishevi	3	6	90
		3	12	180
4	Mağarkara	1	[6]	30
5	Çiftlik ve bir hisse değirmen ...	1	4	20
6	Tebat-i Ülya (Yukarı Tebat)	2	[6]	60
7	Berdagül	1	[6]	30
8	Lori	1	9	45
		1	6	15
9	Alabala-i Ülya (Yukarı Alabala)	1	6	30
10	Fahrel...	3	6	90
11	Rabat-i Kinzodamal (KinzodamalRabatı)	2	[6]	60
12	Şadevan	4	6	120
13	Ardana	2	6	60
14	Manioh	1	6	30
15	Tora	1	[6]	30
16	Torishev-iKüçük (Küçük Torishev)	3	[6]	90
17	Sarazgom	2	6	60
18	Karye-i Zanazgom	1	4	20
19	KunzulutMaa Mezra-i Sminda Marina (Kunzulut Köyü Sminda Marina Mezrasıyla)	3	[6]	90
20	Alabala-i Küçük (Küçük Alabala)	1	6	30
21	Piçhazgom	1	6	30
22	Adagül	1	[12]	60
		2	6	60

¹ Büyük Ardahan Sancağı'ndaki bazı köylerin günümüzdeki isimleri makalemizin sonunda ek olarak verilmiştir.

² Braket içinde verilen rakamlar defter kayıtlarında bulunmamaktadır ve defterde yazılan vergi miktarına göre değirmenlerin çalışma süreleri tarafımızca belirlenip kaydedilmiştir.

23	Gura	2		30
24	Mimran	4	6	120
25	Kalakşen	1	6	30
26	MahlaurMaa Mezra-i Cidalaur ve Kalecik (Mahlaur Köyü Cidalaur Mezrasıyla ve Kalecik)	1	9	45
27	Kanardid	1	6	30
28	Damal	1	[6]	30
29	Dadagül	1	[6]	30
30	Torishev-i BüzürgMaa Mezra-i Sialza (Büyük TorishevKöyüSialza Mezrasıyla)	1 1	12 9	60 45
31	Torishev-i Veset (Orta Veset)	2	6	60
32	Şua Eklesia (Orta Kilse)	2	[4]	40
33	Gelazor-i Süfla (Aşağı Gelazor)	3	[6]	90
34	Heva	1	[6]	30
35	AnbarakMaa Mezra-i Mağlisa (Anbarak Köyü Mağlisa Mezrasıyla)	4	[6]	120
36	RevahisMaa Mezra-i Hosare (Revahis Köyü Hosare Mezrasıyla)	2	[6]	60
37	SarzabMaa Mezra-i Kilse-i Karye ve Yaylak-i TamrasorMaa Göl-i Markar (SarzabKöyü Köyü Kilse Mezrası ve Tamrasor Yaylası ve Markar Gölü'yle)	9	[6]	270
38	??? Köyü	1	[6]	30
	Güney Nahiyesi Toplam	84		2630

Tablodan da görüldüğü gibi nahiyenin toplam 84 âdet çalışır durumda olan su değirmeni vardır. Bunlardan 5 âdeti yıllık, 3 âdeti 9 ay, 70 âdeti 6 ay, 4 âdeti 4 ay ve 2 âdeti de 3 ay çalışmaktadır. Güney Nahiyesi'ndedeğirmenlerden hasıl edilen gelirin miktarı 2630 akçedir.

2.1.2. Büyük Ardahan Sancağı KuzayNahiyesi'ndeki Su Değirmenleri

Kuzay Nahiyesi Büyük Ardahan Sancağı'nın ikinci nahiyesidir. Nahiyede 36 vergi ünitesi bulunmaktadır. Bunlar, 33 köy, bir çiftlik, bir yayla ve bir mezradan oluşmaktadır. Tahrir dökümü verilen vergi ünitelerin sayı 26'dır. Geri kalan sekiz birimin ise yalnız vergi hasılatı gösterilmiştir. Bu vergilerin kimler tarafından ödendiği hakkında defter kayıtlarında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nahiyenin yıllık toplam vergi miktarı 300683 akçedir (Cikia, 1947: 449-469). Ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayalı olan KuzayNahiyesi'nde küçük sanayi tesisleri de bulunmaktadır. Nahiyenin en önemli küçük sanayi tesisi olan

KARADENİZ

(Black Sea-Черное Море) Yıl 6 Sayı 24

değirmenler defter kayıtlarından yararlanılarak düzenlediğimiz tabloda belirtilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Büyük Ardahan Sancağı KuzayNahiyesi'ndeki Su Değirmenlerinin Bâb (Taş) Sayıları, Çalıştığı Süreler ve Vergileri (Cikia, 1947: 450-470).

No	Karye (Köy)	Asiyab, bâb	Süre, ay	Akçe
1	Akamet Maa Mezra-i Dikaşenve ...	2	[6]	60
2	Sindizkom (Yalnız Çam)	3	6	90
3	KomkMaa Mezra-i Alaca Kilse ve Sakurek	3	12	180
		1	4	20
4	Kutar Melik	1	4	20
		4	6	120
5	Bağdat Maa mezra-i DimaskurkveŞahaziz Pınarıyla	3	[3]	45
6	Almona	2	6	40
7	Ahalşen	1	6	30
8	SazareMaa Mezra-i Phazkure	2	[4]	40
9	Mindaşen	1	6	30
10	Kamrasor-i Süfla (Aşağı Kamrasor)	3	4	60
11	Cinçrob-i Ülya (Yukarı Cinçrob)	1	[6]	30
12	Cinçrob-i Süfla (Aşağı Cinçrob)	2	6	60
13	A-oşvan	1	6	30
		1	6	30
14	Kotaskaro	2	6	60
15	Hasan Abidin ve Uğurlu Abidin oğlunun Çiftliği	2	12	120
16	Bedre PavleMaa Mezra-i Çastar	2	6	60
17	Nadarbaz	2	6	60
18	Gogaşen	2	6	60
19	Sadgom	2	6	60
	Kuzay Nahiyesi Toplam	43		1305

Tablodan da görüldüğü gibi nahiyenin toplam 43 âdet çalışır durumda olan değirmeni vardır. Bunlardan 5 âdeti yıllık, 28 âdeti 6 ay, 7 âdeti 4 ay ve 3 âdeti de 3 ay çalışmaktadır. KuzayNahiyesi'nden değirmenlerden elde edilen gelir 1305 akçedir.

2.1.3. Büyük Ardahan Sancağı Meşe Nahiyesi'ndeki Su Değirmenleri

Meşe Nahiyesi Büyük Ardahan Sancağı'nın üçüncü nahiyesidir. Bu nahiye hem Büyük Ardahan Sancağı'nın hem de Çıldır Eyaleti'nin en büyük nahiyesidir. Nahiyede 118 vergi ünitesi bulunmaktadır. Bunlar, 112 köy, bir çiftlik, dörtmezra ve bir çayırdan ibarettir.

Tahrir dökümü verilen vergi ünitelerin sayısı 62'dir. Geri kalan 56 birimin ise yalnız vergi hasılatı gösterilmiş olup bu vergilerin kimler tarafından ödendiği hakkında defter kayıtlarında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nahiyenin yıllık toplam vergi miktarı 655808 akçedir (Cikia, 1947: 470-516). Ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayalı olan Meşe Nahiyesi'nde küçük sanayi tesisleri de bulunmaktadır. Nahiyenin en önemli küçük sanayi tesisi olan değirmenler tahrir kayıtlarından yararlanarak düzenlediğimiz tabloda belirtilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Büyük Ardahan Sancağı Meşe Nahiyesi'ndeki Su Değirmenlerinin Bâb (Taş) Sayıları, Çalıştığı Süreler ve Vergileri (Cikia, 1947: 472-512).

No	Karye (Köy)	Asi yab, bâb	Süre, ay	Akçe
1	Orçok	6	6	180
2	KilnavMaa Mezra-i Samgelia (Kilnav Köyü Samgelia Mezrasıyla)	2	6	60
3	Duduna Maa Mezra-i Gurgelavi (Duduna Köyü Gurgelayi Mezrasıyla)	3	6	60
4	Gulabert	4	[6]	120
5	Vel	4	6	120
6	Guguba	1	6	30
7	PiklobMaa Mezra-i Kızıl Hahmerek (Piklob Kızıl Hahmerek Mezrasıyla)	1	6	30
8	Hauvel	1	6	30
9	Oruşet	3	6	90
10	Ahaşen	1	12	60
11	İşagomMaa Mezra-i Sesha(İşagom Köyü Sesha Mezrasıyla)	3	6	90
12	Büzürg-i BorkMaa Mezra-i Polade (Büyük Bork Köyü Polade Mezrasıyla)	1	6	30
13	SamabegMaa Mezra-i Himabedri(Samabeg Köyü Himabedri Mezrasıyla)	1	6	30
14	Nakalakev-i Süfla (Aşağı Nakalakev)	1	6	30
15	AskarebMaa Mezra-i Meryem ve Berdaber (Askareb Köyü Meryem ve Berdaber Mezrasıyla)	3	6	90
16	Puçğulet-i Ülya Der Tasarruf-i Mahmut Çavuş (Çavuş Mahmud'un tasarrufundaki Yukarı Puçğulet Köyü)	3	6	90

17	Tikan-i Büzürg (Büyük Tikan)	4	6	120
18	Tikan-i Kuçek (Küçük Tikan)	1	6	30
19	Sashara	3	6	90
20	Vaçar	2	6	60
21	Hanak-i Veset (Orta Hanak)	3	6	90
22	Hanak-i Kuçek (Küçük Hanak)	2	6	60
23	Hanak-i ÜlyaMaa Mezra-i SmindaElia ve Kotanet (Yukarı Hanak EliaSminda ve Kotanet Mezrasıyla)	2	6	60
24	Karye-i ...Ülya (Yukarı.. Köyü)	2	6	60
25	Orezak	1	6	30
26	Karkatvali	2	6	60
27	ÇotMaa Diğeri Çot Mezra-i ... (Çot Köyü Diğeri Çot Köyü Mezrasıyla)	2	6	60
28	OncorBeg	1	6	30
29	Karaşut Nam-i Diğeri Kirpaşen ve Mezra-i ... (Karaşut diğeri adı Kirpaşen)	1	6	30
30	Okro Kotan (Altın Kotan)	3	6	90
31	Vardosan-i KuçekMaa Mezra-i ... (Yamaç Yolu -Hanak)- Küçük Vardoşan Mezra ile)	1	6	30
32	Murdosan-i Büzürg (Büyük Murdosan)	3	6	90
	MeşeNahiyesi Toplam	71		2130

Tablodan da görüldüğü gibi nahiyenin toplam 71 âdet çalışır durumda olan değirmeni vardır. Bunlardan bir âdeti yıllık ve 70 âdeti 6 ay çalışmaktadır. Meşe Nahiyesi'nden toplanan vergi miktarı 2130 akçedir.

Büyük Ardahan Sancağı'ndakibazı değirmenler su taşkınlarından, sel baskınlarından, hisse sahipleri arasındaki ihtilaf veya da belli olmayan nedenlerden dolayı kullanılmaz duruma geldiğinden tahrir defterlerinde bu durum "harab" kelimesiyle belirtilmiştir (Yörük, 2014: 642). Kanunname suyu olmayan ve oraya su getirilmesi mümkün olmayan değirmenlerden vergi alınması uygun görülmemiştir (Akgündüz, 1994a: 351). Sancakta bu tür değirmenlerin sayısı 26'dır (Tablo 4). Harap değirmenler de vergiye tabi değildiler. Büyük Ardahan Sancağı'ndan değirmenlerden elde edilen gelir miktarı 6065 akçe olmuştur.

Tablo 4. Büyük Ardahan Sancağı'ndaki Harap Değirmenler (Cikia, 1947: 414, 416, 438, 440, 448, 463, 472).

Nahiye	Köy	Adet	Nahiye	Köy	Adet
Güney	Droş	1	Meşe	Orçok	2
	Mağarkara	1		Kilnav	1

	Torishev-i Büzürg	1		Komk	2
	Torishev-i Veset	1		Sors	1
	Gelazor-i Süfla	1		Hanak-i Veset	3
Kuzay	Kamrasor-i Ülya	4		Okro Kotan	2
	Çinçrob-i Süfla	1		Zarabuk	3
				Oçkora	2
				Toplam	26

Defter kayıtlarından da belli olduğu gibi 1595 yılında Büyük Ardahan Sancağı'nda toplam 224 adet (bâb) değirmen vardı. Bu değirmenlerin yıllık çalışma süreleri tabloda belirtilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Büyük Ardahan Sancağı'ndaki Değirmenlerin Yıllık Çalışma Süreleri (Cikia, 1947: 413-512)

Süre	Bâb (Taş)	%
12 ay	11	4.91
9 ay	3	1.34
6 ay	168	75.00
4 ay	11	4.91
3 ay	5	1.34
Harap	26	11.61
Toplam	224	99.11

Tablo 5'den görüldüğü gibi değirmenlerin 168 âdeti, yani % 75.00'i 6 ay çalışmaktadır.

Büyük Ardahan Sancağı'nda değirmenlerin çoğu mülk sahipleri ve işletenlerin adları ile kaydedilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Büyük Ardahan Sancağı'nda Özel Değirmenler (Cikia, 1947: 413-512)

Nahiye	Köy	Mülk Sahibi	Bâb	Süre, ay	Vergisi
Güney	Siskvilishevi	Kethüda Mirman	1	6	30
		Derviş Ali ve Hüseyin	1	12	60
		Badria	1	12	60
		Gogiça	1	12	60
		Grigol	1	6	30
		Mehrebil	1	6	30
	Mağarakara	Pilason	1	[6]	30

KARADENİZ

(Black Sea-Черное Mope) Yıl 6 Sayı 24

	Tebat-i Ülya	Murat Abidin oğlu	1	[6]	30
	Berdagül	Küçük Gia ve Murat Ağa	1	[6]	30
	Ardana	Kistostor Melik	1	[6]	30
	Torishev-i Küçük	Mehrebil	1	[6]	30
		Mamisar Cano oğlu	1	[6]	30
		Devletyarİlia oğlu	1	[6]	30
	Zanazgom	Avgaroz	1	[4]	20
	Kunzulut	Divane Hasan	1	[6]	30
	Adagül	Mehrebil	1	[6]	30
	Gura	Hüseyin	1	[6]	30
		?	1	[6]	30
	Mahlaur	Zandun	1	9	45
	Torishev-i Büzürg	Aruz	1	12	60
		Amir	1	9	45
Torishev-i Veset	Mehmet	1	6	30	
	Uğurlu	1	6	30	
Gelazor-i Süfla	Hacı Korkmaz ve Ramazan	1	[6]	30	
	Ali Mehmed oğlu	2	[6]	60	
Güney	Anbarak	Zurab	1	[6]	30
		Varzel	1	[6]	30
		Murat	1	[6]	30
		Devletyar	1	[6]	30
	Sarزاب	TeymurBedahan	1	[6]	30
		Yusuf	1	[6]	30
		Mehrebil	1	[6]	30
		Sefre	1	[6]	30
		Onam	1	[6]	30
		Adarnas	1	[6]	30
		Murat	1	[6]	30
		Pavel	1	[6]	30
		Azaveng	1	[6]	30
		Toplam Güney		39	

Kuzay	Sindizkom	Yusuf	1	[6]	30
		Karayığit	1	[6]	30
	Komk	Hüseyin Sinan oğlu	1	[4]	20
	Kutar Melik	Ahmet Katip Mustafa oğlu ve Hüseyin Çelebi	1	[4]	20
		Murat Subaşı	2	[6]	60
	Bağdat	Taka	1	[3]	15
		Asil Baron	1	[3]	15
		Avanes	1	[3]	15
Çinçrob-i Ülya	Hudaverdi Hasan oğlu	1	[6]	30	
A ?oşvan	Gulaba	1	6	30	
	Toplam Kuzay	11		265	
Meşe	Orçok	Zaim Suvar	1	[6]	30
		Gogiça	1	[6]	30
		Vasili	1	[6]	30
		Mihran	1	[6]	30
		Budaka	1	[6]	30
		???	1	[6]	30
	Gulabert	Ferhat	1	[6]	30
	Puçgulet-i Ülya	Hüseyin Mahmut	1	6	30
		Zeydulla	1	6	30
		Ruben	1	6	30
	Tikan-i Küçük	Revaz	1	6	30
	Vaçar	Abesalom	1	[6]	30
		Zimmî Sultan	1	[6]	30
	Hanak-i Veset	Sultan Mama	1	[6]	30
		Rosap	1	[6]	30
Elalmaz		1	[6]	30	
???	Koiyar	2	6	60	
Orezak	Salman	1	6	30	
	Toplam Meşe	19		570	
	Sancak Toplamı	69		2115	

Büyük Ardahan Sancağı'nda şahısların adına kayıtlı değirmen sayısı 69 âdet olup onların da toplam vergi hasılatı 2115 akçedir.

Büyük Ardahan Sancağı'nda sekiz adet değirmen, buldukları köy halkının ortak mülkiyeti olarak tahrir defterinde kaydedilmiştir (Cikia, 1947: 413, 430, 452, 470). Bunların tümü 6 ay çalışmakta olup vergi hasılatı 240 akçedir (Tablo 7).

Tablo 7. Büyük Ardahan Sancağı'nda Köy Halkının Ortak Mülkiyetindeki Değirmenler (Cikia, 1947: 421, 430, 452, 470)

Nahiye	Köy	Bâb (Taş)	Süre, ay	Vergisi
Güney	Rabat-i Kinzodamal	2	[6]	60
	Adagül	2	[6]	60
Kuzay	Kutar Melik	2	[6]	60
	Sadgom	2	6	60
	Toplam	8		240

XVI. yüzyıl sonlarında Büyük Ardahan Sancağı'ndan değirmenlerden resm-i asiya adı altında yıllık toplam 6085 akçe vergi alınmaktadır. Bu da sancaktan toplanan gelirin % 1.29'nu oluşturmaktaydı. Vergilendirme ayda beş akçe olarak belirlenmesine rağmen bazen değişik durumlarla da karşılaşmak mümkündür. Örnek vermek gerekirse: Güney Nahiyesi Lori Köyü'nün bir âdet 6 ay çalıştırılan değirmenden 30 akçe alınması gerekirken 15 akçe alınmıştır (Cikia, 1947: 419). Aynı durumu Kuzay Nahiyesi Almona Köyü'nde de görmekteyiz. Köyde 6 ay çalıştırılan iki adet değirmen için 60 akçe alınması gerekirken 40 akçe alınmıştır (Cikia, 1947: 455). Meşe Nahiyesi'nde de aynı durumla karşılaşmaktayız. Nahiyenin Duduna Köyü'nde 6 ay çalıştırılan üç adet değirmenden 90 akçe alınması gerekirken 60 akçe alınmıştır (Cikia, 1994: 474).

Değirmen vergisinin toplanma zamanı her yerde aynı olmamıştır. Fakat çoğu yerlerde harman vaktinde alınması kanun gereğince uygun görülmüştür. Karahisar-i Şarkî Kanunnamesi'nde bu madde şöyle tanımlanmıştır: "Resm-i âsiyâb ekser memalikte harman vaktinde alınmâk kanun olmuştur. Temmuzun dokuzuncu günü ki, *eyyâm-ı bâhûrun* evvelidir, ol gün tahviline düşerse, ol alur" (Akgündüz, 1994a: s. 566).

2.2. Büyük Ardahan Sancağı'ndaki Bezirhaneler

Sancağın ikinci sanayi tesis bezirhanelerdir. Küçük sanayi tesislerinden olan bezirhane zeyrekten bezir yağı almak için gereken işletmedir (Bekadze, 2014c: 201). Arapça bir kelime olan "bezir" iki kelimeden türetilmiştir: Bezir, tohum (Şemseddin Sami, 2011: 224) ve Hane – ev veya yer demektir. "Bezirhane" keten veya zeyrek tohumundan elde edilen beziryağının yapıldığı yer anlamına gelmektedir (Parlatır, 2011: 191). Bu da Büyük Ardahan Sancağı'nda bitkisel yağ üretiminin yapıldığını kanıtlamaktadır. Büyük Ardahan Sancağı'nda toplam sekiz bezirhane olduğu defter kayıtlarından bellidir (Tablo 8).

Tablo 8. Büyük Ardahan Sancağı'ndaki Bezirhaneler (Cikia, 1994: 404, 426, 440, 472, 475, 477, 480)

No	Köy	Nahiye	Bezirhane	Geliri, akçe
1	Karye-i Rabat Kale-i Peraken	Güney	2	120

2	Karye-i Sarazgom8	Güney	1	60
3	Karye-i Gelazor-i Süfla	Güney	1	60
4	Karye-i Orçok	Meşe	1	60
5	Karye-i Vel	Meşe	1	60
6	Karye-i Guguba	Meşe	1	60
7	Karye-i Oruşet	Meşe	1	60
	Toplam		8	480

Büyük Ardahan Sancağı'ndaki bezirhanelerin dört âdeti Güney Nahiyesi'nde, dört âdeti de Meşe Nahiyesi'ndedir. Kuzay Nahiyesi'nde bezirhane bulunmamaktadır. Meşe Nahiyesi'nin Orçok Köyü'ndeki bir adet bezirhane özel mülkiyet olup Şermadin ve Rosap'ın elindedir (Cikia, 1947: 461). Bunların çalışma süreleri hakkında kayıtlarda her hangi bir bilgi yoktur. Çünkü bezirhanelerden çalışma süresine bakılmaksızın ayda 60 akçe alınmaktaydı. Bezirhanelerin su ve hayvan gücüyle çalıştırıldıkları bilinmektedir (Tozlu ve Kılıç, 2011: 108). Gürcistan Kanunnamesi'nde bezirhane ile ilgili her hangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bezirhane ile ilgili hükümler Harput Sancağı Kanunnamesi'nde şöyle ifade edilmiştir: "Ve bezir-hânelerinba'zı yıl tamâm ve ba'zı altı ay ve ba'zı dahi eksik işler; cümlesinden altmışar akçe resmkayd olunmuştur. Yıl tamâm işlemez deyü sâhipleri nizâ' eylemeyüb tamâm resimlerini vermekte ta'allül eylemeyeler"(Akgündüz, 1994a: 545). Bezirhanesi olan 12 ay, 6 ay, 3 ay dahi çalışsa 60 akçe ödenmesi kanun gereği olmuştur. Bezirhanem az çalıştı diye kimse itiraz etme hakkına sahip değildiler. Buradan görüldüğü gibi, bezirhanelerin vergilendirilmesi değirmenlerden farklıdır. Sancakta mevcut bezirhanelerden alınan vergi miktarının tamamı 480 akçe tutmaktadır (Tablo 7). Bezirhanelerde hazırlanan bezir yağı ile ilgili Gürcistan Kanunnamesi ve tahrir defterinde her hangi bir kayıtlara rastlanılmamaktadır. Fakat Basra Eyâleti Sadr-ı Suveyb Sancağı Kanunnamesi'nde bezir yağının bir veznesinden (kasasından) dört akçe alınması kanunda belirtilmiştir (Akgündüz, 1994b: 244).

Büyük Ardahan Sancağı'nda bezir yağının ham maddesi olan zeyreğin tarımının çok az yapıldığı gözükmektedir. Zeyrek yalnız Güney Nahiyesi'nin Gura, Ganardid ve Revahis köylerinde yetiştirilmekteydi. Bunlardan hasıl edilen gelir de 20 kile olup onların tahrir değeri de 160 akçedir.

Endüstriyel birim olan bezirhanelerde üretilen bezir yağı sayesinde oluşturulan bezir çıraları insan için en önemli olan ışığı sağlamaktaydı (Gül, 2013: 143). Hoş kokusu olan beziryağının ahşap malzemeyi korumak amacıyla da tarihte ve günümüzde kullanıldığı bilinmektedir. Avrupa'da ise bu yağdan ilaç yapımında kullanılmaktadır (Tozlu ve Kılıç, 2011: 110). Eskiden bu yağla yemek yapılarak hastalara yedirildiği şifa bulunduğu halk arasında bilinmektedir. Cilt hastalığına da iyi gelmektedir.Eskiden zeyreğin yaprağı kaynatılarak içilirdi. Bu da mide bağırsak, aşırı kilolar, yüksek kan şekeri, kolestrol, yaralar, solunum yolu rahatsızlıkları, romatizmal hastalıklarına iyi geldiği bilinmektedir (<http://www.gidablog.com/unutulan-bir-sifa-kaynagi-bezir-yagi/>).

3. SONUÇ

XVI. yüzyıl sonlarında Çıldır Eyaleti Büyük Ardahan Sancağı'nda değirmen sayısı 224 âdet olup eyaletin diğer sancaklarındaki değirmenlerin sayısının çok üzerindedir. Bu durum

sancakta su kaynaklarının bol olmasındandır. Bu değirmenlerin bir kısmının Kür Nehri ve onun tali kolları üzerinde olduğunu söylemek mümkündür. Değirmenlerin ismi, kullananların adıyla, sahibi belli olmayan değirmenler ise bulunduğu köyün adıyla adlandırılmaktadır.

Bezirhanelerin sayısı az olduğundan onların vergi geliri de azdır. Bezirhanelerde elde edilen beziryağının günümüzde kullanım alanlarının çeşitliliği görülmektedir. Bezirhanelerdeki işlem sonucunda yemeklik yağ, bezir çırasında kullanılacak yakıt, hayvanlar için küspe, hayvan yaralarını iyileştiren mehem, boya ve sabun sanayisi için gerekli malzeme sağlanması mümkündür. Bu bakımdan bezirhanelerin ve zeyreğin ekonomik değeri çok yüksektir. Ama ne yazık ki, zeyrek tarımı gerek Ardahan'da, gerekse de Türkiye'nin diğer illerinde yapılmamaktadır. Artık unutulmuş bir hale gelmiştir. Ardahan'daki değirmen ve bezirhanelerin yerlerinin tespit edilesi ve korunması da turizm açısından da önemli olacaktır. Yüzyıllarca halk arasında bilinen zeyrek ürününün yeniden tarımının yapılması ileriye doğru atılmış adımlardan olacaktır. Bu konuda Ardahan ilinin öncülük yapması hem ilimiz hem de ülkemiz açısından önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

AKGÜNDÜZ, Ahmet (1994a). **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri.7//II.** Kitap, II. Selim Devri Kanunnameleri. Dördüncü Bölüm. Diyârbekir Eyaleti Kanunnâmeleri (Harput Sancağı Kanunnâmesi); Altıncı Bölüm. Gürcistan Eyaleti Kanunnâmeleri (Gürcistan Vilâyeti Kanunnâmesi), Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (1994b). **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri.8//I.** Kitap, III. Murad Devri Kanunnameleri. Üçüncü. Bölüm. Basra Eyaleti Kanunnameleri (Sadr-ı Suveyb Sancağı Kanunnâmesi), Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

BEKADZE, Shota (2014a). "XVI. Yüzyıl Sonlarında Çıldır Eyâleti Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu: Aspinza Örneği", **Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic** Volume 9/1 Winter 2014, p. 77-95. Ankara – Turkey.

BEKADZE, Shota (2014b). "XVI. Yüzyılda Ahıska Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat", s. 561-589. 5. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu, 06-07 Aralık 2012, Giresun. **Eko Avrasya Yayın** No: 2014/4 ISBN 978-605-87972-9-1. Ankara. <http://ekoavrasya.net/images/upload/attachments/Karadeniz%20Sempozyum%20Kitap.pdf>.

BEKADZE, Shota (2014c). "XVI. Yüzyıl Sonlarında Çıldır Eyâleti Ahıska Sancağı Çeçerek Nahiyesi'nin Sosyo-ekonomik Durumu". **Karadeniz Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, Kış 2014. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Dergisi, Yıl 6, Sayı 21, s. 191-204. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Ardahan / Türkiye.

CİKİA, Sergey (1958). **Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan.** III. Kitap. İzdatelstvo Akademii Nauk Gruzinskoy SSR, Tbilisi.

CİKİA, Sergey (1947). **Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan.** I. Kitap. Gürcistan SSR Ulum Akademisi, Tbilisi.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki (2004). **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü.** 2. Baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

GÜL, Mustafa Fuad (Bahar 2013).“Aksaray Şehrinin İktisadî Tarihi Hakkında Bir Deneme”,**Çanakkale Araştırmaları** Türk Yıllığı Yıl: 11, Bahar 2013, Sayı: 14, s. 131-158.

KÂŞGARLIMahmud (2006). **DivanülLûgat-it Türk" (Dizin)**. Çev. Besim ATALAY, 5. Baskı, Cilt IV.TDK. Yay. Ankara.

KAZICI, Ziya (2005). **Osmanlı'da Vergi Sistemi**. Bilge Yayıncılık, İstanbul.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (1998). **Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)**. 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara.

PARLATIR, İsmail (2011).**Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**.4. Baskı. Yargı Yayınları, Ankara.

OLGUN, İbrahim ve Draşan, Cemşit (1984). **Farsça-Türkçe Sözlük**. II. Baskı, Elhan Kitabevi.Ankara.

SATIŞ, İhsan(Yaz 2012). Kırım Savaşı'ndan Sonra Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler Ve Sanlıurfa Yöresine İskânlar-Migrationsfrom Caucasiato Anatolia, and Settlementstothe Vicinityof Sanlıurfa Afterthe Crimean War, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies**, XII/1 (Yaz 2012), s. 517-531.

STRABON (1994). **Geografya**, Tercüme, Makale ve Yorumlar G.A. Stratanovski , Ed. S. L. Utçenko, Tercüme ed. O.O. Kryuger, “Ladomir”, Moskva. <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1267870250>.

ŞEMSEDDİN Sami (2011). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, **Kâmûs-i Türkî** (Latin Harfleriyle). İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

TAŞ, Kenan Ziya (1998). “18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri”, **OTAM** (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı, 9, s. 367-387, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.

TOZLU, Selahattin ve KILIÇ, Ümit (2011). “Erzurum Ziraat Tarihinden Notlar: Zeyrek”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 4, Giresun 2011, s. 101-116.

Unutulan Bir Şifa Kaynağı: Bezir Yağı (2014), <http://www.gidablog.com/unutulan-bir-sifa-kaynagi-bezir-yagi/>. Erişim Tarihi: 08.11.2014.

YÖRÜK, Doğan (2014).“XVI. Yüzyılda Konya Kazasında Su Değirmenleri ve Bezirhaneler”, **TurkishStudies-İnternational Periodical For Th eLanguages, Literatureand History of Turkishor Turkic** Volume 9/1 Winter 2014, p. 637-655. Ankara – Turkey.

Ek-1: "Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan" Tahrir Defterinde Büyük Ardahan Sancağı'nın Bazı Köylerinin Günümüzdeki İsimleri ve Bağlı Bulunduğu Bucaklar

Nahiye	Eski İsim	Yeni İsmi	Bucak
Güney	Beberek	Çetinsu	Yalnızçam
	Dibat	Dağevi	Yalnızçam
	Lori	Yokuşdibi	Ardahan / Merkez
	Alabala	Açıkyazı	Ardahan / Merkez

KARADENİZ

(Black Sea-Черное Море) Yıl 6 Sayı 24

	Fahrel	Kartalpınar	Ardahan / Merkez
	Kinzodamal	Bağdaşan	Yalnızçam
	Şadevan	Çatalköprü	Yalnızçam
	Manioh	Uzunova	Yalnızçam
	Aşağı Torishev	Çimenkaya	Yalnızçam
	Sarazgom	Sarıyamaç	Ardahan / Merkez
	Kunzulet	Çataldere	Ardahan / Merkez
	Piçazkom	Kazlıköy	Ardahan / Merkez
	Yukarı Torishev	Ardıçdere	Yalnızçam
	Adagül	Edegül	Yalnızçam
	Dadagül	Dedegül	Yalnızçam
	Torishev-i Büzürg	Ardıçdere	Yalnızçam
	Şua Kilse	Çataldere	Ardahan / Merkez
	Heva	Derindere	Yalnızçam
	Revahis	Çegilli	Yalnızçam
	Sarab	Sulakyurt	Merkez
Kuzay	Sindizgom	Yalnızçam	Yalnızçam
	Komk	Tepeler	Yalnızçam
	Bağdat	Ovapınar	Ardahan / Merkez
	Sazara	Ortageçit	Ardahan / Merkez
	Gürcübey	Tepesuyu	Ardahan / Merkez
	Yukarı Cinçrob	Ağzipek	Ardahan / Merkez
	Aşağı Cinçrob	Sugöze	Ardahan / Merkez
	Kotisskaro	Akyaka	Yalnızçam
	Kirman	Güzçimeni	Ardahan / Merkez
Meşe	Duduna	Balıkçılar	Ardahan / Merkez
	Gölebert	Çamlıçatak	Ardahan / Merkez
	Vel	Sevimli	Hanak
	Vardosan	Yamaçyolu	Hanak
	Guguba	Binbaşak	Hanak
	Urköy	Altaş	Ardahan / Merkez
	Piklob	İncedere	Hanak
	Oruşet	Oğuz yolu	Hanak
	Ahalşen	Sazlıçayır	Hanak

Börk	Börk	Hanak
Komk	Tepeler	Yalnızçam
Gec	Gecköy	Hanak
Meryem	Öncül	Çıldır / Kurtkale
Kızıl Kilse	Günorta	Göle / Merkez
Kondraul	Altınemek	Hanak
Küçük Vardosan	Yamaçyolu	Hanak
Aşağı Nakalaköy	Ortakent	Hanak
Sashara	Koyunpınarı	Hanak
Hoşuret, Nam-i Diğer Çuğuret	Dilekdere	Hanak
Begrehatun	Yukarı Behrehatun	Çıldır / Merkez
Samothe	Üçdere	Damal / Merkez
Damal	Damal	Damal
Yukarı Surman	Yukarı Aydere	Hanak
Büyük Tikan	Baştoklu	Hanak
Küçük Tikan	Alaçam	Hanak
Yukarı Nakalaköy	Ortakent	Hanak
Hanak	Hanak	Hanak
Hokam	Çayırbaşı	Çıldır / Çayırbaşı
Kalecik	Kalecik	Çıldır / Çayırbaşı
Kızılkilse	Günorta	Göle / Merkez

**ПРОБЛЕМЫ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В
ОБРАЗОВАНИИ****EĞİTİMDE EĞİTİMİN MANEVİ VE AHLAKİ SORUNLARI*****PROBLEMS OF SPIRITUAL AND MORAL UPBRINGING IN EDUCATION*****Leyla MANSUROVA *****АННОТАЦИЯ**

Изменения происходящие в современном обществе,заставляют нас задумываться о нравственных ценностях, которые, к сожалению, уходят в забвение.

Основной задачей нашего исследования является проблема духовно-нравственного воспитания в образовании.

В статье рассматриваются проблемы сущности и возможного содержания духовно-нравственного образования и воспитания, влияния различных институтов общества на духовно-нравственное становление подрастающего поколения, роли языка,литературы, истории в духовно-нравственном воспитании личности.

Духовно-нравственное развитие личности в целом является сложным, многоплановым процессом. Оно неотделимо от жизни человека во всей ее полноте и противоречивости, от семьи, общества, культуры, человечества в целом.

Ключевые слова: духовность, нравственность, воспитание, культура, самобытность, мораль, аддикция

ÖZET

Günümüz toplumundayeralan değişimler,bize, ahlaki- manevi değerlerüzerine düşünmeyimecbureliyorve ne yazık ki, o değerlerbu gün unutulmaktadır.

Araştırmamızın temelamacı eğitimdemanevi- ahlaki eğitimсорunudur.

Bu makalede, ahlaki eğitim-öğretimenesası ve içerik meselesi; çeşitli toplum kuruluşlarının yetişmekte olan neslinahlaki gelişimine olan etkisi; bireyin ahlaki bakımdan eğitiminde dil, edebiyat ve tarihin rolü ele alınmaktadır.

Bireyin ahlaki gelişimi genel olarak zor, çok iyi planlanması gereken bir süreçtir. Bu süreç, insan hayatının tümünün ayrılmaz bir parçası olduğu gibi, aile, toplum, kültür ve genel olarak insanlıktan da ayrı düşünülemez.

Anahtar Kelimeler: maneviyat, ahlak, eğitim, kültür, özgünlük, ahlak, bağımlılık

---

* Azerbaycan Cumhuriyeti,Tehsil Problemleri Enstitüsü, Felsefe Doktoru, leyla.mansurova@rambler.ru

ABSTRACT

This article stresses that in addition to the intellectual development, spirituality and morality are the important constituent elements of human lifestyle. It notes that in modern conditions we just have to be consolidated around our national priorities: justice, freedom, human life, welfare and dignity, family and spiritual traditions, love and loyalty, care for younger and older, patriotism, autonomy and independence of the state and international peace. These are our values; these are the foundations of our society and our moral guidelines.

Key words: Spirituality, Morality, Education, Culture, Ethics, Loyalty

Глубокие социально-экономические преобразования, происходящие в современном обществе, заставляют размышлять нас не только о будущем Азербайджана, но и всего общества в целом. Многочисленные, глобальные, проблемы современности (рост напряженности в межнациональных отношениях, между человеком и природой, распространение терроризма, нарастание межконфессиональной розни и др.) связаны с разрушением традиционных культурных норм и ценностей. В этой ситуации, особенно остро встает проблема воспитания личности, способной ориентироваться на духовно значимые нормы и ценности (гуманность, патриотизм, гражданственность, благочестие и др.), обладающей опытом этнокультурной ориентации, самоопределения в поликультурной среде, проявляющей толерантное отношение к представителям других культур.

Нравственное воспитание предполагает организованное, целенаправленное воздействие на личность с целью формирования нравственного сознания, развития нравственных чувств и выработки навыков и умений нравственного поведения.

«Нравственнопрекрасным, называют человека совершенного достоинства. Ведь о нравственной красоте говорят по поводу добродетели: нравственно прекрасным зовут справедливого, мужественного, благоразумного и вообще обладающего всеми добродетелями человека»

(Новая философская энциклопедия 2000: Т1-4) Воспитывать - это значить

"питать духовно". Духовно-

нравственное воспитание предполагает становление отношений личности кокружающей действительности, обществу, коллективу, людям, к работе. Духовные ценности личности формируются изначально в семье. Школа, социальный институт, где начинается второе воспитание личности, но наиболее системно, духовно-нравственное воспитание личности происходит в сфере образования. Чтобы достиг хороших результатов в образовании и воспитании нужно работать над созданием новых учебников, программ, курсов, которые соответствовали бы современным требованиям развивающего общества. Новые программы в образовании должны будут актуализировать вопрос совершенствования личности на принципах гуманизма в тесной связи с религиозными, национальными, культурными и общечеловеческими ценностями. Это должно сыграть так же и важную роль, как в расширении образовательного кругозора личности, так и в воспитательном процессе формирования порядочного, честного, достойного гражданина.

Анализируя исторический путь азербайджанского народа ученые многих стран отмечают, что на протяжении многовековой истории в трудной и сложной борьбе наш народ создал и сохранил самобытную, во многих отношениях уникальную национальную культуру. В крупнейших музеях мира собраны бесценные произведения азербайджанского коврового искусства, рукописи ученых, поэтов и писателей, художественные миниатюры. Оригиналы этих шедевров хранятся в Британском музее, Лувре, Национальной библиотеке Франции, Метрополитен музее США и в других.

Именно на эти ценности надо опираться в своей работе в повышение нравственно-духовных ценностей подрастающего поколения. Внимание к духовно-нравственному воспитанию было всегда важным объектом для исследователей. Проводятся множество конференций, публикуются множество статей, но в современном обществе, по мнению многих исследователей так и не сформулировано общепринятой системы воспитания, не определено, как и где проходит граница между воспитанием и насилием, духовностью и нравственностью. Думаю, сегодня это закономерный процесс. Нет общих, универсальных для всех культур нравственных оснований. Где именно провести границу нравственности, духовности определяет сам человек в соответствии со своими мировоззренческими требованиями.

В законе Азербайджанской Республики «Об образовании» духовно-нравственному воспитанию подрастающего поколения придаётся чрезвычайная значимость; ее, без преувеличения, необходимо осмыслить сегодня как одну из приоритетных в деле обеспечения национальной безопасности страны.

В последние десятилетия всему мировому сообществу, в качестве универсального образца устройства государства и человека предлагается деидеологизированный либеральный стандарт, сущность которого заключается в приоритете земных интересов над нравственными чувствами. Традиционные основы воспитания и образования подменяются “более современными”, западными:

1. педагогика уважения старших и совместного труда - развитием творческой эгоистической личности;
2. целомудрие, воздержание, самоограничение - вседозволенностью и удовлетворением своих потребностей;
3. любовь и самопожертвование - западной психологией самоутверждения;
4. интерес к отечественной культуре - исключительным интересом к иностранным языкам и иностранным традициям.

Можно четко выделить проблемы реализации духовно-нравственного воспитания в современных условиях:

1. Разрушение и кризис семьи, крайне низкий уровень духовно-нравственной культуры большинства современных родителей. Некомпетентность семьи в вопросах духовного становления и воспитания ребенка, утрата семейной функции передачи детям значимых культурных и жизненных ценностей. Как следствие-необходимость массового просвещения родителей и педагогического сопровождения семьи в вопросах духовно-нравственного воспитания детей.

2. Отсутствие согласованности влияния на духовно-нравственное воспитание детей и молодежи различных социальных институтов: семьи, образовательных учреждений и общественных структур.

3. Неподготовленность (мотивационная, эмоциональная, интеллектуальная) большей части населения к восприятию духовного содержания традиционной культуры.

4. Кадровая проблема. Недостаточный уровень культуры и профессиональной компетентности педагогов в вопросах содержания и методики духовно-нравственного воспитания на традиционной основе. Как следствие - необходимость организации специальной подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров.

5. Привычная реальность заменяется виртуальной. Игровые продукты стали фактором глобальной социализации. Воздействие их в большей степени негативно, чем позитивно. Последствия виртуальной аддикции многообразны, но главное заключается в том, что школьник-аддикт ограничивает в себе коммуникативный, когнитивный, эмоциональный, нравственный, творческий и эстетический потенциалы, останавливается в личностном развитии.

В решение обозначенных проблем разовые и локальные меры не приведут к кардинальному изменению ситуации. Необходим комплексный, системный подход и программная форма организации духовно-нравственного воспитания детей и молодежи.

В настоящее время подрастающее поколение часто обвиняют в бездуховности, безверии, агрессивности. Поэтому актуальность проблемы нравственного воспитания связана, по крайней мере, с четырьмя положениями:

1. Наше общество нуждается в подготовке широко образованных, высоко нравственных людей, обладающих не только знаниями, но и прекрасными чертами личности.

2. В современном мире маленький человек живет и развивается, окруженный множеством разнообразных источников сильного воздействия на него как позитивного, так и негативного характера, которые ежедневно обрушиваются на неокрепший интеллект и чувства ребенка, на еще только формирующуюся сферу нравственности.

3. Само по себе образование не гарантирует высокого уровня нравственной воспитанности, ибо воспитанность - это качество личности, определяющее в повседневном поведении человека его отношение к другим людям на основе уважения и доброжелательности к каждому человеку.

4. Вооружение нравственными знаниями важно и потому, что они не только информируют ребенка о нормах поведения, утверждаемых в современном обществе, но и дают представления о последствиях нарушения норм или последствиях данного поступка для окружающих людей.

Ключевым понятием для поиска новых идей в духовно-нравственном воспитании является понятие "духовность". Под "духовностью" мы понимаем состояние человеческого самосознания, которое находит свое выражение в мыслях, словах и действиях. Она определяет степень овладения людьми различными видами духовной

культуры: философией, искусством, религией, комплексом изучаемых в школе предметов и т.д.

Духовность также тесно связана с национальной идеей процветания и защиты современного Азербайджана, без нее невозможно добиться серьезного результата ни в политике, ни в экономике, ни в системе образования.

Если судить о понятии “нравственность”, то она представляет собой внутренние, духовные качества, которыми руководствуется человек; этические нормы; правила поведения, определяемые этими качествами. Как видим, в этом определении понятия “духовность” и “нравственность” во многом перекликаются. Кроме того, в научных источниках понятия “нравственность” и “мораль” часто раскрываются как тождественные. Мы считаем, что нравственность отражает общечеловеческие ценности, а мораль зависит от конкретных условий жизни различных слоев общества. Меняется форма общественного устройства, меняется и мораль, а нравственность остается вечной категорией.

Исходя из приведенных положений, можно заключить, что духовно-нравственное воспитание - организованная и целенаправленная деятельность преподавателей, родителей и общества, направленная на формирование высших нравственных ценностей у школьников, а также качеств патриота и защитника Родины. В широком плане духовно-нравственное воспитание - интегральный, стратегический, интеллектуальный ресурс общества и всего государства.

Анализ школьной практики обучения показывает, что духовно-нравственный потенциал национальных традиций в полной мере не используется. Во многом это связано с фрагментарным обращением к традициям, разобщенностью учебной и внеучебной деятельности, недостаточным взаимодействием школы с семьей, отсутствием теоретических разработок по проблеме комплексного использования национальных традиций в процессе духовно-нравственного воспитания. В практике духовно-нравственного воспитания преобладают словесные методы использования традиций, что вступает в противоречие с практико-ориентированным характером традиций.

Все начинается с образования. Сегодня нашим государством уделяется должное внимание школьным программам, особенно по гуманитарным предметам, разработаны новые методика изучения истории и литературы: на каких образцах воспитывать школьников, начиная с первого класса, как преподнести им историю своего народа, какие нравственные ценности через литературу, историю можно привить молодому поколению. Хочется верить, что сформированная государственными органами политика воспитания подрастающего поколения, найдет свое отражение в жизни каждой семьи и в общественном сознании всех людей нашей страны. Для того чтобы добиться успехов в этой области, надо:

- Выявить сущностные признаки и структуру национальных традиций как средства духовно-нравственного воспитания школьников.
- Разработать модель процесса духовно-нравственного воспитания школьников и на ее основе - модульную программу, предусматривающую взаимосвязь учебной и внеучебной воспитательной работы, интеграцию национальных традиций в содержание учебных предметов, систематизацию педагогического инструментария.

Эта программа должна включать такие модули, как гражданско-патриотические, трудовые, экологические, коммуникативные, религиозные, бытовые традиции; праздники, обряды, ритуалы; традиции здорового образа жизни, позволяющих интегрировать содержание учебных предметов (литература, азербайджанский язык, история, обществознание, иностранный язык, естествознание, музыка, ИЗО, физическая культура) и внеучебной деятельности. Данная программа могла бы быть использована в целях совершенствования преподавания учебных предметов в средней школе, а также при разработке национально-регионального компонента стандартов.

Таким образом, роль духовно-нравственного воспитания личности в образовании, занимает важное место в нашем исследовании, но мы не затронули вопрос о причинах нравственного кризиса, который проходит в современном обществе. Сегодня, система образования во всех странах во многом утратила свою воспитательную функцию, в образовательных учреждениях воспитательные меры осуществляются вне связи от национально-культурных ценностей и традиций, нравственных норм и установок. Кризис в формировании нравственности молодежи усугубляется деструктивным и бесконтрольным воздействием средств массовой информации на сознание несовершеннолетних. Внедряются ненужные учебные пособия и программы, которые в большем случае разрушают нравственные установки обучающихся.

Перечисленные выше стратегические, на наш взгляд, ошибки в процессе защиты духовно-нравственной сферы, сформировали ряд серьезных проблем, которые могут угрожать будущему существованию любого государства и общества.

Таким образом, сегодня актуальной проблемой является проблема «выстраивания» внутреннего мира человека. «Культура как высший акт творчества человека рождалась под мощным воздействием природы через духовные нравственные и творческие силы человека. Ее краеугольным камнем является народная культура, скрепляющая поколения прочными духовными связями.»(Киселев А.Ф. 2008:22). А главная «Проблема в том, что мы разучились «строить» внутренний мир человека. «Духовность и нравственность как производные от внутренних устремлений и личных усилий не могут быть сформированы «снаружи». Они произрастают изнутри и соединяют человека с его бытийными истоками, давая ему жизненную опору «здесь и сейчас», открывая ориентиры для выхода за индивидуальные пределы. Педагогически могут быть созданы лишь стимулы, рождающие личностные стремления к самовоспитанию, нравственному совершенствованию и духовному развитию, а также условия, этому способствующие.»(Колесникова И.А. 2008:25)

Kaynaklar:

1. <http://www.muallim.edu.az/yuxaribanner/tehsilqanunu/01.htm>
2. Amonaşvili Ş.A. Ballada o vospitanii.M.,2009
3. Amonaşvili Ş.A. Vera i ljubov.M.,2009
4. Amonaşvili Ş.A. Razmışleniye o gumannoy pedagogike.M.,1996
5. Qriqoroviç L.A. Pedaqogika i psihologiya.M.,2001
6. Kislöv A.F. «Vıbor.» Pedagogika. 2008.,Педагогика.№ 9.,: 22

7. Kolesnikova İ.A. “Vospitaniye k duhovnosti v epohuglobalnih peremen”. Pedagogika. 2008:25, № 9.

8. Novaya filosofskaya ensiklopediya. M. 2000. T 1-2

9. Rojkov M.İ., Bayborodova L.V. Orqanizaciya vospitatelnogoprocessa v škole. M., 2001

10. Elizade A.A. Müasir Azərbaycan mektebinin psixoloji problemleri. Bakı, 2004

11. Hamzayev M.A. Yaş ve pedagoji psixologiyameseleri. Bakı, 2003

Литература:

1. <http://www.muallim.edu.az/yuxaribanner/tehsilqanunu/01.htm>

2. Амонашвили Ш.А. Баллада о воспитании. М, 2009

3. Амонашвили Ш. А. Вера и любовь. М., 2009

4. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике. М., 1996

5. Григорович Л.А. Педагогика и психология. М., 2001

6. Киселев А.Ф. “Выбор.”- Педагогика.- 2008. - № 9. - с. 22

7. Колесникова И.А. “Воспитание к духовности и нравственности в эпоху глобальных перемен”.- Педагогика.- 2008.- № 9.- с. 25

8. Новая философская энциклопедия. М., 2000. Т 1-4

9. Рожков М.И., Байбородова Л.В. Организация воспитательного процесса в школе. М., 2001

10. Ализаде А.А. Муасир Азербайжан мектеблеринде психология меселелери. Баки, 2004

11. Хамзаев М.А. Яш ве педагожи психология меселелери. Баки, 2003

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Uluslar Arası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

❖ Yayın İlkeleri ❖

1) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslar arası hakemli bir dergidir.

2) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi'nde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olacaktır.

3) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi'nde yayımlanacak yazılar metin olarak en fazla 20 sayfa; resim, belge, kroki, harita ve benzeri malzemeler mevcut ise bu eklerle birlikte en fazla 23 sayfa olacaktır.

4) Türkiye Türkçesi ile yazılan yazılara Türkçe Özet (ortalama 70 kelime), İngilizce veya Rusça Özet, Anahtar Kelimeler (ortalama 5 kelime) ve bunların İngilizce veya Rusça karşılıkları eklenecektir.

5) Yabancı dillerde yazılmış yazılara, yazının Türkçe başlığı ve Türkçe özeti eklenecektir.

6) Dergimize Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere üç dilde yazı gönderilebilir.

7) Yazılar, dört nüsha halinde ve üç nüshasında yazar adı belirtilmeden yazışma adresine gönderilecektir. İsteyen makale takip sistemi ile de başvurusunu yapabilir.

8) Yazılar, Times New Roman (11 punto) yazı karakteriyle, tek satır aralığıyla yazılacaktır.

9) Metin içinde yapılacak göndermeler ad, yayın yılı ve sayfa numarası biçiminde parantez içinde belirtilecektir. (Köprülü 1989: 9). “Dip notlar” yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve “Son not” olarak metnin sonunda Times New Roman yazı karakterinde 10 punto ile yazılacaktır.

10) Yazılarda yararlanılan kaynaklar yazının sonundaki Kaynaklar bölümünde alfabetik olarak verilecektir. Latin alfabesi dışında gösterilen kaynaklar Latin alfabesine çevrilmiş olarak da gösterilecektir.

11) Çalışmanın “Kaynaklar” bölümünde yararlanılan eserler (kitaplar için) KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., 11 b. (makale ve bildiriler için) ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılarda Musahiplik”, *Cem*, V (49), s. 44-45. örneğindeki sisteme uygun biçimde belirtilecektir.

12) Yayın kuruluna gönderilen yazılar, hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla gönderilecektir.

13) Dergiye gönderilecek yazılarla birlikte www.karadenizdergi.com adresinde yer alan “Makale Sunum Formu” doldurulup gönderilecektir

14) Yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazı sahiplerine ait olacaktır. Yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.

15) Dergimizde yayınlanacak makalelerin özet, başlık ve anahtar kelimelerinin diğer dillere çevrilmesi yazarların kendileri tarafından yapılacaktır. Eğer dergimizden çeviri yardımı talep edilirse her makalenin başlık – anahtar kelimeler ve özeti için 100 TL veya mukabili 60 Amerikan doları veya 40 Euro dergimizin posta çeki hesabına yatırılmalıdır.

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ
An International Journal of Social Sciences

❖ Publication Principles ❖

1) Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) is a quarterly journal of social science subject to international peer review.

2) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should be original contributions, meaning that they should not be published previously or should not be under consideration for any other publication at the same time.

3) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should have a maximum text length of 20 pages, to be extended to 23 pages in the case of articles containing photos, documents, drawings, maps or similar materials.

4) With regards to articles written in Turkish (as it is spoken in Turkey) or other Turkish dialects, a Turkish, English or Russian abstract (average 70 words) and Key Words (average 5 words) in all three languages should be provided.

5) With regards to articles written in foreign languages, titles and abstracts of the articles should be submitted in Turkish.

6) Articles written only in Turkish, English and Russian are accepted to our journal.

7) All articles should be submitted in a CD/floppy disk with four written samples, three of which should be sent to the given correspondence address without stating the writer's name.

8) All articles should be written in Times New Roman, size 11pt with one lined space.

9) References in the text should be signified in brackets as name, publication year and page number. (Köprülü 1989: 9). "Foot notes" should be used only for statements and should be written in Times New Roman font and 10 font size at the end of the text as a "Last Note".

10) References used in articles should be given under the title References at the end of the article in an alphabetical order.

11) Literatures in the "Bibliography" section of the study should be indicated as in the example of the system "KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., 11 b." (for the boks) and "ASAN Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik", *Cem*, V (49), s. 44-45." (for the essays and papers).

12) All articles submitted to the publisher's board will be, firstly, sent to two different experts concerned with the subject in the referee committee. Then, they will be published according to the reports taken from these two referees or sent back to the owners of the articles for editing/reviewing if needed.

13) When sending the articles to the journal, also, "Article Presentation Form" which can be found in the website www.karadenizdergi.com should be filled and sent.

14) The owners of the articles are fully responsible for their published writings. None of the articles will be returned whether they are accepted for publication or not.

15) All the translations of article abstract, title and keywords to be published in our journal will be done by the authors themselves. Translations of abstract, title and keywords can be done by our expert translators when 100 TL, 60 US dollars or 40 Euros are deposited into the account of the journal.

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Ежеквартальный международный журнал общественных наук

❖ Основные положения журнала и требования к статьям ❖

- 1) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – является ежеквартальным международным изданием.
- 2) В журнале Karadeniz (Black Sea – Черное море) – будут печататься неопубликованные статьи.
- 3) Объем статьей должен составлять не более 20 страниц. Если в статье имеются дополнения в виде рисунков, документов, схем, карт и др. подобных материалов, объем может увеличиться до 23 страниц.
- 4) Если статья написана на турецком или других тюркских языках, к ней требуется резюме на турецком, русском и английском языках (примерно 70 слов) и ключевые слова (примерно 5 слов) с переводом на английский и русские языки.
- 5) Статьи, не на турецком языке, должны иметь аннотацию и заглавие на турецком и английском языках.
- 6) Статьи принимаются на турецком, английском и русском языках.
- 7) Статьи принимаются на дискетах или CD в четырех экземплярах, трое из них не должны содержать имя автора. Все они должны отправлены на адрес издательства.
- 8) Статьи должны быть набраны по программе Times New Roman, шрифт -11, межстрочный интервал - 1.
- 9) Библиография должна быть составлена следующим образом: в круглых скобках указывается автор издания, год и страница. Год издания и страница разделяются двоеточием. Например: (Körçülü, 1989: 9). Для сносок следует пользоваться размером шрифта 10 Times New Roman.
- 10) Библиография прилагается после текста в алфавитном порядке. Заглавие источников, будучи не на латинском, должны переведены и на латинский алфавит.
- 11) Список литературы в разделе «Библиография» должен представлен по следующему образцу “KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., 11 b.” (для монографии) и “ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Сет*, V (49), s. 44-45.” (для эссе и прочих документов).
- 12) После получения статьи, они будут отправлены двум специалистам из редколлегии этого направления и при соответствующего согласия будут опубликованы. Если, по мнению редколлегии, статья требует исправлений, она будет отослана автору для доработки.
- 13) Совместно со статьей автор должен заполнить и прислать «Форму Презентации Статьи», который имеется на странице www.karadenizdergi.com
- 14) Всю ответственность за содержание статьи несут авторы. Претензии к публикации не будут приниматься.
- 15) Авторы сами должны обеспечить перевод заглавий, ключевых слов и резюме на требуемые языки. В случае если автор обратится к редколлегии журнала с помощью для перевода указанных частей статьи, он должен перечислить соответственно 100 лир или 60 долларов или же 60 евро на почтовый адрес журнала.

❖ **Abone Şartları** ❖

Abone olacaklar Erdoğan ALTINKAYNAK adına 05732013 numaralı posta çeki hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla ileteceklerdir.

❖ **Payments** ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to Erdoğan ALTINKAYNAK's postal cheque account number: 05732013 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ **Абонентное Условие** ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ **Fiyatı / Стоимость / Price** ❖

50 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)

30 \$ / 20 Euro (Yurt dışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ **Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price** ❖

600 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)